

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**Листи Костя Мацієвича
до Симона Петлюри
(1920-1923 рр.)**

Упорядкування, вступна стаття та коментарі
Валерія Власенка

Суми 2009

ББК 63.3(4Укр)614
УДК 94-054.72(477) "1920/1923"
Л 63

Рекомендовано до друку Вченою радою Сумського державного
університету (протокол № 12 від 26 червня 2009 р.)

Упорядник, автор вступної статті,
коментарів і покажчиків В. Власенко

Рецензенти:

Матяш І.Б., докт. істор. наук, професор
Український науково-дослідний інститут архівної справи та докумен-
тознавства.

Палієнко М.Г., докт. істор. наук, доцент
Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Комп'ютерне складання та макет – Наталуха А.С.

Л 63 **Листи Костя Мацієвича до Симона Петлюри (1920-1923 рр.)**
/ Упорядкування, вступна стаття та коментарі В. Власенка. – Суми:
ФОП Наталуха А.С., 2009. – 128 с.: іл.

ISBN 978-966-97080-1-4

У листах відомого українського громадсько-політичного діяча і дипломата Костя Адріановича Мацієвича до Голови Директорії УНР Симона Васильовича Петлюри читач знайде чимало цікавої інформації про погляди цих двох непересічних осіб на міжнародну ситуацію в Європі, діяльність зовнішньополітичного відомства УНР і його представництв у Польщі та Румунії, становище української еміграції в Румунії. Листи містять велику кількість маловідомого фактичного матеріалу, його аналіз, оцінки автора. Вони дозволять краще зрозуміти політичну і життєву позицію соратника С. Петлюри щодо майбутнього української еміграції та її боротьби за самостійну Україну.

Публікація розрахована на науковців, викладачів вузів і шкіл та всіх, хто цікавиться історією України першої половини ХХ століття.

ББК 63.3(4Укр)614
УДК 94-054.72(477) "1920/1923"

ISBN 978-966-97080-1-4

© 2009. В. Власенко, вступна стаття,
упорядкування, коментарі, покажчики
© 2009. ФОП Наталуха А.С.

ЛИСТИ ГОЛОВИ НАДЗВИЧАЙНОЇ ДИПЛОМАТИЧНОЇ МІСІЇ УНР В РУМУНІЇ ДО ГОЛОВИ ДИРЕКТОРІЇ УНР 1920-1923 рр.

Епістолярна спадщина є важливим історичним джерелом. Вона не тільки відображає індивідуально-психологічні особливості автора й адресанта, особистісний погляд людини на ті чи інші події, але і відтворює конкретне історичне середовище в усій його повноті. В останнє десятиріччя зріс інтерес істориків до епістолярію громадсько-політичних діячів, які брали активну участь у національно-визвольному русі початку ХХ ст., Українській революції 1917-1921 рр., а потім опинилися в еміграції. Це – епістолярна спадщина В. Винниченка, М. Грушевського, В. Липинського, С. Петлюри, Є. Чикаленка та інших.

Минулого року виповнилося 135 років від дня народження відомого українського громадсько-політичного діяча¹, дипломата², корифея української та світової громадської агрономії³, соратника Симона Петлюри, одного з провідників української політичної еміграції міжвоєнного періоду Костя Адріановича Мацієвича⁴. Незважаючи на підвищення інтересу до його біографії та громадсько-політичної діяльності, залишається ще чимало прогалин у дослідженні наукової та епістолярної спадщини цієї людини. Однією з них є листування Костя Мацієвича з Симоном Петлюрою.

Ці дві непересічні особи познайомилися у Полтаві. Невдовзі після закінчення Новоолександрійського інституту сільського господарства і лісівництва К. Мацієвич обійняв посаду вченого секретаря Полтавського товариства сільського господарства, а згодом ще й агронома Полтавського повітового земства. Він був членом місцевої Української громади, до складу якої входили М. Дмитрієв, П. Мирний, О. Пчілка, М. Рклицький, Г. Ротмістров, П. Рудченко, О. Русов та інші. Кость Адріанович опікувався україн-

ським гуртком гімназистів і семінаристів, до якого належав і С. Петлюра⁵. Проте їхні життєві дороги розійшлися 1901 р., коли Симона Васильовича виключили з Полтавської духовної семінарії і згодом він виїхав на Кубань, а Кость Адріанович через небезпеку арешту переїхав до Саратова, де протягом 5 років був губернським агрономом, редактором газети *"Приволжский край"*, друкувався в *"Саратовской Земской Неделе"*, видав свої перші книги – *"Главные вопросы повышения с.-х. культуры"* та *"Организация мелкого кредита"*.

У наступні роки С. Петлюра жив у Катеринодарі, Києві, Львові, Петербурзі, Москві, К. Мацієвич – у Харкові і Петрограді. Обидва були членами місцевих українських громад, займалися редакційно-видавничою справою. Симон Васильович був редактором журналів *"Вільна Україна"*, *"Украинская жизнь"*, співредактором часописів *"Праця"*, *"Селянин"*, *"Слово"*, секретарем щоденної газети *"Рада"*, згодом – у часописі *"Україна"*, публікувався в часописах *"Воля"*, *"Голос минувшого"*, *"Добра новина"*, *"Київська старина"*, *"Літературно-науковий вісник"*, *"Образование"* тощо. Кость Адріанович був редактором двомовного (російсько-українського) журналу *"Хлібороб"*, *"Южнорусской сельскохозяйственной газеты"* і додатку до неї *"Вопросы местной кооперации"* та наукового *"Агрономического журнала"*.

У роки Першої світової війни С. Петлюра і К. Мацієвич працювали у Всеросійському земському союзі. Перший був його уповноваженим на Західному фронті, очолював Українську фронтову раду, другий керував економічним відділом Союзу й одночасно займався викладацькою роботою, був професором Кам'яноостровських та Вищих Стебутівських жіночих курсів, лектором Московського народного університету ім. О. Шанявського.

З початком революції 1917 р. обидва включилися у розбудову української державності. К. Мацієвич і С. Петлюра були членами Української Центральної Ради. Перший обраний від Української радикально-демократичної партії, другий кооптований від Українського генерального військового комітету. Обидва працювали в уряді. С. Петлюра був генеральним секретарем військових справ, К. Мацієвич – товаришем (заступником) генерального секретаря земельних справ. Вийшли у відставку у грудні 1917 р.

Наступна їхня щільна співпраця відбулася на ниві громадської роботи. На початку 1918 р. Кость Адріанович працював у Васильківському повітовому та Київському губернському земствах. У квітні 1918 р. за порадою К. Мацієвича Симон Васильович очолив Київську губернську земську управу⁶. Недовзі С. Петлюру обрали головою управи Всеукраїнського Земського Союзу. Саме за його пропозицією К. Мацієвич став спочатку членом, а потім і

заступником голови управи земського об'єднання. Після арешту наприкінці липня 1918 р. С. Петлюри він фактично керував діяльністю Союзу і доклав чимало зусиль для звільнення Симона Васильовича з в'язниці⁷. Обидва були членами Українського Національного Союзу. Кость Адріанович входив до складу делегації до гетьмана, яка пропонувала П. Скоропадському відмовитися від федерації з Росією. Зміст розмови був переданий С. Петлюрі, який в той момент перебував у помешканні К. Мацієвича⁸. Недовзі Симон Васильович відбув до Білої Церкви, де наступного дня розпочалося антигетьманське повстання.

Керувала повстанням Директорія, створена Українським Національним Союзом. С. Петлюра очолив її війська, а К. Мацієвич, за наполяганням В. Винниченка і С. Петлюри, відбув до румунського міста Ясси для переговорів із представниками країн Антанти⁹.

У лютому 1919 р. К. Мацієвич очолив Міністерство закордонних справ, а з червня того ж року – Надзвичайну дипломатичну місію (НДМ) УНР у Румунії. Після її ліквідації був головою низки громадських організацій української еміграції в Румунії. У 1925 р. остаточно переїхав до Чехо-Словацької Республіки, залишаючись одночасно лідером української еміграції в Румунії. У ЧСР Кость Адріанович був професором Української господарської академії в Подебрадах, Українського технічно-господарського інституту в Празі, головою Закордонного бюро Української радикально-демократичної партії, Українського республікансько-демократичного клубу, Союзу українських техніків сільського господарства в ЧСР, Української наукової асоціації й учасником I і II Українських наукових з'їздів у Празі.

К. Мацієвич підтримував тісні зв'язки з С. Петлюрою до його вбивства у 1926 р. Кость Адріанович друкувався у періодичних виданнях *"Трибуна України"*, *"Тризуб"* та інших, що були створені з ініціативи Голови Директорії УНР. Він входив до складу Міжорганізаційного комітету для вшанування пам'яті Симона Петлюри, написав спогади про спільну роботу з Симоном Васильовичем на земській ниві, неодноразово виголошував доповіді на жалібних академіях з нагоди річниць смерті Головного Отамана військ УНР.

До наукового обігу вже введено чимало листів С. Петлюри до К. Мацієвича¹⁰. Нещодавно були опубліковані листи Костя Адріановича до Симона Васильовича, датовані 1920 р.¹¹ Враховуючи їх спорідненість і взаємозв'язок з листами наступних років, у цій книзі здійснена їх републікація. Вперше публікуються 15 листів К. Мацієвича до С. Петлюри, датованих лютим 1921 р. – жовтнем 1923 р. Серед них – 1 рукописний і 14 машинописних листів, 9 з яких подані на бланку Голови НДМ УНР у Румунії.

Листи К. Мацієвича до С. Петлюри 1920-1923 рр. охоплюють широкий спектр проблем.

По-перше, розкриваються погляди цих двох державних мужів на події міжнародного життя. Йдеться про заходи Франції у справі відновлення єдиної Росії, розвиток політичної ситуації в Німеччині з можливим її розпадом на декілька держав (монархічну, соціалістичну та більшовицьку), регіональні проблеми і конфлікти (греко-італійський, греко-турецький, сербсько-італійський), позицію Англії щодо ситуації в Європі, Закавказзі й Туреччині, Лондонську конференцію ("східне" і репараційне питання), посилення впливу США на міжнародній арені та інші.

По-друге, розглядаються роль Румунії серед країн Малої Антанти, її відносини з Болгарією, Польщею, Угорщиною, ЧСР, переговори з Радянською Росією про перемир'я, торгівлю, Бессарабію, російський золотий запас у Румунії тощо.

По-третє, характеризуються окремі заходи зовнішньополітичного відомства УНР та його представництв у Польщі, Румунії, Чехо-Словаччині, зокрема щодо зміни керівників надзвичайних місій, формування у 1920 р. українського військового контингенту за кордоном, відносин з генералом П. Врангелем, переїзду С. Петлюри до Румунії, підготовки та реалізації II Зимового походу, міжнародної допомоги голодуючим в Україні і Росії тощо. К. Мацієвич дав оцінку діям окремих українських політичних діячів (А. Лівіцький, І. Мазепа, С. Моркотун, П. Пилипчук), співробітників румунських спецслужб і військового відомства (Казанова, Презан, Радонич, Чихоцький та ін.), інформував про переговори з вищими урядовцями Румунії щодо української справи (Коанда, Мішу, Попп, Таке-Іонеску).

По-четверте, докладно обговорюються загальні проблеми української еміграції – перспективи боротьби за незалежність України, реформування Уряду і Державного Центру УНР, створення всеукраїнського об'єднаного центру (Національного комітету), Єдиного національного фронту, громадських, кооперативних і спортивних організацій, запровадження системи самооподаткування (формування національного фонду), реакція на рішення Ради послів щодо Східної Галичини від 14 березня 1923 р. і відповідна нота НДМ УНР у Румунії, відносини з галицькими українцями, прихильниками гетьмана П. Скоропадського, підтримка української преси ("Український сурмач", "Табір", "Трибуна України", "Український монітор"). Піднімаються також питання "сменовеховства" ("поворотництва"), ставлення російської еміграції до української справи.

По-п'яте, значну увагу приділено становищу української еміграції в Румунії. Кость Адріанович повідомляв про ставлення

місцевої влади до біженців з-за Дністра, становище українських вояків у таборах інтернованих, щомісячну грошову допомогу їм з боку НДМ та необхідність їх працевлаштування, видання у Чернівцях з ініціативи і на кошти (10 тис. левів – В.В.) НДМ тижневика "Народний голос", заснування емігрантами таких громадських організацій, як Філія Українського товариства прихильників Ліги Націй, співоче товариство "Дума", ощадно-позичкове товариство "Згода", Український союз жінок-емігранток у Румунії, проведення I Конференції української еміграції і створення нею Громадсько-допомогового комітету, діяльність НДМ УНР, місцевих осередків еміграції, Українсько-єврейського комітету, арешт окремих емігрантів, вшанування пам'яті Івана Мазепи та Пилипа Орлика, необхідність дослідження питання про перебування славетних гетьманів у Румунії, ініціативу зі створення Українського народного університету в Бухаресті тощо.

По-шосте, у чотирьох листах згадується так звана "справа Ю. Тютюнника". Йдеться про діяльність у Румунії прихильників генерала Й. Добротворського, В. Нельговського, М. Очередыка, Охрименка, Ю. Пирогова, листування К. Мацієвича з генералом, припущення щодо зв'язку Ю. Тютюнника з Д. Донцовим і організацією "Заграда".

По-сьоме, К. Мацієвич інформує С. Петлюру про ситуацію в Україні – локальні повстання в окремих регіонах, політичні настрої населення, посилення російських впливів, зростання національної свідомості українців, пожвавлення національного релігійного руху, початок політики українізації, партійних і радянських лідерів (Д. Мануїльського, Х. Раковського, М. Фрунзе, В. Чубаря) тощо.

Нарешті, йдеться і про особисті справи Костя Адріановича – хворобу, проблему з помешканням, працевлаштування на викладацьку роботу до Львівської політехніки, Української господарської академії в Подєбрадах, подорож до Північної Америки, спростування звинувачень у розпродажі майна Запорозького корпусу та інші.

Про широту описаних у листах проблем свідчить і те, що в них згадано 134 прізвища і криптоніми, в тому числі українських емігрантів – 84, антибільшовицьких російських громадсько-політичних і військових діячів – 12, більшовицьких – 8, румунських – 14, європейських і американських – 15, єврейських – 1.

* * *

Листи, що публікуються нижче, зберігаються у фондї 3696 (Міністерство закордонних справ Української Народної Республіки, мм. Київ, Кам'янець-Подільський, Вінниця, м. Тарнів, Поль-

ща) Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО). Стиль автора збережено повністю. Зміни відповідно до сучасних правописних норм внесено в таких випадках:

– написання слів разом, окремо, через дефіс (**та й** замість **тай** у авторському тексті, **проміж** замість **про між**, **почасти** замість **по части** і т. п.);

– вживання апострофа та м'якого знака (**п'янствувати** замість **пьянствувати**, **менше** замість **меньше**);

– написання слів: **жодний** замість **жадний**, **інші** замість **инші**, **між** замість **меж**, **межі** замість **межи**, **корисні** замість **користні**, **власні** замість **властні**, **відомості** замість **відомости**, **витриманості** замість **витриманности**, **пресинг** замість **пресінг**, **торкається** замість **торкається**, **Європа** замість **Европа**, **своєму** замість **своёму**, **враження** замість **вражіння**, **кіл** замість **кол** і т. п.

До листів подані коментарі щодо осіб, назв і подій, про які йдеться у них. Археографічне опрацювання документів проведено відповідно до загальноприйнятих правил: авторські скорочення, пропущені слова, прийменники чи сполучники, що їх відновлено упорядником, взято у квадратні дужки. При передачі текстів документів максимально збережено лексичні та орфографічні особливості оригіналів, написання великої та малої літери.

Усі листи датовані, проте в 4-х із них не вказано рік. Якщо дата написання встановлена упорядником за змістом, то вона подана у квадратних дужках. Незалежно від наявності в листі авторської дати, вказівку упорядника на час написання листа подано курсивом над авторським текстом праворуч. У рукописних листах зустрічаються підкреслення автора. Це свідчить про те, що на це місце кореспондент звертав особливу увагу. У машинописних листах підкреслення зроблені чорним олівцем (імовірно, адресатом або співробітником Канцелярії Директорії). Неодноразово наприкінці листів зустрічалися дописані речення або абзаци (P.S. – "після написаного"). Це означало, що кореспондент вже після закінчення листа згадував щось і дописував додаткову інформацію.

Звертався К. Мацієвич до свого кореспондента з повагою – "високоповажний" або "високоповажний і дорогий", іноді – "вельмишановний і любий мій" або "дорогий". Закінчувався лист зазвичай побажанням здоров'я, щастя, всього найкращого і передачею привіту Ользі Опанасівні й Лесі та підписом: "Ваш К. Мацієвич" або "Відданий Вам К. Мацієвич".

У публікації листи розташовані в хронологічному порядку окремо за кожний рік. Наприкінці кожного такого розділу (року)

подані коментарі, що включають ідентифікацію персоналій, пояснення термінів, історичних сюжетів.

Валерій Власенко

1 *Доманицький В.* Кость Мацієвич (Замість вінка на могилу). – К., 1943; *Власенко В.* Штрихи до портрета Костя Мацієвича // Сумська старовина. – 1997. – №1. – С.25-30; *Він же.* Кость Мацієвич: штрихи до портрета // Вісник Львівської комерційної академії. Сер. Гуманітарні науки. – Вип. 4. – Львів, 2002. – С.67-78; *Єпик Л.І.* К.А. Мацієвич – науковець, дипломат, громадсько-політичний діяч // Український історичний журнал. – 2007. – №1. – С.125-135 та інші.

2 *Матвієнко В., Головченко В.* Історія української дипломатії ХХ століття у постатах. – К., 2001. – С.78-82; *Власенко В.М.* Агронам і дипломат. Штрихи до біографії Костя Мацієвича // Політика і час. – К., 2002. – №10. – С.78-86; *Табачник Д.* Історія української дипломатії в особах. – К., 2004. – С.210-227; *Він же.* Українська дипломатія: нариси історії (1917-1990 рр.). – К., 2006. – С.278-297; *Соловйова В.В.* Дипломатична діяльність українських національних урядів 1917-1921 рр.: Монографія. – К.: Інститут історії України НАН України, 2006. – С.146-149, 187-188 та інші.

3 *Кабанов В.В.* Школа Чайнова, или организационно-производственное направление русской экономической мысли // История СССР. – М., 1990. – №6. – С.86-99; *Горкіна Л.П., Тимочко Н.О.* Історичні витоки та методологічні засади кооперативної школи О.В. Чайнова // Історія народного господарства та економічної думки Української РСР. – К., 1991. – Вип.25. – С.71-78; *Винар Б.* Матеріали до історії економічних дослідів (1919-1964). – Мюнхен, 1965; те саме // *Винар Б.* Економічний колоніалізм в Україні та інші праці. – Нью-Йорк; Львів; Париж, 2005. – С.143-273; *Плисюк В.* Кость Мацієвич // Українські кооператори (історичні нариси). – Кн.1. – Львів, 1999. – С.218-222; *Злупко С.* Українська економічна думка. Постаті і теорії. – Львів, 2004. – С.309-312; *Власенко В.М.* Науковий доробок К. Мацієвича на сторінках петербурзького журналу "Земское дело" // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. – К.: Інститут історії України НАН України, 2005. – Вип.Х. – С.180-190 та інші.

4 *Трошинський В.П.* Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. – К.: Інтел, 1994. – С.71-72, 79-81; *Стрілець В.В.* Українська радикально-демократична партія: витоки, ідеологія, організація, діяльність (кінець ХІХ століття – 1939 рік). – К.: РПЦ "Київський університет", 2002. – С.228-231, 256-259, 275-277. *Піс-кун В.* Політичний вибір української еміграції (20-ті роки ХХ століття). – К.: "МП Леся", 2006. – С.298-300; *Власенко В.М.* Кость Мацієвич і Український республікансько-демократичний клуб у Празі // Рідна мова. – Варшава, 2007. – №7. – С.60-67; *Він же.* Кость Мацієвич на чолі філії Українського товариства Ліги Націй у Бухаресті (1922-1925) // Український вимір. 36. матеріалів міжнар. наук. конф. – Вип.6. – Ніжин, 2007. – С.82-85 та інші.

5 Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОВУ), ф.3892, оп.1, спр.36, арк.65; Савченко В.А. Симон Петлюра. – Харьков: ФОЛІО, 2006. – С.18-20.

6 Мацієвич К. На земській роботі // Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879-1926). – Прага: Міжорганізаційний комітет для вшанування пам'яті Симона Петлюри в Празі, 1930. – С.196.

7 Там само. – С.198-202.

8 ЦДАВОВУ, ф.3892, оп.1, спр.36, арк.98-99.

9 Там само, арк.100; Мацієвич К. На земській роботі. – С.202;

10 Петлюра Симон. Статті. Листи. Документи. – Т.ІІ. – Нью-Йорк, 1979. – С.368-369; Т.ІІІ. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1999. – С.188-191, 235, 384; Т.ІV. – К.: ПП Сергійчук М.І., 2006. – С.509-514, 589-598, 608-614, 620-639, 647-651; Симон Петлюра та його родина. До 70-річчя його трагічної загибелі. Документи і матеріали / Упор. В. Михальчука. – К.: Вид-во "Рада", 1996. – С.28-30, 36-37; Військово-історичний альманах. – К., 2001. – Ч.1. – С.142-145; Пам'ять століть. – К., 2001. – №4. – С.24-48;

11 Власенко В.М. Невідомі листи Костя Мацієвича до Симона Петлюри 1920 р. // Пам'ятки: археографічний щорічник / Держкомархів України. УНДІАСД. – К., 2009. – Т.9. – С.83-110.

1920 рік

№1¹

1 березоля 1920 р., м. Букарешт

Вельмишановний і любий мій Симоне Васильєвичу!

Ви з мого докладу ще в Варшаві знаєте, яку вагу і значення я оддаю організації справжньої дисциплінованої армії за кордоном. Як Ви знаєте, я цю справу порушив зараз після нашої катастрофи ще не маючи ані жодних висновків ні Ваших, ні Уряду і певне все зроблю для того, аби її в той, чи інший спосіб виконати.

Зараз ми ставимо собі тут такі конкретні прості завдання: 1) перевезти сюди бригаду Вариводи² з Чехів і 2) перевезти сюди також 8-10 т[исяч] полонених з Італії, для організації з них другої бригади. В цих справах я був у міністра Чеського і Італійського³. Чеський мені прямо сказав, нехай румуни Вашу бригаду візьмуть і ми завтра її привеземо до кордонів Румунії. Італійський з свого боку нам обіцяв зробити все перед своїм Урядом і Румунським, аби нам допомогти, але зазначив, що все це не повинно мати вигляд антибільшовицької акції. Погодилися на тому, що буде формуватися охорона залізниць і товарообміну від банд і грабіжників. Такі ноти я і подав.

І головне все ж таки питання в нерішучості Румунії, яка тепер дуже боїться якось переступити волю Антанти. З одного боку, прихильність Румунії до України не тільки не зменшується, а навіть зростає. Недавно в парламенті відбулася маленька демонстрація в нашу користь. Коли обговорювалась справа про мирові переговори з більшовиками, деякі депутати гукали "vive l'Ukraine"⁴. Президент заявив, що Україна тут не причім. Але готується нашими приятелями депутатами запит і резолюція про визнання України і це мабуть пройде. З другого боку, Уряд, який тепер боїться Антанти, який не має справжнього авторитету і вигляду і який, кажуть, буде змінений після повороту "Vaydu-Voevodu"⁵ на прем'єра до Румунії, боїться нам заангажуватися і

гальмує всі справи в тим числі і формування. Приходиться чекати і проводити агітаційну і підготовчу працю. А час іде, дуже дорогий час! Ви певне скажете, що Польща звернулася до Румунії прийняти участь в обговоренні справи замирення з большевиками і туди хтось виїхав, який мав би порозуміти з Фльореску⁶ цю справу честі. Як новий уповноважений, так і Ф[льореску] дуже прихильно ставляться до України, але як Ви знаєте Румуни дуже реальні політики і коли большевики справді пообіцяють їм Бессарабію і не будуть чіпати їх кордонів, то вони підуть на розмови з ними. Сьогодні опубліковані пропозиції большевиків Румунії з вимогою визнати советську владу, амністію всім біженцям з Румунії, повернення збитків за майно Румунське, за це повертається золото Румунії, визнає право на Бессарабію. Окрім того, повідомляється, що в Україні національно-комуністична влада. Бачте, большевики знають, що роблять і знають на що можна сподіватися у Румунії.

Я подаю ноту протесту проти того, аби хтось мав право говорити від імені України і складати якісь договори від імені Українського народу, але як завжди я не надаю ніякої ваги цим писаним демонстраціям. Через те шляхом розмов з діячами я змагаюсь як можна більш затягнути справу і бачу в цьому заняттю своє головне завдання. І якщо наші надії на можливість повстання у нас на Україні мають хоч який не будь ґрунт, то тоді коли справа затягнеться, Румунія побачить, що передчасно є говорити з большевиками з приводу України.

Тут був полк[овник] Удів.⁷ з проханням допомоги набоями і рушницями для Могильова⁸, поки він тут перебував, прибув другий кур'єр, який привіз відомість, що Могилів був тимчасово зайнятий Денікінцями, які в кількості 5000 ч[оловік] йдуть на Ушіцу⁹ і послід. Це підрозділи, які були в районі Одеси, Тирасполя і т.п. Між іншим вони подали відомості про армію Ом[еляновича]-Павл[енка]¹⁰, яка начебто має штаб в Знаменці і до Дніпра. Скільки ми не намагалися зв'язатися з ним, ніяк не можемо. І взагалі я це лічу самим більшим нашим лихом, що наш Уряд тиняється десь бог його знає де, а Ом[елянович]-Павл[енко] один. А ну як він сам на свою руку зробить згоду з большевиками, що ж тоді пани міністри мають робити?

Від Мазепи¹¹ я знову одержав один за другим два листи і дивуюся його енергії і відвазі. Це справжній чоловік і як би наш Уряд складався з таких людей, то тоді справа йшла б далеко краще. Я йому надіслав великого інформаційного

листа і також щире прохання більш рішуче повести справу переформування Уряду, якому місце на Україні, а не закордоном.

А то подумайте, я подаю ноту протесту від імені Уряду. Мені дуже легко можуть навести, що як Ви можете протестувати проти большевиків, як їх уряд в Києві, в той час коли Ваш в Відні, Варшаві, Кам'янці. Хто ж має більше права говорити від імені України? Один же Мазепа всього Уряду не складає.

В тій справі, яку Ви передали через п[ана] сотника [нерозбірливо], я поки що нічого не зробив, бо до того часу, коли ми не мали певного зв'язку з Ом[еляновичем]-Павл[енком], це річ мені здається не підходяща і з неї нічого доброго не вийде.

Між іншим І.П. Мазепа писав мені, що він дуже настоює на тому, аби я перейняв керування Варшавською місією¹². Я проти цього принципно нічого не маю, але я погоджусь на це тільки тоді, коли колегіальність місії буде скасована і за справи маю відповідати цілком я, коли я переформую місію так, як я це лічу потрібним, взявши з Бухаресту двох своїх співробітників, коли до Бухаресту не буде ніхто призначений, а місія буде доручена І.А. Чопівському¹³ вкупі з Дельвігом¹⁴, з якими я буду мати постійний контакт через Фльореску. Далі мені повинно бути дозволено взяти половину коштів Бухарестської місії в Варшаву, бо це дякуючи моєму економному господарюванню вона має ощадності.

Мені М[азепа] писав щось про те, аби Славінського¹⁵ перевести до Бухаресту. Я би рішуче протестував би проти цього. Зовсім не треба брати послів звідтіля, де вони серйозно проводять роботу і порушувати таким чином всі зв'язки, які вони дотепер завели. Тим більш ця заява, що для Бухаресту є такий вже підходящий Вам [нерозбірливо] як І.А.Чопівський.

Від Марголіна¹⁶ одержав телеграму і лист, де він повідомляє про свою працю і можна сподіватись, що він нам щось зробить.

Після того як прочитав Ваш лист, який привіз от[аман] Шаповал¹⁷, я все таки нічого не можу додати більшого, що я вже написав раніш, окрім самої щирої радості, що мої надії на Польщу справджуються і що вона в своїх інтересах стає нам до справжньої реальної допомоги. Правда, це зробить добре враження тут і наша праця тут піде краще.

Казанову¹⁸ ще не бачив, але його претензії представляти Шаповала Презану¹⁹ і Чихоцькому²⁰ мені уявляється

смійними. Ми ж добре знаємо його вагу тут, це звичайний брехун типу Радони́ча²¹, який за Букарештом уявляє з себе дуже впливового, а тут нічого не вартий. Мені дуже смішно, коли доводиться чути, що Ви таким добродіям кажете, що Шаповал з ним щось зроблять більше як ми. Ви ж раз прислали сюди Шадлуна²² і Мартоса²³!

Майте на увазі, що як і цей раз ми будемо спішити, добиватися ефектів, а не діла і суті, то знову нас жде провал. Треба перше всього триматися азбуки військової науки, що рушати в похід тільки тоді можна, коли є резерви і посуватися вперед, коли забезпечений тил. Всі відомості, які ми безпосередньо одержуємо з України дійсно кажуть про антибольшевицький настрій, але одночасно вони вказують на те, що там взагалі не хтять ніякої влади, так населення зневірилось. Через те народ повинен бути такий, що окрім військової сили повинна бути організація транспорту, адміністрації, санітарії, торгівлі. А тут т'яп да ляп і хапанням нічого не зробиш. Докладніше я про це писав Мазепі.

Взагалі я лічу нам треба кинути постійні бунтарства, а стати на цілком державний шлях і через це мене дивує наше відношення до поляків. Вони роблять для нас діло, а ми їх лаємо. Справді, – чи є якась сила, котра могла б віддати їм Поділля і Волинь? Ніхто в світі на це не згодиться. Можливо Галичина і Холмщина! Так чого ж ми репетуємо, що вони у нас заводять порядок, обеззброюють населення, вішають бандитів, це ж вони для нас роблять, для нас пасифікують²⁴ край. Все одно це ж привелось би і нам робити, коли ми хочемо держави, республіки, а не шинку!

Мене боляче вразила брошура про законолад У[країнської] (Трудової?) Республіки... Що це таке? Вже мало Народної? Чому ж не соціалістична тоді, коли вже знову під большевиків перекарашуємось. Я рішуче протестую проти такої недопустимої словосполучи.

Знову від Шаповала я довідався про чутки про мій перехід до Варшави і призначення сюди А.М. Левицького²⁵. Я тоді не бачу, чого я мушу їхати до Варшави; вже не через те, що він нічого не знає в Букарешті, а я менше його знаю Варшаву. Я розумію моє призначення до Варшави як відзивання А.М. [Левицького] від дипломатичної праці до праці в Міністерстві, а коли справа стоїть про якесь "changer vos places"²⁶ смішне і нікому не зрозуміле, то я рішуче від цього відмовляюсь і коли це буде зроблено без моєї згоди, то я подамся в демісії і поїду додому через Одесу. В Букарешті

повинен остатися Чопівський це *conditio sine qua non*²⁷. Він цього заслуговує і його тут вже знають і поважають.

От[аман] Шаповал мені сказав, що Ви не зовсім то довіряєте Галичанам, з яких у нас будуть переважно формуватися тутешні частини. Це Ви даремно. Якщо у нас відмовитись щиро від політики в армії, не буде ні інспектури, ні всякої есерівщини, не буде впливів від партійних газет і галицького уряду, то я певен ці частини будуть найкращими для бою з большевиками й особливо для встановлення порядку. Я дуже жалкую, що я не встиг затримати тут ген[ерала] Грекова²⁸. Чому Ви досі не використовуєте його для відповідної праці? Це ж щирий патріот і великий фахівець.

Здається написався, але не означив головного того, що хочу Вам сказати. Так би і писав би і писав би, але кур'єр стоїть за плечима і чекає листа. Має негайно від'їзжати. Одночасно надсилаємо кур'єра і до Мазепи, так слушно вишло, що ми подамо йому останні відомості з Варшави²⁹.

Вітаю Вас щиро і міцно обіймаю Вас

К. Мацієвич.

ЦДАВОВУ, ф. 3696, оп. 2, спр. 7, арк. 99-100зв. Рукопис. Оригінал. Бланк голови НДМ УНР в Румунії.

№2

6 березоля 1920 р., м. Букарешт

Вельми шановний Симоне Васильєвичу!

Варшавські відомості тут справді зробили добре враження і наші надії на можливість формувань тут зміцнились. Я подав Уряду ноту, яку при цьому листі прикладаю, ми мали нараду в Головні квартирі, в якій з'ясували наші бажання і практичні плани. Після цієї наради ген[ерал] Дельвіг і Шаповал склали мотивовану технічну записку, яку представили в Головну квартиру, яка цілком стоїть на нашому боці. Дуже підтримують нашу справу міністри Чеський і Італійський³⁰. Але практично є ще багато перепон. Перше Уряд боїться що-небудь рішуче зробити до повороту прем'єра, який в Парижі. Те саме що було в Варшаві до повороту Патека³¹. Да і взагалі цей уряд не рішучий і боїться большевиків. А потім, і це мені здається головне

– на перешкоді усяких таких планів зараз в Румунії стоїть справа транспорту. Чеський міністр, який кілька днів заїзжав до мене порадитися о спільну акцію, казав, що він вже одержав дозвіл від свого Уряду зараз же всю бригаду Вариводи надіслати в наше розпорядження і він каже, що міг би її доставити сюди в тиждень. Але Румуни не в силах її перевезти. Ми, казав він, привезли на їх кордон товарів для них 300 вагонів, але вони не беруть їх, бо не мають транспорту. Краще буде з Італійськими полоненими³², яких повезуть водою, що італійці беруть на себе і в чому італійці дуже зацікавлені. Вони хтять зараз же починати з нами товарообмін. Ми пробуємо це зробити для реклами. Я написав про це Макуху³³ і Мазепі, а потім і ми самі туди виїдемо на побачення з Мазепою і Удовиченком³⁴, які дуже хтять нас бачити обох з Дельвігом. З листа Мазепи Ви розпізнаєте, чого ми туди їдемо.

Дуже мені неприємно було довідатися, що Ви за спиною у мене через якогось Казанову робите заходи щоб проїхати в Румунію. Це повторюється історія Шадлуна і Мартоса, між тим Ви давали мені слово, що цього більш не буде. Я Ваше бажання приїхати взяв до уваги і чекав тільки зручного моменту, що б це зробити в спосіб відповідний і Вашому достоїнству і нашим інтересам. Виходить, що Ви мені не вірите і пускаєтесь в якусь дуже сумнівну авантюру з таким же сумнівним чоловіком, як Казанова. Певне, що мені про справи Казанови було зараз же дано знати і запитали як я до цього ставлюся, я сказав що це не моє діло і з Казановою я ніяких спільних справ в цьому напрямкові не маю.

Мене тільки дивує те, що Ви на такому пості, на який Вас винесла хвиля нашого руху, не розумієте всієї своєї відповідальності за національну справу.

Ну, а якби в газетах появились звістки, що Петлюра підготовляє побіг з Польщі при допомозі румунських офіцерів? Що ж це поліпшило б нашу справу в Польщі і тут. Певне, що сюди Вас вже ніколи б не пустили, а в Польщі справа закінчилась би отказом к формуванню. І нащо це робити? Я[к] з недовір'я до мене, то пришліть сюди головою того, який Вам це зробить краще, як я. Але Президенту Республіки, який в Варшаві був прийнятий як рівний Президентом, опуститися до того, щоб проїхати в Румунію при протекції якогось дрібного агента контррозвідки, мені здається можна тільки ставити себе на ролю якогось дрібного урядовця.

І тепер порівняйте, як поводитья Мазепа, який мав вже двічі можливість сюди приїхати і тим часом викликає мене до себе, бо як пише "я ясно розумію собі незручність мого перебування в Букарешті"...

Скажіть, які Ви гарантії маєте, йдучи через Казанову, що з Вами не повториться та історія, що була з Шадлуном, коли поліція його випхала з Чернівців, і що я тоді маю робити і в якому положенню буде вся наша справа тут після такого інциденту, який може спровокувати кожний агент. А ну як Вас тут інтернують для того, щоб Ви не мали можливості битися з большевиками. В Польщі це після Ваших зносин з Пільсудським³⁵ не можна зробити, а тут за Вас ніхто не бере ніяких обов'язків і не дає ніяких гарантій окрім Казанови.

Звертаю ж також Вашу увагу, що Ваші фантазії перенести все або центр ваги в Румунію не мають ані жадних підстав, ні економічних, ні технічних, ні політичних. Поки що більше треба триматися Польщі, а не Румунії, яку треба мати тільки для рівноваги.

Ще більш неприємно мені стало, коли вчора я поговорив з Казановою. Він прийшов до мене з писаною їм заявою з приводу Вашого приїзду. На цій заяві була резолюція ген[ерала] Чихоцького, [нерозбірливо] Презана і през[идента] ради мін[істрів] Попа³⁶, де Вам дозволяється приїздити incognito³⁷ з трьома осавулами. Я його спитав, на підстав чого він подає такі заяви? – На підставі словесно-го доручення. – Чому ж Ви мене не запитали? – Я думав, що Ви знаєте! – Як же він тепер приїде? – Ви дасте мені 4 паспорти, при чому паспорт для Петлюри на чуже ім'я. – Я тоді сказав йому, що ніяких паспортів я йому не дам, що я не можу допустити, щоб президент моєї держави приїзжав в другу по підложному документу, що я рішуче протестую проти його акції, яка може зробити погане враження в Польщі і яка погрожує зовсім смішним положенням для Вас в Румунії.

Боюсь, але мені здається, чи не робиться це якась така махінація Вас скомпрометувати перед поляками. То справді як же Ви будете візувати такий паспорт у Поляків і як Ви будете їм взагалі дивитися, коли виявиться, що Ви їдете в Румунію по чужому документові. То-то буде глузування у газетах. А може, крий боже, Казанова думав справді устроїти побіг?

Коли я мисленно уявляв собі, що в'їхавши в Румунію Ви будете мати: 1) паспорт не на своє ім'я; 2) візу Головної

квартири, яка тепер не в фаворі; 3) якийсь сумнівний дозвіл Уряду, то я сказав, що на таку комбінацію погодитися не можу і написав рішучого протесту до ген[ерала] Чихоцького. До мене зараз же приїхав начальник Казанови, з яким ми погодились, що вся справа буде похоронена, наче її не було.

Зараз був у м[іністра] президента з приводу своєї ноти, яку прикладаю, мав довгу розмову і гадаю, що де в чому розвіяв його сумніви, які зводились до двох: 1) допомога Вам є casus belli³⁸ з большевиками. Мої аргументи зводились до того, що все одно без нас Ви будете [нерозбірливо] і що подивіться на Польщу; 2) що може конференція³⁹ я доказував, що конференція не має ніякого погляду і не піде проти Вас. А головне ми згодні улаштувати все так, аби ніякого підозріння антибольшевицької акції не було. Він дуже прийняв до уваги мої слова і сказав, що завтра він докладає мою ноту королю⁴⁰, що при докладі має бути Презан і що в понеділок він закликає мене на нараду, в якій окрім його буде Інгулець⁴¹, Чихоцький і ще хтось. Гадаю, що справа наша йде на краще. Між іншим він був дуже опечалений тим, що його підвели в справі Вашого приїзду і в понеділок ми умовились обговорити її наново вже по моїй заяві і де будуть поставлені зі свого боку умови і кондиції Вашого тут перебування і що я буду мати від нього конфіденціальний лист, підтверджуючий ці кондиції гарантій. Цей лист я надішлю Вам, а він його надішле Флореску і тільки тоді Ви можете рушити і ніякий чорт Вас не зможе затримати в Варшаві. Так це робиться, – і тоді я буду просити о неофіціальному прийомі Вашому у Короля.

Ви повинні в кожному крокові пам'ятати, що Ви президент республіки і триматися цього положення, а не якихось російсько-радикальних методів конспірації і водити кампанію з Казановою, Радоничем, Серкалеєм, Корфеску⁴² і т.п. Подивились би Ви як я з ними розмовляю, або як з ними розмовляють їхнє начальство, а Ви президент брата-етесь. Чорт його батька зна що робите.

Ви повинні мені вибачити, що я Вас так виговарюю, але ж хто ж Вас не научить, як не я. Одні самі цього не тямлять, другі [нерозбірливо] підлесливістю, треті навмисно штовхають на непевні кроки і т.п. Ви ж знаєте моє щире відношення, знаєте, що я не піду проти свого заявлення, що ідея українського руху зв'язана з Вашим іменем. Аби я його загубив, я так би от просто і сказав Вам, "переходьте на інші ролі". Я не волю інтригувати, як другі. І Ви дуже

погано робите, що і відносно мене такі негарні вчинки робите, та з Казановою. Це ж показує, що я не є зовсім уповноважений. Добре, що так вийшло, що не тільки нічого не загубив, а нібито заробив у цій справі, але якби я загубив, то загубив би не я персонально, і мене це не обходить, а загубили б Українські справи. І Вам треба подолати ці руйнацькі настрої, бо чим вище авторитет Посольства, тим вище наші шанси. Ви тепер по досвіду Польщі бачите, як важко Вам добувати повагу і політичну пошану. Так треба не руйнувати нашу роботу, а зміцнити її.

Вчора мав розмову з Мішу⁴³, а атаман⁴⁴ був з візитою у генерала Коанди⁴⁵ і ми запевняємось все більш, що спільного у нас все більшає і більшає. Взагалі сподіваюсь, що справа дуже швидко прийме гарний оборот. Сьогодні або завтра буду мати бесіду з делегатами Румунії на Варшавську конференцію і поставлю їм під увагу деякі питання. Оскільки я маю відомості зі слів президента Ради Міністрів, Мішу і др. Румунія буде стояти за незалежність України як *conditio sine qua pop.* Але я хочу поставити 1) евакуацію негайну всього Правобережжя, 2) допущення наших делегатів і 3) визнання нашого Уряду. Взагалі я їх добре інспірую: ще раз нагадую, що при моїх гарних особистих відношеннях з Фльореску я не буду на цей час в Варшаві.

Останні відомості, які ми одержали від наших кур'єрів і почасти від Румунії з-за Дністра, говорять щось про наступ Ом[еляновича]-Павл[енка] на Жмеринку і на Могилів. Якщо це правда, то це було б добре, бо я дуже турбуюся про те, що Ом[елянович]-Пав[ленко] йтиме без всякого політичного керівництва. Румунські відомості про большевиків кажуть, що їхнє становище не з блискучих, армія втомлена, розкладається, старшинство невдоволено і великі епідемії її косять.

Прошу Вас сказати А.М. Левицькому, що тутешня амбасада Польська зовсім не має вказівок про перепуск наших кур'єрів і через те такі дуже важливі листи, які я Вам надсилаю, затрималися майже на 4-5 день. І то пускають дякуючи нашим персональним відношенням. Нехай він поговорить з Патеком, аби той дав сюди телеграму чи наказ вільного візування паспортів наших кур'єрів. Це дуже важливо!

Прикладену ноту дуже прошу подати до Польської Преси, тут мені її не зручно друкувати, бо Уряд може бути в претензії, між тим вона має принципіне значення позаяк розгортає справу хибної політики дуже широко і одверто.

І.А. Чопівський каже, що вся моя поведінка в справі Вашого приїзду буде використана як обструкція йому з мого боку. Нехай, – але я навмисне залишаю копію цього листа, аби коли мені прийдеться давати відчит, то я буду мати документальне посвідчення мого відношення. Його тоді можна буде подати й до преси, як знайдеться якийсь охотник мене звинуватити перед громадянством.

Сьогодні 9-го я мав дуже неприємну розмову з ген[ералом] Чихоцьким з приводу всієї справи. Він певне став на захист Казанови, кажучи, що він все зробив так, як Ви казали, а я заявив, що я не можу повірити, щоб така делікатна справа доручалась Казанові без мого відома і без згоди зі мною. Розійшлися ми приятелями, але багато було сказано слів і не зовсім приємних і головне справи паспортів, цьому я надав найбільшу вагу, а він казав, що це деталь. Добра деталь, коли у нас тут оставсь сумнівний паспорт і ніякого сліду про зобов'язання Уряду.

Ну всього доброго! Бажаю Вам здоров'я і настільки всього витриманості. Не хапайтеся, справа державна цього вимагає більш всього витриманості і організації. А цього то у нас досі як раз не було.

Ваш щирий

К. Мацієвич.

ЦДАВОВУ, ф. 3696, оп. 2, спр. 7, арк. 96-98. Рукопис. Оригінал. Бланк голови НДМ УНР в Румунії.

№3⁴⁶

7 березоля 1920 р., м. Букарешт

Христос воскрес, мій любий друже,
дай побачиться вже на Україні.

Дорогий Симоне Василевичу!

З початку відповідаю на Ваш лист, що привіз мені наш кур'єр.

В повідомленнях про "раут" я звернув насамперед увагу на те, що були PPS⁴⁷ і людовці⁴⁸. Це не є більшість парламенту, і це не є представники урядових кіл, в чиїх руках зараз політика Польщі. А[ндрію] М[иколайовичу Лівницькому] конче видніше, але я гадаю, що ділання з опозицією

не може дати реальних наслідків, про це мене попереджали в Варшаві, про це казав Вам я там же, на це звертаю Вашу увагу і зараз. З доповіді, надсилаемого мною Міністрові [закордонних справ], який я Вас прошу особливо уважно прочитати, Ви побачите, як ми тут ведемо справу і які перешкоди в зв'язку з внутрішніми подіями нам зустрінулись. Але я не боюся і сподіваюся на найкраще. Зараз починаю як найближче знайомство з Лігою Народу⁴⁹, партією ген[ерала] Авереску⁵⁰ і гадаю, що на час виборів буду мати зв'язки з всіма її головними діячами. У мене великі надії тут на заповомогу англійського посла. З доповіді міністру Ви знаєте, що я просив його допомоги в справі формування і він сказав, що офіційно інтервенювати⁵¹ він не може, "але дасть добру пораду ген[ералу] Авереску". Ви не можете уявити, оскільки вся бесіда носила сердечний характер, як важливо із якою симпатією він до мене поставився і скільки мені говорив о приязні Англії до України. Ніколи цього раніш не було і я гадаю, що великий переворот одбувається зараз в Англії в нашу користь. Пішов я до англійського посла по пораді нашого щирого друга Вайди-Воєводи, який мені прямо сказав: "владичиця миру зараз Англія. Що вона захоче, то і буде. Що вона скаже, то і зробимо ми Румуни".

З доповіді мого Ви бачите, що наша політика осередкування наших справ в Польщі правильна. Не турбуйтеся брехнями і ганьбою наших віденських дурнів, історія нас всіх відповідальних за останні події виправдить і сміливо, з пізнанням правдивості своєї позиції дивитися всім в вічі. Росія, не маючи національного почуття, буде валитися і далі і зв'язуватися нам з нею (тов[аришами] большевиками) значило б в'язати себе із трупом так само, як колись це зробив Петрушевич⁵² з Денікіним⁵³. Треба з ними гратися, як граються інші і особливо для того, щоб тим імпонувати і нашим сусідам, що у нас є вихід і по мимо їх. Не більш.

Взагалі за справу в Румунії Ви можете бути спокійними, я певен, що ми скоро дістанемо дозвіл на формування і допомогу Омел[яновичу]-Павленкові. Уряд Авереску не може бути нам ворожим вже через те, що він в згоді з лібералами, які завжди нас підтримували і перші во всій Європі виступали на захист наших прав. Я маю побоювання не з боку Румун, а з нашого боку.

В листі до мене А.М. Левицький написав мені, що поляки вимагають в своїх умовах встановлення нашої межі з Румунією. Зауважте на те, що спо мін про Дністро в декла-

рації 2 грудня вже зробив тут погане враження. Да і я не розумію досі, на що в згоді з Польщею має порушуватися це питання, вирішено моєю декларацією, затвердженою Урядом і Директорією. Окрім того, що це недопустимо з погляду міжнародних норм, це смішно. Бо виходить, що люди говорять не про те, що треба, себто межі України і Польщі, а про те, що не треба і наче боятися підійти до суті справи. Но гірше ще от що. Левицький пише я згоден поставити межу Дністро, коли Румунія виконає своє обов'язання. Перш всього Румунія всі свої обов'язання виконала, як я пишу в докладі, чесно і як показав приклад Вайди-Воеводи продовжує захист нашої справи так, як ми самі навіть не вміємо. Ну а потім, яке вже має право Левицький ставити під сумнів вже вирішені питання. Але і це не все. Трепке⁵⁴ мені на словах передав, що Левицький казав йому, що він збирається підняти питання про межу Прут. Не знаю і не розумію, чи він в своєму умі? Після того, як Англія згодилась на межу Дністра, він Левицький (той що віддав Галичину) підіймає питання про Бессарабію, йдучи і проти мирової конференції, і проти большевиків, які теж згодились на це. Що це він хоче повернути нашу політику до часів Гасенка⁵⁵? Але як він цього хоче, і Ви цьому потураєте, то прошу Вас зараз же відкликати мене звідсіль і посадити знову Гасенка. Мені приходить на думку, що тут є проба зробити на Румунію пресинг, щоб вона нам більше допомогла. Так я Вам скажу, більш не вдалого заходу трудно придумати. Все це словесне крутіство може привести до того, що одштовхне від нас Румунію, поставить нас вороже до Англії і взагалі зрівняє нас з большевиками, які ніколи не держать своїх слів. Я Вам казав, який дипломатичний хід повинен бути зроблений для того, щоб їм понукати нашим сусідам. Це всіма буде добре зрозуміло, ніяких тут відступлень від своїх договорів не буде, а погроза лишається. Я прошу Вас звернути на це особливу увагу, не тільки по персональним мотивам, то я тоді ні одного дня тут лишатися не хочу, якщо Левицький на далі буде проводити це крутіство, але і по мотивам величезної національної погрози. Я не хочу брати участь у злочинстві проти України, бо я лічу справді злочинством відіпхнути від [України] в обійми большевиків Румунію після того, як вона стільки для нас зробила. Я надзвичайно щасливий тим, що Ви мене послухались в справі Вашого приїзду. Коли я згадаю тепер обставини, при яких Ви могли б сюди приїхати, то мене аж жах бере. Ваш переїзд був

[нерозбірливо] Головною Квартирою і Міністром Поппом. Головна Квартира тепер розформована, а Попп в відставці і не користується повагою г.Авереску. Цей останній дуже критично ставиться до всіх вчинків старого уряду і може уявити собі своє положення при такій ситуації тут! Навіть мій план при нових обставинах не дасть гарних наслідків, оскільки відношення того, що було і того що є, напручені. Я ще тоді передбачав можливість зміни уряду; знав, що всі авторіцації згублять всяке значення і мені було тільки дивно, що ген[ерал] Чихоцький так легко пішов на це тоді, коли він би повинен був утримати нас від такого кроку, бо він дуже щиро і прихильно ставиться до нас весь час.

Коли я останній раз бачився з Мазепою, то ми з ним говорили по цілим дням. Між іншим він доручив мені докласти його думки з приводу головних питань, які він лічить особливо важливими. Прикладаю до цього листу його замітку, де він ці питання перелічив. Певне що написати я всього не можу, але дещо додам. В справі організації адміністрації він ставить на першу чергу централізацію адміністративної влади в руках комісарів з підвладними їм кінними відділами жандармерії для оборони життя, власності і залізниць. Висилку делегації на Кубань він лічить особливо важною через те, що там може осередкуватися наша акція флангового удару на большевиків. Порівняйте це з листом Курдіновського⁵⁶ і Ви побачите, що в цьому є рація. Но той заказ на гривні він лічить необхідним через те, що одною з головних причин кризи Денікіна був брак грошових знаків. Він боїться аби і з нами не вийшло того самого. І.П.[Мазепа] мабуть тепер вже у Ом[еляновича]-Павленка. Я дуже настоював на тому, аби він непременно туди їхав, бо лічив, що zostавляти армію нашу без політичного керівництва страшенно небезпечно. Його перебування тут було для мене великою втіхою і я пересвідчився, що у нас нема, а ні жодних різниць в поглядах на справи. Між іншим він весь час мене уговорював обняти посаду голови Варшавської місії, але я обіцяв йому, що по першому його заклику я і І.А. Чопівський поїдемо йому допомогати на Україну.

Я з великою повагою відношуся до тієї праці, яку провадить Варшавська місія і радий би її допомогти грошово. Але я і для своєї місії маю дуже обмежену кількість фондів. Ви мене були потішили тим, що Мартос мені щось надішле на формування, але поки що від нього нема ні жадної відповіді. Через це я надсилаю для Вашої розпорядимості 1000 доларів, а більш я нічого зараз не можу виділити. Коли

мені будуть повернуті позички Тишкевичу⁵⁷, Лотоцькому⁵⁸ і Оцуксу⁵⁹, то я тоді зможу ще щось надіслати. Дивує мене також і те, що Варшавська місія, яка в безпосередньому зв'язку з Мартосом, не може одержати від нього грошей, між тим я документально знаю, що там у Супруна⁶⁰ є гроші і чималі. Далі мені відомо, що Сідоренко⁶¹ теж має до 100.000 доларів. Чому ж не звернуться до нього. Ми своїм обережним хазяйнуванням щось зберегли. Так тепер всі на це легко простягають бажання замість того, аби потрусити тих, хто крав, п'янствував, марнотратствував.

Мені дуже радо, що я міг Вас потішити гарними відомостями, що наша лінія є правильна і що Ви своїм перебуванням в Варшаві спасаєте Українську справу. Тримайтесь і не піддавайтесь тимчасовим настроям. Дивіться вперед.

Справа з формуванням посувається через зміну Уряду мляво, але як тільки вона буде вирішена, то піде тоді швидко і енергійно, особливо коли англійці нам допоможуть. Не затримуйте там адмірала⁶² він тут більше потрібний, але узаконьте його існування, бо я не можу йому нічого без Вашого дозволу давати, а він бідолаха багато натерпівся.

Всього кращого. Бажаю Вам бадьорості і посмішки. Ваш
К. Мацієвич.

ЦДАВОВУ, ф. 3696, оп. 2, спр. 7, арк. 94-95зв. Рукопис. Оригінал. Бланк голови НДМ УНР в Румунії.

№4

13 серпня 1920 р., м. Букарешт

Вельми шановний і дорогий Симоне Василєвичу!

Справоздання про те, як прийняли наш проект в військових сферах дасть Вам сам полк[овник] Гуленко-Гулий⁶³. Там він був зустрінутий з великою приємністю, але як і я раніш передбачав, вони висловились за транспортування морським шляхом. Таким чином офіціальні умови перекидки 10.000 людей з різними необхідними приладдями намічуються так: ми транспортуємо на Україну 10.000 військовополонених шляхом на Ясси, а потім Рені-Галац, щоб там їх посадити на пароплави і висадити в Одесі, чи якому іншому місці, залежно від умови. Вагони до Ясс і звідтіля даємо ми по згоді з поляками, а далі вже справа має бути

улаштована тут. Певне, що цей план має багато хиб, але я маю на увазі те, що події можуть розвернутися так, що ті побоювання форсірування Дністра, які мають зараз Румуни, відпадуть і ми підємо тим шляхом в дійсності, який нам більш всього є корисний.

Як я сподівався і на що одразу звернув я Вашу увагу, це треба забезпечити собі підтримку поляків. Цей план на тутешнє їх представництво звалився як грім з неба. Вони зрозуміли його так, що це ми сепаратно тікаємо від них і коли я був у гр[афа] Скржинського⁶⁴, то він прямо так таки це мені і зауважив. Ми не знаємо, як ставиться наш штаб і Уряд, може це перекине наш фронт і тоді коли ворог наш йде до Варшави odkривати йому ще шляхи на Львів було б самовбивчим актом. А коли це так, то вони повинні поставитися негативно до цього плану і він сподівається, що і Румуни під їх впливом його відкинуть.

Бачте, як необережно робити такі кроки без певного порозуміння і я певен, що не привези я того відношення Галкіна⁶⁵, яке Ви мені передали, вийшов би великий скандал.

Я сьогодні або завтра маю це питання перетракувати з Таке-Іонеску⁶⁶ і коли я про це сказав Скржинському, то він спитав мене, – "яку це може мати рацію. Все одно до відповіді нашого уряду він не може дати позитивної і рішучої відповіді". Я зауважив, що ми це робимо в порозумінню з польським штабом, що це є наш спільний інтерес, що справа негайна, що чекати поки уряд пришле інструкції все одно позитивні нема чого, а просто робити діло, бо пройде місяць, два і тоді вже буде пізно. Для цього я іду до Таке-Іонеску, що[б] справа була підготовлена швидко і прошу його, не сперечатись, а мати більш довір'я. На цьому ми й порішили, що він заявить, що він підтверджує наш план вроді він одержить одобрення польського штабу.

На цьому прикладові Ви бачите, як можна зіпсувати справу легко тільки через те, що взяти для неї не відповідний шлях. Дуже прошу Вас не робити таких сепаратних вчинків і заборонити це робити і Ком[анд]арму, і штабу. Нічого доброго реального з цього не вийде, а попсиє ті відношення, які уявляються нашими заробітками.

Тепер одержуємо якусь телеграму з Ясс, що якийсь полк[овник] Свобода⁶⁷ в Яссах бере якусь зброю, повинен заплатити якісь гроші, за якими звертається до нас. Знову ми таки нічого не знаємо і маємо побоювання, аби потім так не вийшло, щоб Румуни зовсім закрили для нас свої депо для купівлі приватним шляхом.

Як Ви знаєте зараз становище напружене, дуже можливо, як одверто кажуть тут скрізь в дипломатичних колах, що нас чекає знову війна, яку має оголосити Антанта большевикам, а вкупі може і Германії, як там візьме перевагу або монархічно-військова, або крайня ліва партія. В війні ми тоді займемо своє окреме і почесне місце. Во всякім разі питання це вясниться залежно від подій в Міжану і під Варшавою. На той випадок наш план напевне буде підтриманий усіма і ми будемо мати велику підпомогу у всім.

Тут уже відбулися демонстрації проти війни, є великі домагання сепаратного миру з большевиками, але вони підпираються дуже слабкими силами і не мають тут а ні жадних шансів на поспіх. Румунія сепаратного миру з большевиками не зробить, навпаки, як тільки вясниться ситуація продовження з ними боротьби, вона зараз же виступить проти них на нашій стороні. Це не буде тут досить популярна війна, бо мені здається, що зараз ніхто не хочить воювати, навпаки, як каже Л.[нерозбіливо] росте "воля до миру", яку власне і настає час використати шляхом часткової ревізії Версальського договору, себто почасти і тим шляхом задоволення Германських інтересів, про який я Вам писав раніш. Але повинно сказати, що зараз, оскільки я розумію під впливом поспіхів "Російського оружжя", яке ні в яким разі не може лічитись тепер цілком большевицьким, котрим керує Брусілов⁶⁸, в Германії в протилежність урядовій течії, що стоїть за порозуміння з Англією в справі російського питання росте рішуча опозиція про[ти] неї за згоду з Росією і за негайний реванш за програну війну. З другого боку, Франція, як це Ви мабуть вже чули, визнала уряд Врангеля⁶⁹ і зробила це мабуть знову таки як протест проти совітської політики Англії і проти її гегемонії. Таким чином народжуються нові політичні комбінації, в яких ми знову зустрічаємось з тією самою боротьбою протилежних інтересів, бо визнання Францією Врангеля це є ніщо інше, як спроба вернути собі вплив в нинішній Росії, який вона загубила після Одеського скандалу. І знову звертаю Вашу увагу на те, що може скластися для нас така ситуація, коли нам буде далеко більш корисніше йти з большевиками, ніж з Врангелем, бо коли большевики будуть мати за собою Англію міцно, то нам є прямиий інтерес звернутися до неї за посередництвом в справі замирення. Це не означає, що я пропоную Вам розірвати з Врангелем, навпаки, я гадаю, що відносно нього повинна вестися наша стара політика

зносин з метою українізації його армії, але ніколи не варто забувати всякі можливості і шляхи.

Тут є непровірені ще мною чутки про те, що вкупі з Францією південну акцію Врангеля мають підпирати Італія і Румунія, що начебто в цих цілях готується десантний совмістний корпус. Правдивість цих чуток частково підтверджується останньою телеграмою з Царгороду, де теж говориться о нових підкріпленнях Врангеля і можливості десанту.

Взагалі, – як бачите ситуація страшенно скомплікована і я би радив Вам і А.М.[Лівцицькому] бути надзвичайно обережними. Те що русофільська компанія приїжджала до Відня агітувати Макаренка⁷⁰ і Швеця⁷¹ показує, що тенденція полонофільська в Франції підупадає і знову піднімає голову російська течія, через це і визнання Врангеля, але Ви добре знаєте що це значить для нас. "Широкая областная автономія". Я не хочу де чого з цих комбінацій Вам розшифровувати, бо взагалі такі речі не пишуться на папері, але я гадаю Ви самі догадаєтесь, які можуть окремими чинниками робитися консеквенції⁷² з сучасної ситуації.

Майте на увазі, що в листопаді в Женеві має відбутися перше зібрання Ліги Націй⁷³, де в остаточній формі вирішиться справа і допущення туди України і нам треба напружити всі сили аби протриматися до того часу з своїм військом і Урядом.

Марки н[імецькі] тепер тут зовсім не беруть і через те зараз я не можу Вам надіслати авто і приладдя. Треба якийсь час перечекати, коли у нас будуть гроші.

Надсилаю Вам одночасно де що з того, що Ви мені написали купити.

Всього кращого. Поспіху, здоров'я і доброго гумору.
Ваш

К. Мацієвич.

P.S. Передайте зміст цього листа В.К. [Прокоповичу⁷⁴] і А.В.[Ніковському⁷⁵].

Резолюція: Одержано 16/VIII.1920 р.

ЦДАВОВУ, ф. 3696, оп. 2, спр. 7, арк. 187-188зв. Рукопис.
Оригінал. Бланк голови НДМ УНР в Румунії.

2 жовтня 1920 р., м. Букарешт

Вельми шановний і дорогий Симоне Василевичу!

Від щирого серця старого патріота здоровлю Вас і всю нашу героїчну армію з початком може останньої перемоги над нашим віковичним ворогом. Дай Вам Боже всім сил йти в цій перемозі все далі і далі, аж поки не дійдемо Чорного моря.

Власне в цій межі, аби прискорити цей бажаний нам всім момент, надсилається до Вас ген[ерал] Дельвіг з тим проєктом, який є складений і при моїй участі. Майте на увазі, що відкладати це питання до вирішення політичного мені уявляється зовсім неможливим. Політичне ж порозуміння на мій погляд справа дуже складна і трудна і сподіватися її швидко вирішити нема а ні жадних надій. Я не вірю вже щоб Кримські добродії⁷⁶ і їх Парижські друзі і покровителі на це підуть. Вони на це згодяться, коли їх почнуть бити большевики знову.

Останні чутки, які принесені з Криму вже після повернення нашої делегації говорять, що там підготовляється згода з компанією Моркотун⁷⁷ –Вітковський⁷⁸. Я гадаю, що не наш політичний інтерес особливо цьому перетинати шляхи. Нехай собі пробують утворити ще один Український Уряд, нехай шурі їдять один одного – себто Раковський⁷⁹ Моркотуна. Наша головна лінія Польсько-Румунська повинна зостатися в повній силі. Головна річ аби не залишили нас поляки і на це треба звернути особливу увагу.

Між іншим останніми часами у мене бувала велика сила бувших гетьманців, росіян і серед них В.Я. Демченко⁸⁰. Він тепер майже самостійник і коли я йому сказав, що дуже можливо, аби була у нас досягнута згода, що його закликали до кабінету міністрів, то він почав мені розказувати, як він змагався завжди з Москвою.

Між іншим вся ця компанія була вороже настроєна проти Директорії, менш до Вас персонально, але теж не цілком прихильно. Це все наслідки підлої праці Моркотуна і його компанії.

Був у мене з візитом приїхавший Фінський посол, з яким я мав довгу розмову. Він між іншим сказав мені, що Фінляндія може бути в великій пригоді нам, як посередниця

між нами і Англією. Треба звернути особливу увагу нашої фінської місії на це іменно питання.

У ген[ерала] Геруа⁸¹ на five of clock⁸² я зустрівся перший раз з Поклевським-Козлом⁸³, який власне здається туди і приїзжав аби побачитись зі мною, бо по бесіді зі мною зараз і поїхав до дому. Він тепер дуже прихильний до нас і "щиро" підтримує нашу згоду, але певне я ні одному слову його не вірю.

Відповіді на Ваш лист від 9/IX по пунктам:

5/10. І. Як бачите, цей лист я почав писати до одержання Вашого попереднього листа і тих відомостей, які Ви мені надіслали. Як бачите і мої інформації, які я Вам переказую зараз, сходяться з тими, що Ви одержали з Парижу. Головний удар всієї антиукраїнсько-російсько-французької компанії є направлений проти Вас персонально. Його підтверджують Галичани і наші деякі немовлята, як скажемо самостійники, а тепер здуру туди ж полізли эс-д.⁸⁴ Директива удару направлена і вибрана теж вірно, бо в Вас зараз справді осередковалась ідея самостійної української державності. Подолав Вас все розіб'ється на десятки дрібних течій і тоді вони стануть панами ситуації. Що може, то роблю для того, аби паралізувати таку злочинну для інтересів України працю. Зараз написав кілька листів до Відня, Парижу і т.п. Але головне треба зробити все ж таки у нас дома. Мені уявляється, що консолідація наших сил зараз біля Вас є завдання політичної патріотичної ваги і в такому напрямкові я пишу В.К.[Прокоповичу] з приводу останньої "кризи" кабінету. Нехай він боронить, як[що] та невелика патріотична група, яка весь час несла тягар У.Н.Р. розпадається, то тоді справа України загине на довгий час.

В справі з Врангелем, не дивлячись на всякі інформації, я одстоюю свою лінію – військової згоди, а потім будемо бачити. Скажіть, що нам реально дало [нерозбірливо] Польщі? А військова поміч дала багато! Так само і з Врангелем. Військова конвенція може дати багато, а політичне його визнання поставить проти нас всі соціалістичні елементи всього світу і ті українські кола, які не їдуть в руслі французької політики. А головна річ я не вірю в перемогу Врангеля і не хтів би йому зовсім авансуватися, тим більше що останні чутки такі, що на Україні влада має перейти до українських большевиків з Вінниченком⁸⁵ на чолі, а тоді ми можемо скоріш зговоритись з ними. Але Ви знаєте мою звичайну лояльність: якщо КПТ і Уряду [нерозбірливо] буде

виробляти політичну угоду з Врангелем, то я мушу цьому коритись, а не подавати до демісії.

2. З приводу зброї маю Вас дечим втішим привітати. Останній транспорт 327 вагонів, де є рушниці, набої гарматні, важкі гармати, кулемети і кулеметні ленти з набоями в загальній кількості до 500.000 вже відійшов і Ви маєте його в скорому часі одержати. Окрім цього ми сподіваємось одержати 2½ мільйони набоїв в самому скорішому часі. Ця партія пройшла всі інстанції, але застрягла у Авереску, у якого я маю бути або сьогодні, або завтра і певен, що полагоджу справу позитивно. Окрім того ми сподіваємось в самому скорому часі переправити 3 мил[йони] військових набоїв. Все ж що більше цієї кількості лежить цілком за межами твердих рахунків і надій. Певного тут нічого бути не може, – хіба тільки зміниться дуже рішуче наша загальна політична ситуація, бо як я бачу надії наші на Румунсько-Російські депо дуже хиткі. В цьому нам може дати велику допомогу військова конвенція з Врангелем і через це я дуже просив би Вас поспішати з нею. Во всякім разі 2½ мил[йони] ми доставимо, 3 мил[йони] перевеземо, а там будемо бачити. Між іншим, чи не могли б поляки дістати російських патронів в Угорщині. Там певно є заводи, що їх виробляють.

3. Відомості, які Ви мені надіслали вкупі з тим, що одержані нами через нашу організацію, ми надаємо до преси якнайскоріше. Одказу містити наші інформації нема, навпаки весь матеріал у нас одривають з руками і часто часописи випускають плакати з величезними об'явами "велика перемога Українців" і т.и. Часто офіціоз Авереску містить все, що подаємо. За це будьте спокійні. Недавно був у мене редактор "Neue Frei Presse" з Відня, якому я дав своє interview⁸⁶, Ваш портрет і портрет Загородського⁸⁷, бо інших немає. Треба мати і портрети Ом[еляновича]-Павленка, Ліпка⁸⁸, Галкіна, Прокоповича і Ніковського. Все це уже надруковано і розіслано. Наші відомості про кінну червону армію правдиві. Була оголошена во всій Херсонщині кінна мобілізація, але селяни поховали коней по кукурудзам, лісам, проваллям і т.п.

4. Всі останні відомості Ваші і наші говорять, що час початку повстання на Херсонщині вже настав. Через це негайно з генералом Дельвігом надсилайте старшин і полк[овника] Гуленка. Цей вибір не зоставляє бажати нічого кращого. [Нерозбірливо] яке ми нарядили тут показало мені, що наша організація на чолі з сотником Ємелья-

новим є організація У.Н.Р. по духу і напрямку, але коли ми силимось заволодіти справою, то вона йде по Врангелевському шляху, хоч немає до нього а ні жадних симпатій. Таким чином мої побоювання, що я Вам раніш передавав, мали ґрунт, хоч може і не такий, який я собі уявляв раніш. Дуже добре аби з старшинами Ви прислали чоловік 100 справжніх козаків, добре одягнутих і свідомих. За гроші не турбуйтеся. Ми виробимо для них дозвіл і тоді ніхто їх не займатиме. Можна навіть так зробити, що скласти їх в ближчий таможні на наше ймення і повідомити нас телеграмою і ми їх через Кишинів, Бендери направимо туди, куди слід.

4⁸⁹. Замість Остроградського сам їде ген[ерал] Дельвіг, а Остроградського пошлю слідком вже після побачення з ген[ералом] Авереску, коли буду мати відомості про 2½ мільйонів набоїв і інш. справи, про які я буду з ним говорити. Моя інтервенція у французького посла, якому я натякнув, що буду [нерозбірливо] з Англією, зробила своє враження. Без нас тепер нічого не дадуть йому, а ми поставимо умову, аби пропорціонально видавали нам. Про це я маю говорити з Авереску.

5. Звертаю Вашу увагу на той галас, який підняли в пресі Галичани. Ніби з приводу погромів, що робила наша армія в Галичині. Знову і тут йде головна агітація проти Вас. Большевицькі і жидівські газети тут так прямо Вас звинувачують в цьому. Я дав спростуюче interview в цій справі і вони мене обізвали [нерозбірливо] на нього дуже щирим ідеалістом, який не хоче бачити кого він прикриває своїм іменням. Треба щось в цій справі зробити [нерозбірливо] від Уряду і єврейських організацій. Я поспробую ще раз послати від свого імені communiqué⁹⁰, але знаю, що буде те саме, що і було – реверанси переді мною, але "погроми", погромами. І всякий раз коли наша справа йде на краще нас б'ють цими проклятими погромами.

Вибачайте, що не пишу зараз про загальну політичну ситуацію, напишу через малого Остроградського⁹¹, якому передам копії свого меморандуму по земельній справі і докладу М.З.С.

Вітаю Вас щиро від всього серця. Ваш К. Мацієвич.

ЦДАВОВУ, ф. 3696, оп. 2, спр. 7, арк. 185-186зв. Рукопис.
Оригінал. Бланк голови НДМ УНР в Румунії.

1 Нижче подані листи вже були опубліковані. Див.: *Власенко В.М.* Невідомі листи Костя Мацієвича до Симона Петлюри 1920 р. // Пам'ятки. Археографічний щорічник / Держкомархів України. УНДІАСД. – К., 2009. – Т.9. – С.83-110.

2 *Варивода Антін* (1869-1936) – військовий діяч, полковник УГА. Народився на Буковині. У 1916 р. – комендант Легіону Українських Січових Стрільців. Учасник Українсько-польської війни 1918-1919 рр. З серпня 1920 р. – командир табору полонених галичан у Чехо-Словаччині. Помер у Відні.

3 Йдеться про послів Чехо-Словаччини та Італії у Румунії.

4 "Хай живе Україна".

5 *Вайда-Воєвода Олександр* (1864-1950) – румунський політичний і державний діяч, один з лідерів Національної партії румун Трансільванії, згодом – Націонал-цараністської партії. У 1919-1920, 1932, 1933 рр. очолював уряд Румунії.

6 *Фльореску (Флореску)* – румунський дипломат, уповноважений уряду Румунії у Польщі.

7 Імовірно йдеться про полковника Удовиченка (Удовидченка) Олександра Івановича (1887-1975), який у лютому-березні 1920 р. перебував у Могильові-Подільському, де формував 5-ту Українську бригаду.

8 Могилів-Подільський – нині місто Вінницької обл.

9 Імовірно йдеться про р. Ушиця або с. Стара Ушиця, нині Хмельницької обл., що розташоване у місці впадіння Ушиці у Дністер і на трасі Кам'янець-Подільський – Могилів-Подільський.

10 *Омелянович-Павленко Михайло Володимирович* (1878-1952) – військовий діяч, генерал-полковник. Народився у Тбілісі. Закінчив Омський кадетський корпус, Павлівське військове уч-ще. Був начальником 2-ї Одеської військової школи прапорщиків. З 1919 р. – командувач Армії УНР. Очолював Армію УНР під час Зимового походу по тилах Білої гвардії і Червоної армії. Перебував на еміграції спочатку у Чехословаччині, потім – Німеччині та Франції. Очолював Українське військово-наукове товариство у Празі. Міністр військових справ УНР в екзилі. Помер у Парижі. Автор праць з військової історії та тактики.

11 *Мазепа Ісак Прохорович* (1884-1952) – державний і громадсько-політичний діяч, агроном. Народився на Чернігівщині. Закінчив природничий факультет Петербурзького ун-ту. Один з лідерів УСДРП. Земський діяч. У 1919-1920 рр. очолював міністерства внутрішніх справ, земельних справ, Раду Міністрів УНР. Учасник I Зимового походу. В еміграції – викладач українських високих шкіл у Чехословаччині. З 1950 р. – засновник Української соціалістичної партії.

12 Йдеться про Надзвичайну дипломатичну місію УНР у Польщі.

13 *Фещенко-Чопівський Іван Адріанович* (1884-1952) – політичний і державний діяч, вчений-металознавець. Народився на Житомирщині. Закінчив Київський політехнічний ін-т. Належав до УПСФ. Член Української Центральної Ради та її Комітету. У 1918-1919 рр. очолював міністерства торгівлі й промисловості та народної освіти УНР, з 1919 р. – радник, заступник голови Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Румунії. Голова Ради Республіки. Працював у Гірничій академії у Кракові, університеті та політехніці у Варшаві. 1945 р. заарештований радянськими спецслужбами. Помер у радянському таборі.

14 *Дельвіг Сергій Миколайович* (1866-1949) – військовий теоретик та історик, генерал-полковник Армії УНР. Народився у Москві. Закінчив Михайлівське артилерійське уч-ще та Артилерійську академію в Петербурзі. Викладач, начальник офіцерського артилерійського уч-ща. Учасник Російсько-японської і Першої світової воєн. З 1917 р. – в українській армії. Працював у Генштабі. Виконував дипломатичні доручення Директорії УНР. 1919-1923 рр. – військовий аташе Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії. Брав участь у громадському житті українців в Румунії. 1944 р. виїхав до Єгипту. Помер у Каїрі.

15 *Славінський Максим Антонович* (1868-1945) – державний і громадсько-політичний діяч, дипломат, історик, філолог, поет. Народився на Київщині. Закінчив Університет св. Володимира. Редактор українських і російських періодичних видань. Член УПСФ. Представник Центральної Ради при Тимчасовому уряді. Тимчасовий представник Української Держави на Дону, міністр праці (1918). У 1919-1923 рр. – голова Дипломатичної місії УНР у Чехословаччині. Професор Української господарської академії в Подєбрадах та Українського високого педагогічного ін-ту ім. М. Драгоманова у Празі. 1945 р. заарештований радянською розвідкою і відправлений до Лук'янівської в'язниці, де і помер.

16 *Марголін Арнольд Давидович* (1877-1956) – український і єврейський політичний діяч, юрист, публіцист. Народився у Києві. Закінчив Університет св. Володимира. Належав до УПСФ. Член Генерального суду УНР. Заступник міністра закордонних справ УНР, член української делегації на Паризькій мирній конференції, дипломатичний представник УНР у Великобританії. З 1922 р. жив у США.

17 *Шаповал Микола Юхимович* (1886-1948) – військовий діяч, генерал-хорунжий Армії УНР. Рідний брат Микити Шаповала. Народився на Катеринославщині. Учасник Першої світової війни. 1915 р. потрапив до німецького полону. 1916 р. сформував 1-й Запорозький полк ім. Т. Шевченка. Воював на Волині. 1918 р. – командир 1-го Синьожупанного полку ім. Т. Шевченка, начальник консульського відділу МЗС Української Держави. 1919 р. перебував в Українській Галицькій армії та Дієвій армії УНР, з січня 1920 р. – у Румунії, згодом – Болгарії. 1923 р. переїхав до Франції, де очолював місцеву українську громаду.

18 *Казанова* – офіцер румунської контррозвідки.

19 *Презан* – румунський військовий діяч, генерал. На початку 1918 р. керував операцією з приєднання Бессарабії до Румунії.

20 *Чихоцький* – румунський генерал.

21 *Радонич Мільо* – офіцер румунських спецслужб.

22 *Шадлун Микола* (1883 - ?) – громадсько-політичний діяч, геолог. Народився на Мелітопольщині. Професор Гірничого ін-ту у Петербурзі. У 1919 р. – міністр народного господарства УНР. 1922-1923 рр. – професор Української господарської академії в Подєбрадах (Чехословаччина). Повернувся в Україну, згодом працював на Уралі.

23 *Мартос Борис* (1879-1977) – державний і політичний діяч, кооператор. Народився на Полтавщині. Належав до РУП, згодом – УСДРП. Член Української Центральної Ради, генеральний секретар земельних справ. 1919 р. – міністр фінансів і голова уряду УНР. З 1920 р. – на еміграції у Німеччині, ЧСР. Один з організаторів та професор Української господарської академії в Подєбрадах. 1936-1939 рр. – директор Укра-

інського технічно-господарського ін-ту у Празі. З 1945 р. – засновник і директор Української вищої школи економіки у Мюнхені. Працював в Інституті вивчення СРСР. З 1958 р. жив у США.

24 Від слова "пасифікація" – умиротворення.

25 *Лівіцький Андрій Миколайович* (1879-1954) – громадсько-політичний і державний діяч, юрист. Член РУП, УСДРП. Закінчив юридичний факультет Київського університету. Був мировим суддею, гласним земства, адвокатом. Член Української Центральної Ради, губернський комісар Полтавщини, міністр юстиції, заступник голови уряду УНР. З серпня 1919 р. очолював Міністерство закордонних справ, згодом – одночасно й голова Дипломатичної місії УНР у Польщі. 22 квітня 1920 р. підписав Варшавську угоду. З кінця 1920 р. – голова уряду УНР в екзилі, заступник голови Директорії, з 1926 р. – голова Директорії, керівник Державного Центру УНР в екзилі. Помер у Німеччині.

26 Французький вислів, який у даному контексті означає "змінити місце" або "зміна місць" (посад).

27 Латинський вислів: "незаперечна умова" або "умова, без якої немає...".

28 *Греків Олександр Петрович* (1875-1959) – військовий діяч, генерал-хорунжий Армії УНР. Походив з Глухівщини. Закінчив Московський університет та Академію Генерального Штабу. Член УПСС. На рубежі 1918-1919 рр. був міністром військових справ УНР, очолював Українську Галицьку армію. Згодом жив в еміграції. У 1948 р. у Відні був заарештований радянськими спецслужбами. Перебував у радянських таборих. 1956 р. після звільнення повернувся до Австрії.

29 Цей абзац вже після написання листа за браком місця автор дописав на першій сторінці вгорі.

30 Імовірно йдеться про чеського й італійського послів у Румунії.

31 *Патек Станіслав* (1866-1945) – дипломат, юрист, громадський діяч. З 1905 р. був адвокатом на політичних процесах. Організатор судової системи незалежної Польщі. У 1919-1920 рр. – міністр закордонних справ Польщі, потім – посол у декількох країнах Європи, зокрема в СРСР.

32 Йдеться про військовополонених українців, які перебували у таборах в Італії.

33 *Макух Іван* (1872-1946) – державний і громадсько-політичний діяч, юрист. Народився у Галичині. Один з лідерів Української радикальної партії (згодом – УСРП) у Галичині. Депутат Галицького крайового сейму (1908-1918), Української Національної Ради (1918-1919), очолював державні секретаріати громадських робіт і внутрішніх справ ЗУНР. У 1920 р. – товариш міністра внутрішніх справ УНР, 1928-1935 рр. – член польського сенату. Помер в Австрії. Залишив мемуари, що були опубліковані посмертно.

34 *Удовиченко Олександр Іванович* (1887-1975) – військовий діяч, генерал-хорунжий Армії УНР. Народився у Харкові. Учасник Першої світової війни. З 1918 р. – начальник штабу Гайдамацького коша Слобідської України, командир 3-го Гайдамацького полку Армії УНР, генерал-квартирмейстер Південно-Західного фронту, 1919 р. – командир 3-ї Залізної стрілецької дивізії. У лютому 1920 р. у Могильові-Подільському формував 5-ту Українську бригаду, яка влилася до 2-ї стрілецької дивізії Армії УНР, якою і командував, згодом – начальник 3-ї Залізної дивізії,

з весни 1921 р. – член Військової Ради УНР. На еміграції жив і працював у Франції, очолював Товариство вояків Армії УНР. Військовий міністр, віце-президент УНР в екзилі (1954-1961).

35 *Пісудський Юзеф Клеменс* (1867-1935) – польський державний і військовий діяч. Народився у Зулові поблизу Вільно. Закінчив Віленську гімназію. Навчався у Харківському і Віденському ун-тах. Співзасновник Польської соціалістичної партії. У роки Першої світової війни командував бригадою, сформованою з поляків, у складі австрійської армії на Східному фронті. У листопаді 1918 р. – тимчасовий керівник Польської держави. Уклав Варшавський 1920 р. і Ризький 1921 р. договори. У травні 1926 р. очолив державний переворот. Обраний Президентом Польщі. 1926-1928, 1930-1935 рр. – прем'єр-міністр Польщі.

36 Імовірно йдеться про державного і політичного діяча, голову Ради Міністрів Румунії, депутата румунського парламенту у 20-х рр. XX ст. *Гіцу Поппа* (Попа).

37 *Incognito* – таємно.

38 Латинський вислів "*casus belli*" – на випадок війни (за умови війни).

39 Йдеться про Паризьку мирну конференцію у 1919-1920.

40 Король Румунії Фердинанд.

41 *Інгулець* (Інкулець) – голова Селянської партії Бессарабії, депутат парламенту Румунії. У 1920 р. – міністр без портфеля в уряді генерала О. Авереску.

42 Офіцери румунських спецслужб.

43 Імовірно йдеться про *Н. Мішу* – посла Румунії у Великобританії.

44 Отаман Шаповал.

45 *Коанда* (*Конде*) *Костянтин* (1857-1932) – генерал, прем'єр-міністр Румунії у 1918 р.

46 У лівому верхньому кутку листа чорним олівцем написано: №2.

47 *PPS* – Польська соціалістична партія.

48 *Людковці* – фракція Народної партії у парламенті Польщі.

49 *Ліга Народу* – Народна партія у Румунії, яку очолював генерал О. Авереску.

50 *Авереску Олександр* (1859-1938) – генерал, маршал, державний діяч. Народився в с. Озерне поблизу м. Ізмаїл. Начальник військової академії у Бухаресті, військовий аташе у Німеччині. У 1907-1909 рр. – військовий міністр. Лідер Народної партії (Ліги Народу), прем'єр-міністр Румунії у 1918, 1920-1921, 1926-1927 рр.

51 Від франц. *intervener* – втручатися.

52 *Петрушевич Євген Омелянович* (1863-1940) – політичний і державний діяч Західної України, адвокат. Закінчив Львівський ун-т. Депутат австро-угорського парламенту, галицького сейму, з 1918 р. – голова Української Національної Ради ЗУНР, після Злуки УНР і ЗУНР обраний до складу Директорії. З червня 1919 р. – диктатор ЗУНР, невдовзі емігрував до Відня, згодом переїхав до Берліна.

53 *Денікін Антон Петрович* (1872-1947) – російський військовий діяч, генерал-лейтенант. Учасник Першої світової війни. У 1917 р. командував військами Західного і Південно-Західного фронтів. З квітня 1918 р. – головнокомандуючий Збройними Силами Півдня Росії. Один

з лідерів білого руху й організаторів Добровольчої армії. У квітні 1920 р. передав свої повноваження П. Врангелю. Жив у Франції, помер у США.

54 *Трепке Василь* – військовий і політичний діяч, поручик. Народився у сім'ї поміщика в Полтаві. Секретар військової секції Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії, заступник голови Філії Українського товариства Ліги Націй у Бухаресті, член кількох українських емігрантських громадських організацій у Румунії. Заступник голови Громадсько-допомогового комітету української еміграції в Румунії. Публікувався у паризькому часописі "Тризуб". Наприкінці 20-х рр. став доктором філософії.

55 *Гасенко Юрій* (1894–1933) – інженер, військовий діяч, дипломат. У 1919 р. очолював Надзвичайну дипломатичну місію УНР у Румунії. Член Союзу українських журналістів і письменників у Відні. Автор літературних творів для дітей. На початку червня 1919 р. виступив з нотогодо до дій Румунії у Бессарабії, що фактично означало оголошення війни УНР Румунії.

56 *Курдиновський Борис* – співробітник МЗС УНР, який у квітні-травні 1919 р. очолював створену за розпорядженням прем'єр-міністра УНР С. Остапенка українську місію в Польщі з метою інформування польських урядових кіл про ситуацію на Україні і підписав з польським урядом І. Падеревського угоду, не маючи на це відповідних повноважень Уряду УНР. Угода містила низку положень, які ставили УНР у залежне від Польщі становище і згодом на Паризькій мирній конференції польські дипломати використовували їх на свою користь.

57 *Тишкевич Михайло Станіславович* (1857-1930) – громадсько-політичний діяч, дипломат, публіцист. Народився на Київщині. Закінчив Академію мистецтв у Петербурзі. Фінансував науково-просвітні організації у Львові і Києві. Жив у Швейцарії. З 1919 р. – посол УНР у Ватикані, голова Української дипломатичної місії на Паризькій мирній конференції, українських делегацій на конференціях у Сан-Ремо та Спа. Жив у Польщі. Помер у м. Гнезно.

58 *Лотоцький Олександр Гнатович* (1870-1939) – громадсько-політичний і державний діяч, історик. Народився на Поділлі. Закінчив Київську духовну академію. Активний діяч ТУП. З 1917 р. – голова Української національної ради у Петрограді, комісар Буковини і Покуття, генеральний писар УНР, 1918 р. – міністр віросповідань Української держави і УНР, 1919-1920 рр. – посол УНР у Туреччині. На еміграції жив у Відні, Празі, Варшаві. Професор Українського вільного і Варшавського унів., директор Українського наукового ін-ту у Варшаві. Помер у Варшаві.

59 *ОЦУКС* – Об'єднання центральних українських кооперативних союзів, створене у 1919 р. трьома всеукраїнськими кооперативними союзами Українбанком, Дніпросоюзом і Централом. Після захоплення більшовиками влади в Україні діяло у Парижі.

60 *Супрун Григорій* – уповноважений Міністерства фінансів УНР за кордоном, керівник окремої фінансової комісії у Берліні.

61 *Сидоренко Григорій Михайлович* (1874-1924) – політичний діяч, дипломат, інженер. У 1917-1918 рр. – член Української Центральної Ради, міністр пошт і телеграфу. Брав участь у переговорах з представниками Антанти в Одесі. У першій половині 1919 р. – голова Української дипломатичної місії на Паризькій мирній конференції, згодом – посол УНР у Відні. Помер у Празі.

62 *Остроградський-Апостол Михайло Михайлович* (1870-1923) – військовий діяч, контр-адмірал. Народився на Полтавщині. Закінчив Військово-морську академію. Восени 1917 р. перейшов на службу у збройні сили УНР. 1918 р. – комендант Севастополя, командуючий українським ВМФ, представник Української Держави в Криму. 1919-1920 рр. – товариш військово-морського міністра. На початку 1920-х рр. – військово-морський представник УНР у Румунії. Помер у Бухаресті.

63 *Гулий-Гуленко Андрій* (1886-?) – військовий діяч, генерал-хорунжий Армії УНР. Народився у с. Новоархангельськ, нині Кіровоградської обл. Закінчив Новоолександрійський ін-т сільського господарства та лісівництва. Учасник Першої світової війни. Нагороджений старшинським Георгіївським хрестом. У 1919 р. очолював повстанські частини на Півдні України, під час І Зимового походу приєднався до Армії УНР (командир Запорізької дивізії), ІІ Зимового походу – командир Бессарабської групи Армії УНР, яка в 1921 р. здійснила спробу перейти румунський кордон і розпочати наступ в Україні. У 1922 р. заарештований ЧК, згодом засуджений до тривалого ув'язнення. У 1927 р. неочікувано з'явився у Польщі.

64 *Скржинський (Скшинський) Олександр* – граф, польський посол у Румунії. У 1922-1926 рр. (з перервою) – міністр закордонних справ, постійний представник Польщі у Лізі Націй, 1925-1926 рр. – прем'єр-міністр Польщі.

65 Імовірно *Галкін Олексій* (1866-1942) – військовий діяч, генерал-полковник Армії УНР. Закінчив Володимирський кадетський корпус, 2-ге Костянтинівське військово-уч-ще, Миколаївську академію Генерального штабу. У 1917 р. брав участь в українізації російських військових частин, 1918 р. – начальник Головного штабу Армії УНР, 1919 р. – канцелярії військового міністерства УНР, влітку 1919 р. потрапив до польського полону, з вересня 1920 р. – військовий міністр УНР. У 1939 р. заарештований органами НКВС. У 1941 р. разом з іншими в'язнями вивезений на схід. Помер в Астрахані.

66 *Іонеску Думитру Гіде Іон Таке* (1858-1922) – політичний і державний діяч, лідер Консервативної демократичної партії, прем'єр-міністр Румунії у 1921-1922 рр.

67 Імовірно *Свобода Володимир Олександрович* (1884-?) – підполковник Армії УНР. Народився на Житомирщині. Закінчив військово-уч-ще. Служив у Туркестані. З вересня 1918 р. – в українській армії. У 1919-1920 рр. служив у Добровольчій армії генерала Юденича, 1920-1922 рр. – в.о. референта Артилерійської управи Армії УНР. У 20-30-х рр. – на еміграції у Польщі.

68 *Брусілов Олексій Олексійович* (1853-1926) – російський військовий діяч, генерал від кінноти. Народився у Тифлісі. Закінчив Павлівський корпус. Учасник Російсько-турецької 1877-1878 рр. і Першої світової воєн. Головнокомандувач Південно-Західного фронту, з травня по червень 1917 р. – Верховний головнокомандувач російської армії. З 1919 р. – у Червоній армії. 1923-1924 рр. – інспектор кінноти РСЧА. Автор спогадів.

69 *Врангель Петро Миколайович* (1878-1928) – військовий діяч, генерал, барон. Учасник Російсько-японської і Першої світової воєн. З 1918 р. – на командуючих посадах у Добровольчій армії, з квітня 1920

р. – головнокомандуючий Збройними Силами Півдня Росії. 1923 р. зазнав й очолив Російський загальновійськовий союз. Помер у Брюсселі, похований у Белграді.

70 *Макаренко Андрій Гаврилович* (1885-1965) – політичний і державний діяч. Народився на Полтавщині. Працював в Управлінні Південно-Західної залізниці у Києві. 1918 р. – один із організаторів антигетьманського повстання, член Директорії УНР. Згодом емігрував. Жив в Австрії, Чехословаччині, Німеччині, США. Помер у Хьюстоні.

71 *Швець Федір Петрович* (1882-1940) – політичний і державний діяч. Народився на Черкащині. Закінчив Дерптський ун-т. Викладав геологію у Київському ун-ті. Член УПСР. 1918-1919 рр. – член Директорії УНР. Емігрував до Чехословаччини, де працював в Українському вільному ун-ті й Українському високому педагогічному ін-ті ім. М. Драгоманова. Помер у Празі.

72 *Консеквенція* (лат. consequentia – наслідок, підсумок) – логічний наслідок дії чи обставини.

73 *Ліга Націй* – міжнародна організація, створена у 1919 р. зі штаб-квартирою у Женеві. Її членами були понад 30 країн світу. Мета – мирне розв'язання конфліктів і запобігання війнам. Діяла до 1939 р., формально розпущена 1946 р.

74 *Прокопович В'ячеслав Костянтинович* (1881-1942) – політичний і державний діяч, публіцист, історик. Народився на Київщині. Закінчив Університет св. Володимира. Член ТУП, згодом – УПСФ, від якої обраний до Української Центральної Ради та її Малої Ради. 1918 р. – міністр освіти, 1919-1920 рр. – голова дипломатичного представництва УНР у Югославії, з травня 1920 р. – голова Уряду УНР, 1926-1929 рр. – голова уряду УНР в екзилі, редактор тижневика "Тризуб". Помер у Франції.

75 *Ніковський Андрій Васильович* (1885-1942) – громадсько-політичний і державний діяч, журналіст. Народився на Одещині. Член ТУП, УРДП, згодом – УПСФ, Української Центральної і Малої рад. Один з лідерів Українського національно-державного союзу, голова Українського національного союзу. Співробітник УАН. З 26 травня 1920 р. – міністр закордонних справ УНР. 1924 р. повернувся до Радянської України. Працював у системі ВУАН. 1930 р. був засуджений за "справу СВУ" до 10 років ув'язнення. Покарання відбував на Соловках.

76 *Йдеться про уряд генерала Врангеля.*

77 *Моркотун Сергій Костянтинович* – громадський діяч, адвокат, масон. У 1917 р. – начальник міліції Південно-Західної залізниці, 1918 р. – особистий секретар гетьмана Павла Скоропадського. В еміграції жив у Франції, займав антипетлюрівську позицію, виступав за федерацію з Росією, з листопада 1919 р. – голова Українського національного комітету, 1920 р. у Криму вів переговори з генералом П. Врангелем.

78 *Імовірно Вітковський Володимир Костянтинович* (1885-1978) – генерал-лейтенант. Закінчив 1-й кадетський корпус, Павловське військове уч-ще. Учасник Першої світової війни, Білого руху. У 1918-1920 рр. – командир батальйону, офіцерського полку генерала Дроздовського, командир бригади, начальник дивізії, командир 2-го армійського корпусу (змінив генерала Слащова), командуючий 2-ю армією. Евакуйований з Криму. Заступник генерала Кутепова. З листопада 1920 р. – на

еміграції у Туреччині, Болгарії, Франції, США. Активний діяч Російського загальновійськового союзу.

79 *Раковський Християн Георгійович* (1873-1941) – радянський політичний і державний діяч болгарського походження, член РКП(б). Походив з поміщиків Південної Добруджі. 1904 р. заснував Соціалістичну партію Румунії, 1914 – Об'єднану соціалістичну партію Балкан. У 1918 р. очолював ВЧК в Одесі і Севастополі, був членом делегації радянської України на переговорах у Брест-Литовську, головою делегації РСФРР на мирних переговорах з Українською Державою. У 1919, 1920-1923 рр. – голова Раднаркому і нарком закордонних справ УСРР. 1923 р. – посол СРСР у Великобританії, згодом – у Франції. Опонент Й. Сталіна. Неодноразово заарештовувався. У 1938 р. засуджений до 20 років ув'язнення, де і помер поблизу м. Орел.

80 *Імовірно Демченко Всеволод Якович* (1875-1939) – інженер шляхів сполучення, випускник 4-ї Київської гімназії, гласний Київської міської думи, голова Київської повітової земської управи, староста Олександрівської церкви. З його ім'ям пов'язують благоустрій київських вулиць у 1909-1910 рр. Член IV Державної думи. Мав земельні мастності на Київщині і Херсонщині. За часів Тимчасового уряду був київським повітовим комісаром, гетьманату – членом Союзу ділової еліти, підтримував уряд П. Скоропадського. У Бухаресті видавав російськомовну газету "Наша Речь".

81 *Геруа Олександр Володимирович* (1870 – після 1944) – генерал-лейтенант. Закінчив Пажеський корпус, Миколаївську академію Генерального штабу, учасник Російсько-японської, Першої світової і громадянської воєн, з 1917 р. – командир 18-го армійського корпусу, начальник штабу Румунського фронту, 1918 р. – один з керівників Союзу відродження Росії, 1919 р. – начальник Місії Збройних сил Півдня Росії, 1920 р. – військовий представник Головного командування (П. Врангеля) і великого князя Миколи Миколайовича у Румунії, у 1920-30-х рр. – представник РОВС (Российский общевоинский союз) і голова Союзу інвалідів у Румунії. 1944 р. заарештований органами СМЕРШ і відправлений до СРСР.

82 *Англійський вираз "five of clock"* – дружня зустріч за чашкою чаю чи кави завзвичай о 17.00.

83 *Поклевський-Козел Станіслав Альфонсович* (1868-1937) – громадський і державний діяч, син відомого підприємця з Катеринбурга, член Державної Ради, радник посольства Росії у Лондоні, 1914-1916 рр. – царський посланник (посол) у Румунії, масон. У 1920-1930-х рр. – голова Російсько-Румунського благодійного комітету у Бухаресті, представник Офісу Нанесена у Румунії.

84 *Йдеться про членів Української соціал-демократичної робітничої партії.*

85 *Винниченко Володимир Кирилович* (1880-1951) – політичний і державний діяч, один з ідеологів українського національно-визвольного руху, письменник. Засновник і керівник УСДРП. У 1917 р. – заступник голови Української Центральної Ради, голова Генерального секретаріату, 1918 р. – голова Українського національного союзу, Директорії УНР. У 1919 р. вийшов зі складу Директорії, емігрував до Відня, де організував закордонну групу УКП та видання її органу – газети "Нова доба". Вліт-

ку 1920 р. повернувся в Україну, став заступником голови Раднаркому УСРР, проте невдовзі виїхав за кордон. Жив у Франції.

86 *Interview* – інтерв'ю.

87 Імовірно *Загородський Олександр Олександрович* (1889-1968) – генерал-полковник. Народився на Уманщині. Учасник Першої світової війни. З 1917 р. – в українській армії. У 1918-1919 рр. – командир Запорізької дивізії військ Директорії, командувач Волинської групи Дієвої армії УНР. Учасник I Зимового походу, 1920 р. – начальник 2-ї Волинської стрілецької дивізії Армії УНР. З 1923 р. – на еміграції у Польщі, 1944 р. – в Австрії, 1950 р. – у США.

88 *Ліпко Петро Іванович* (1876-?) – генерал-хорунжий Армії УНР. Народився на Воронезьчині. Закінчив Тифліське піхотне юнкерське учще, Миколаївську академію Генерального штабу. Учасник Російсько-японської і Першої світової воєн. З 1918 р. – в українській армії. У 1919-1921 рр. – начальник штабу Чернігівської групи Армії УНР, розвідувального відділу Дієвої армії УНР, голова військової делегації УНР на переговорах з польським командуванням про перемир'я, начальник штабу Армії УНР, командуючий Запасними військами УНР. Був інтернований у Польщі. На початку 20-х рр. виїхав в УСРР. Подальша доля невідома.

89 У тексті самим автором порушена нумерація пунктів.

90 *Communiqué* – офіційне повідомлення, комюніке.

91 Йдеться про сина адмірала Остроградського.

1921 рік

№1

1 лютого 1921 р., м. Букарешт

Вельми шановний і дорогий Симоне Васильовичу!

А. Ніковський доложить Вам відомості, які я міг надіслати за день перебування в Букарешті з приводу місії ген[ерала] Капустянського¹ і полк[овника] Нізієнка². Як я Вам і казав, сподіватися в сучасний мент на її поспіх не було твердих підстав. Але я не думав, що справа повернеться так мляво і нерішуче. Будемо пробувати з другого кінця, не від Галлера³, і може щось і зробимо.

Настрій тут зараз безумовно мирний і, навіть, зміцнився за час мого подорожу до Тарніва. Але одночасно кількість військ в Бессарабщині збільшується.

Я багато думав з приводу Ваших останніх слів при нашому прощанні. Аби я бачив, хоч кого-небудь, хто міг би Вас замінити, то я, відчуваючи весь тягар Вашого положення і можливість і права для Вас вільно зітхнути, ніколи по приятельські не відмовляв би Вас від цього кроку. Але я не бачу нікого і нікого нема, хто міг би стати на Ваше місце. Тому Вам треба коритися своїй долі. Вести віз Української Державності, це Ваше завдання, яке поклала на Вас наша батьківщина.

Через ген[ерала] Капустянського, коли він буде повертатися до дому і коли більш [з]орієнтуєся в сучасній ситуації, напишу більш детально.

З сердечним привітанням і щирою повагою,
зостаюся відданий Вам *Кость Мацієвич*.

ЦДАВОВУ, ф.3696, оп.2, спр.7, арк.190. Машинопис. Оригінал. Бланк голови НДМ УНР в Румунії.

№2⁴

14 лютого 1921 р., м. Букарешт

Високоповажний і дорогий Симоне Василевичу!

Можу порадувати Вас на цей раз досить гарними відомостями. Справа та, по котрій приїхали сюди ген[ерал] Капустинський⁵ і полк[овник] Нізієнко, все посувається наперед і сподіваюсь, що вона може дати корисні наслідки, навіть на той випадок, коли відразу ми нічого реального і не здобудемо. А.В. Ніковський має Вам докласти деякі деталі того, як проводиться праця. На словах П. Феденко⁶ передасть Вам деякі доповнення і мої власні спостереження, (які я не хочу нікому, окрім Вас довіряти⁷). Майте Ви самі їх на увазі, бо вони не остільки провірені, щоб подавати їх до оголошення.

Мушу засвідчити, що наші делегати на цей раз обрані уважно, ведуть свою справу тактовно і солідно, роблять гарне враження. Знаючи Вашу вдачу і Вашу особливу прихильність до, так званого, "темпу праці", я попереджаю Вас, що праця їх після мого повороту з Тарнова йде весь час безупинно. Зараз вони сидять за складанням докладної записки про потреби нашої армії, яка має обговорюватися на спільній нараді в Ген[еральному] Штабі.

Надсилаю Вас самі останні відомості з Врангелевського фронту. Те завдання, яке ми ставили собі відносно його, себто відколоти від нього Донців і Кубанців, майже дійшло до свого бажаного нам кінця. Не Врангель⁸, а ми тепер стаємо осередком, коло якого єднаються всі південні антибольшевицькі сили. Сподіваюся, що Гнилорибів⁹ і Коренськов¹⁰ будуть в самому скорому часі у Вас в Тарнові.

Не дивлячись на розмови, які ведуться з більшовиками, можливість озброєної боротьби з ними не відкидається, а, навпаки, уявляється ще більш реальною, в зв'язку з новими течіями політики, які виявилися в Парижу. Через це, на мою думку, для нас викреслюється нова комбінація і більш корисна, ніж та, яку я Вам докладав в Тарнові. Тому, на мою думку, з Лондонською комбінацією варто почекати трохи.

А повстання на Україні все зростає і зростає. З досить певних джерел були відомості, що повстанці, до яких приєдналися кінні частини червоної армії мали, навіть атакувати Одесу.

Незабаром напишу Вам більш докладніше, а тепер поки що бажаю Вам всього кращого, душевної рівноваги і певності в тому, що всі чесні патріоти і свідомі люди за Вас. Пишу це Вам не тільки по власному почуттю, але на підставі розмов з різними людьми, які я мав в останній час.

З щирою відданістю і сердечним привітанням
зостаюсь Ваш Кость Мацієвич.

ЦДАВОВУ, ф.3696, оп.2, спр.7, арк.189-189зв. Машинопис.
Оригінал. Бланк голови НДМ УНР в Румунії.

№3

19 лютого 1921 р., м. Букарешт

Високоповажний і дорогий Симоне Василевичу!

В додаток до тих докладів, які зроблять Вам ген[ерал] Капустянський і полк[овник] Нізієнко, а також до мого докладу п[ану] Міністру З[акордонних] С[прав], який Вам буде доложений, я хочу звернути Вашу особисту увагу на декотрі питання, що заслуговують найбільш розважливого відношення.

Не дивлячись на те, що переговори наших делегатів не дали поки що ніякого конкретного результату, я персонально вважаю їх дуже корисними і цікавими. Важливо в них не те, що де хто з румунських представників висловлювались за Самостійну Україну, за тройственну згоду, – це ми чули десятки разів, – головне те, що коли почнеться тільки офензива¹¹ большевицька, то ми будемо мати політичне визнання і дійсну військову допомогу з боку Румунії. Здається, це я Вам казав, коли ми в останній раз з Вами бачилися, але це був тільки мій догад, який не мав ще підтвердження від румунських відповідальних діячів. Тепер це Ви маєте. Сподіваюсь, що справи далі підуть так: Румуни будуть мати на увазі наш доклад і його вимоги, підготовляти їх задоволення, але не оголошувати це все, до того часу, як це стане дійсно необхідним по потребам політичної і військової ситуації. Одночасно будуть вестися переговори з більшовиками з метою виграння часу і в надії улаштувати свої відношення до них без війни.

В докладі А.В. Ніковському я докладно оповів все, що ми знаємо з приводу польсько-румунської згоди. Не див-

лячись на всі позитивного характеру інформації, які запевняють нас в тому, що ця згода підготовлена і майже підписана, я все ж таки мало вірю в її реальність. Не даром то Гурко¹² сьогодні на поставлене йому руба питання ген[ералом] Дельвігом з приводу цієї згоди мусив признати, що все буде залежати від приїзду Сапіги¹³, а досі нічого певного ще нема. Я гадаю, що ця відповідь найбільш відповідає дійсності. З цих же самих джерел ми довідалися також, що справа переговорів в Ризі¹⁴ дуже ускладнилась і що поки якихсь сталих надій на підписання мирового договору дуже мало. Мені уявляється, що є дві можливості, які будуть сприяти прискоренню заключенню польсько-румунської згоди. Перша – це, коли переговори в Ризі розірвуться, і друга – коли англо-французькі відношення досягнуть якогось сталого порозуміння. Во всякім разі наша позиція, позиція У.Н.Р. в цій згоді матиме скільки-небудь самостійне і поважне місце тільки на випадок війни. Миркові переговори нам нічого не обіцяють реального і скільки б ми делегацій не надсилали б, що б ми не говорили, це не буде мати ніяких реальних результатів, поки настане ясною неминучість війни, а також неможливість мирних переговорів.

Сьогодні у мене був емісар з Відня, якого я по змісту його розмови повинен рахувати, як представника Скоропадського¹⁵. Він, підкресливши мені зріст політичного авторитету Скоропадського в Англії і Франції, висловив думку, що в інтересах України треба було б досягнути порозуміння між Петлюри та Скоропадського і що це могло б зміцнити нашу міжнародну позицію. Оповідав мені він також і про те, що до Відня приїхав Галіп¹⁶ з Парижу і привіз пропозиції від французів до Віденської Ради підтримати її грошима і політично. Пропозиції ці наче б то йдуть від Франкліна-Б.¹⁷, який негативно ставить до Петлюри і його уряду. Пропонував він також мені підняти перед Вами питання про необхідність закликання до праці хліборобів власників¹⁸ і Протофіс¹⁹, який став тепер цілком на український ґрунт. Я йому відповів, що все це я мушу передати Вам на Вашу увагу і від Вас одержати відповідні директиви. З свого боку я зауважив на те, що тільки остання пропозиція має реальний зміст і шлях до переведення її в життя, на мою думку, міг би бути такий, що ці обидві організації конституїровались би, обрали своїх уповноважених, і ці уповноважені ввійшли би в зносини з нашим Урядом відносно умов, при яких вони б прийняли б участь в загальній державній праці.

Моя думка справді є така, аби ці кола негайно прилучити до нас. Без них ми ніколи не улаштуємо своїх фінансових справ, будемо сидіти без грошей і не мати довір'я серед антантських кіл і урядів. Що стосується до всіх останніх питань, то відносно них я радив би триматися політики проволікання часу, без демонстративних виступів²⁰.

Останніми днями через Букарешт пройшло кілька наших людей, що повернулись з України. Всі вони одногласно свідчать про те велике обурення, яке існує на Україні проти большевиків, про зріст повстанської організованості населення і про велику популярність імені Петлюри. Особливої уваги заслуговують відомості полк[овника] Гуленка²¹, який в скорому часі прибуде до Тарнова і докладно Вам все перекаже сам. Його словам, як людини освіченої і що добре знає наш народ, я надаю величезної ваги. Гадаю, що і Вам, в рішеннях відносно своєї персональної справи, треба звернути найбільшу увагу на його слова.

Дякуючи шлюбу румунської принцеси, ми будемо мати тут тиждень, півтора вакацій²² і я хочу скористатися їми, аби поїхати до Софії.

Як будуть які-небудь новини, то я їх подам через полк[овника] Гуленка.

Щиро вітаю Вас, бажаю здоров'я і сил моральних для Вашої праці і застаюсь відданий Вам К. Мацієвич.

ЦДАВОВУ, ф.3696, оп.2, спр.7, арк.191-192. Машинопис.
Оригінал. Бланк голови НДМ УНР в Румунії.

№4

28 лютого 1921 р., м. Букарешт

Високоповажний і дорогий Симоне Василевичу!

Всі ваші уваги мною взяті до виконання і з приводу їх де що ми встигли зробити:

1) щодо доповіді нашого Г[енеральному] Штабові, то як має оповісти полк[овник] Гуленко де що ми вже реально отримали. Ген[ерал] Дельвіг має і далі витягати те, що зараз можна добути. Завтра він має бути в Штабі для розмови що до дальнійшої долі нашого доповіді.

2. Якщо Ви лічите, що А.В. Ніковський повинен одвідати Букарешт перед Парижем, то я це зроблю. Але після моєї

думки треба нам робити так, як це роблять інші: себто раниш їхати до Парижу, а потім до Букарешту, Варшави, Праги і Софії. Так робив Таке-Іонеску, Бенеш²³, Сапіга, Стамбулінський²⁴. Пам'ятете я ще в Жмеринці казав, що треба Ніковському негайно їхати до Парижу і Лондону! І коли б мене послушалися справа виглядала б інакше. І тепер на мою думку, не гаючи а ні одного дня треба їхати до Парижу і тоді його поява в Букарешті буде мати зовсім інший вигляд. Тепер же, я йому з'організую всі побачення, але я наперед знаю, що йому скажуть: "ми всі симпатії маємо до Вас, але поки в Парижі Вас не підтримують, ми можемо тільки "з підполи" Вам де що уділяти"... Чи варто для цього гаяти час. Майте на увазі, що урок Пилсудського і Братіану²⁵, які на свій страх і без дозволу з гори хтіли створити Україну дорого обійшло і тому і другому. Перший мало не злетів, а другий на довгий час зійшов з політичної арени. І коли вони не стали нашими ворогами, а продовжували бути друзями, то тільки через те, що це великі люди і дивляться в майбутнє і своїх націй і наше.

Мета нашої справи після моїх інформацій в Парижі і туди треба їхати негайно. Дуже можливо, що Англія, виставляючи наперед Франції в Українському питанню, грає тут потайну гру – "нехай вона ще раз опечеться, як на Врангелі, щоб потім зовсім на готове прийти самій, але доля наша така, що треба свідомо йти на це, коли це навіть [зле]. Це нас спасає від останньої і найбільш рішучої катастрофи.

Але як Ви обстоюєте поїздку А.В. Ніковського сюди до Парижу, то я це зараз же зроблю.

3. Наші інтерновані як в Брашові²⁶, так і в Текучіо²⁷ в такому стані, в якому інші лічили себе щасливими. Тепер, як Ви мабуть знаєте, їм будуть видані грошові запомоги щомісяця. Ми надсилаємо їм книжки, часописи і т. и. ген[ерал] Дельвіг має їх одвідати на слідуєчому тижні. Доклад буде надісланий.

4. Промисловим і власницьким колам передам Вашу пораду і сподіваюсь, що вони так і зроблять, як Ви кажете. Що стосується С[коропадського], то він дійсно є труп на Україні. Але на превеликий жаль цей труп [нерозбірливо] на Заході і тому я гадав, що може була б рація не ставити його в ворожу позицію до У.Н.Р. Власне дипломатія для того і існує, аби попереджувати ворожу акцію для на тих, чи інших сил. Не забувайте, що були часи, коли розмова з поляками нам лічилась "недостойною комбінацією", коли гадалось, що спасіння України в руках тільки двох пар-

тій, а с.-ф.²⁸ навіть лічилися не патріотами, а життя нас привело до переконання, що це все були рокові помилки, які тільки розхитали силу У.Н.Р. Тому я завжди лічив, що "переговори" можна і треба вести з самим чортом, коли від цього може бути користь У.Н.Р. Тим часом, коли до мене вдруге звернуться з такими пропозиціями, то я їм передам Вашу відповідь так, як Ви мені її дали. Майте тільки на увазі одне, що навіть у Французів тепер на С[коропадського] трохи думка перемінилась, бо по їх відомостям, вони запевнилися, що за часів С[коропадського] Україна була організованою державою, незалежно від допомоги німців. Була адміністрація, суд, транспорт, торгівля і т. и.

Ви повинні знати, що ні в одній країні не зроблено стільки для популяризації Вашого імені, як в Румунії. Останніми 1½ місяцями ми надіслали три комунікати²⁹ всім нашим бюро³⁰ і місіям про те, що справа України зв'язана з Вашою працею і т. и. Тому я сподіваюсь, що Ви могли б більш спокійно відноситись до моїх інформацій і переговорів. Тим більш, що Ви перший завжди про них узнаєте з проханням Ваших директив.

5. Полк[овник] Гуленко вже мабуть Вас бачив і докладав Вам все, що діється на тим березі.

6. Сьгодні вночі приїхав Сапіга і я постараюсь його побачити. Хочу йому поставити де які запитання в справі наших відношень. Ви мабуть знаєте чутки, що в Парижі начебто він дуже негативно поставився і персонально до Вас і до нашої справи. Чутки ці йдуть з Відня. В них сила брехні, але [може] часом щось і було. А іменно що, треба знати, бо це дуже важливо. Бачився я на отому рауті³¹ тут з Фльореску і він мені натякнув на те, що на нього можуть бути покладені обов'язки їхати до Ревелю³².

7. Зараз тут поки що була політична тиша, бо все було зайняте шлюбом. Але зростає певність, що большевики не чіпатимуть Румунію, а разом з цим наші шанси зменшуються. Я пробую поставити справу на той ґрунт, що не чіпатимуть тільки через те, що ми не даємо можливості своїми повстаннями. Так інформуємо і пресу.

Всього кращого Вам, поспіху в Вашій праці

Ваш К. Мацієвич.

ЦДАВОВУ, ф.3696, оп.2, спр.7, арк.207-208зв. Рукопис. Оригінал. Бланк голови НДМ УНР в Румунії.

19 травня 1921 р., м. Букарешт

Високоповажний і дорогий Симоне Василевичу!

1. А. оповідав мені багато цікавого з нашого внутрішнього політичного життя. Порівнюючи ці відомості з усім тим, що діється на міжнародній арені, я бачу, що наша справа все ж таки потроху посувається наперед.

Передам Вам свої деякі міркування і спостереження з приводу міжнародної ситуації. По всім даним мені здається, що улаштувавши справу з німцями, Франція почне знову активну політику на Сході. А так як справа поділу Росії і розпаду її території вирішена майже всім світом, то ця активна політика не може не бути корисною для нас. Я в постійному листуванні з А. Бодрі³³, який мені подає не злі надії в нашій справі в Парижу, але просить якийсь час перечекати і гадає, що зараз в Парижу не може нічого реального зробити. Тому задержка виїзду ген[ерала] Дельвіга, що викликана відсутністю візи, не має такого шкодливого значення. Тим часом я роблю все, аби прискорити цю поїздку і з цією метою дав знати про неї Шульгину³⁴, щоб він також поклопотавсь про візу. З приводу візи візьміть на увагу те, що тут нам французьке посольство ніколи не відмовляло в візах, навіть для осіб меншого політичного положення, як ген[ерал] Дельвіг. Це теж симптоматично в тому самому напрямкові, що тепер французи не хтять розмов про Українську справу.

З другого ж боку, як Ви і самі знаєте, Англійська перевага на міжнародному політичному ринку починає, під впливом боротьби з Америкою, занепадати. Разом з тим можемо упасти, або, вірніше сказати, захитатись, Англійський напрямок політики відносно большевизму. Це не означає ні в якому разі, що можливо поновлення Російської інтервенції і допомога їй з боку Антанти. Ні, це виключено на завжди, але з большевизмом в Росії почнуть боротися різними засобами, далеко більш дійсними, як мілітарна інтервенція.

Не мале також значення матиме те, що коли з поля міжнародних суперечок зійде таке важливе питання, як Німецька контрибуція, то взагалі воно проясниться і та гра на большевизм, лякання їм одними других згублять свою рацію. Торговельні зносини з большевиками і тепер ніх-

то не вважає за щось більше, як бажання легкої наживи і політичну гру, які довго нікого не можуть цікавити і задовольняти.

Тому наше послідовне відношення до большевиків, я гадаю, в ближчому майбутньому знайде широке співчуття і підтримку. Особливо це матиме значення, коли нам пощастить zorganizувати біля себе також наші буржуазні кола, які, після мого опиту, дуже охоче йдуть зараз на порозуміння з нами.

З наших останніх новин можу Вам подати втішну відомість, що справа, по якій приїхав сюди ген[ерал] Гулий наприкінці таки одержує вирішення на нашу користь. На протязі цього тижня організація прийме зовсім сталий характер і почне працювати вже повним ходом.

Часопис³⁵ наша теж налагодилась, вийшло вже 2 числа, з яких більшість примірників вже на Україні. Друкуються також і відозви, які теж в значній кількості почасті вже пішли на Україну, і будуть і далі йти по мірі їх друкування.

Відношення до нас тут зостається прихильним, але від яких-то будь кроків реальної допомоги і підтримки Румуни уникають. Гадаю, що до в'яснення загальної міжнародної ситуації сподіватися на щось більше ми не маємо певних підстав, тіба зміцніє і розвернеться наш повстанський рух.

Нас тут всіх здивувала і стурбувала одставка ген[ерала] Омеляновича-Павленка. Чим вона викликана і чи не може це порушити тієї рівноваги, яка встановилась останніми часами в нашій внутрішній ситуації. Ми тут маємо побоювання, аби це не привело ще до більшого розпаду нашого, і без того не досить міцного національного фронту. Але певне Вам видніше.

Тут об'явився новий наш прихильник військовий ген[ерал] Леонтович³⁶, який хтів би прийняти активну участь в наших справах. Він користується великою повагою серед Румунських військових кіл і може стати нам в пригоді. Почав вже працю в нашому комітеті у Кишиневі.

Здається подав Вам все що є у нас найбільш важливого. Бажаючи Вам всього кращого, сили духу і здоров'я для Вашої важкої і відповідальної праці в цей важкий для нас час. Незабаром маю бути в Тарнові для доповіді про страшенно важку і болючу для мене справу: нашу касу обікрали наш скарбник О. Кравець³⁷, якому я довіряв як старому Українському патріоту, який майже два роки не подавав мені ніяких підозрінь в своїй нечесності. Я ще не в'яснив розміри розтрати, бо факт її виявивсь тільки сьогодні, але

по першій поверховій ревізії видно, що вкрадено всю закордонну валюту на загальну суму по верх 300000 леїв. Я дав розпорядження про його арештування і направлю його до розпорядимості Уряду.

Сам же я приїду, як до персонального доповіді в цій справі, так і для в'яснення свого положення, бо я лічу і себе відповідальним за це злочинство, як і за всю діяльність місію взагалі.

Ще раз вітаю і здоровлю Вас, з правдивою пошаною і повною відданістю остаюсь Ваш К. Мацієвич.

*ЦДАВОВУ, ф.3696, оп.2, спр.7, арк.209-209зв, 236-236зв.
Машинопис. Оригінал. Бланк голови НДМ УНР в Румунії.*

№6

6 вересня 1921 р.³⁸, м. Букарешт

Високоповажний Симоне Василевичу!

Не відповідав на Вашого листа, бо сподівався сам приїхати і привезти персонально Вам всі потрібні відомості. Але тепер, маючи на увазі, те що мій подорож відкладається, за відсутності візи, користуюсь нагодою поїздки ген[ерала] Гулого і подаю Вам коротенько найбільш важливі наші новини.

1) Організація Румунсько-Українського Товариства налагоджується і ми, здається, вирішимо її в той спосіб, аби не засновувати нового Товариства, прилучити свою працю і свої завдання до вже існуючого, яке тоді прийме назвисько "Румунсько-Українського" і ми там матимемо більшість акцій. Цей шлях далеко корисніший і для нас більш пригодний, бо працю ми можемо повести негайно, між тим відкриття нового товариства, з затвердженням устава, зібранням акційного капіталу, автоматично затягує справу на кілька місяців. Майте на увазі, що поспіх³⁹ нашого почину цілком залежатиме від того, чи дасть Уряд цьому товариству значні економічні переваги і привілеї, бо на цьому тільки ґрунті ми можемо, при сучасному політичному становищу, сподіватися на притягнення Румунських капіталів. Без них і з своїми гривнями ми нічого не зробимо. Готовлю детальний доклад в цій справі, який привезу сам. Ваше

Листи Костя Мацієвича до Симона Петлюри (1920-1923 рр.)

побажання про мости, як побачите з доповіді, взято під увагу.

2) Зараз на Румунському ринкові велика і затьажна криза. Торговці не платять, товари лежать по оптових складах і не продаються, і платежі затримуються і перестрочуються. Контрагенти адм[ірал] Остроградського – теж торгова компанія і тому затримує платежі. Так що адм[ірал] Остроградський отримав від неї тільки те, що треба було для ген[ерала] Гулого, для командировки ген[ерала] Дельвіга і потреб Місії⁴⁰. Весь же загальний розрахунок відкладено на якийсь строк, точно їми не встановлений.

3) В справі Червоного Хреста поїздка адм[ірал] Остроградського до Кишинева не дала ніяких результатів. Тепер ми хочемо відчинити філію Червоного Хреста з його експозитурою⁴¹ в Кишиневі. Зараз як раз робимо заходи по підготовці організаційного зібрання, яке має обібрати наш місцевий комітет. Маємо на увазі притягти до цього, як Румунські сили, так і деяких осіб з Американської, Французької і інших тутешніх колоній. Гадаю, що в скорому часі цю справу закінчимо і якщо ген[ералу] Гулому буде потрібна допомога медикаментами, то ми її можемо дати.

4) Через Букарешт переїзжав п[ан] Білоус⁴², який бачився з тими с.р.-ами⁴³, які збиралися їхати на Україну. Він казав, що повідомлення Шепеля⁴⁴ мають втішний характер. Але тим часом з других джерел ми знаємо, що ні про яку легалізацію партії с.-р.-ів не може бути і розмови. Їм ставлять вимогу, аби вони зреклися від політичної праці, а провадили лише культурну роботу. С. Мазуренко⁴⁵ підкреслює також слабкість У.К.П.⁴⁶ Взагалі компанія Раковського не має намірів ні з ким ділити владу. З цього боку влада не змінилась. В. Мазуренко⁴⁷ здається таки їде на Україну.

5) Свої думки з приводу нашого відношення до міжнародної допомоги голодуючим Росії я висловлю в своєму докладі п[ану] Міністру З[акордонних] С[прав]. Наша тактика відносно цього питання повинна складатися з таких заходів: а) представлення ноти нашого Уряду в міжнародну Комісію про необхідність організації окремої експедиції на Україну; б) подання ноти до Ліги Націй в справі виділення України, як можливої бази допомоги голодуючим, але під міжнародним контролем з одночасним виведенням за її межі червоної армії; в) заходи всіх наших представництв по проведенню наших людей в ті організації, що мають працювати на Україні. Ми вже почали працю в цьому напрямкові і сподіваємося, що ті групи, які має надіслати

інституція Гувера⁴⁸ з Румунії на Україну, будуть закликані люди ген[ерала] Гулого. Відомі про врожай на Україні, можливі лишки хліба по врожайним місцевостям, дефіцити по неврожайним, а також вирахування хлібного балансу і розміри можливого голоду на Україні і підготовляю і привезу, коли приїду сам.

6) Переговори на Дністрі були перервані більшовиками, які пред'явили такі вимоги, з приводу охорони Дністровського лімана⁴⁹, що Румуни піти на них не могли. Тим часом вони не відмовлялися переговорювати і далі, але більшовики їх зірвали. Певне, головною причиною все ж таки являється те, що ні та, ні друга сторона не дивилася на них як на щось дійсне і що може дати якісь реальні наслідки. Більшовики ясно виявляли своє бажання скористуватися ними для розвідки. В докладі Міністру я надсилаю детальні відомості про цю справу, які ми одержали з різних джерел, в тим числі і з більшовицьких.

7) Про Греко-Турецьку війну⁵⁰ ми не знаємо більш того, що є і в Вашому розпорядженню. Одно могу сказати на підставі відомостей, що привіз Соколовський⁵¹ з Царгороду, – поспіхи греків дуже перебільшені. Справа кемалістів стоїть не так зовсім зле, як про це пишуть в часописах.

8) Головною нашою новиною являється нота Чичеріна⁵² і Раковського Румунському Уряду, в якій вони вимагали того самого від Румунів, чого раніш вимагали від Поляків. Одержали таку ж саму відповідь, але, на мій погляд, більш політичного характеру, в якій вони не відмовляються від зносин з нашим Урядом. Зараз після ноти я був прийнятий в Міністерстві З[акордонних] С[прав], так як і раніш, і по згоді з ним представив свою ноту від імені нашого Уряду, як відповідь на ноту Раковського. На цих днях матиму побачення і розмову з Президентом Ради Міністрів⁵³, про що вже маю повідомлення. Сподіваюсь, що ця розмова матиме деякі позитивні наслідки. Всі матеріали привезу сам. Як результат ноти, ми маємо деякі перешкоди і затримання в організації ген[ерала] Гулого, але здається все це згодом улаштується.

Ходять деякі чутки, досить ґрунтовні, що більшовики таки атакують Бессарабію. Підготовку там для підняття повстання вони ведуть надзвичайно енергійно. Коли тільки це буде, то Румуни захищати Бессарабію не будуть, а одійдуть на лінію Прута.

В зв'язку з нотою і сучасним становищем тут, я лічив би зовсім несвоєчасним надсилати сюди Урядових осіб. Як

Ви по опиту знаєте, це ніяких позитивних результатів не дає, а тим часом викликає різні непорозуміння, яких зараз краще остерігатися.

Взагалі я завжди прохав, аби це робилося по порозумінню зі мною. Між тим зовсім випадково довідуюсь, що для чогось сюди їде Лебідь-Юрчик⁵⁴. Запевняю Вас, що з боку Румунії і на цей раз буде відповідь, що для них досить існуючого представництва.

Сподіваюсь все ж в скорому часі бути в Тарнові і персонально зробити Вам доклад про всі справи.

Бажаю Вам всього кращого.

З щирою пошаною і сердечним привітом Вам, шановній О.О.⁵⁵, Лесі⁵⁶.

Ваш К. Мацієвич.

Резолюція: 14/IX Надіслати копію цього листа Міністрові Закорд[онних] Справ. Миронов.

Штамп Канцелярії Директорії: Одержано 15 вересня 1921 р. Вх. ч. 1318.

ЦДАВОВУ, ф.3696, оп.2, спр.7, арк.235-235зв., 237-237зв. Машинопис. Оригінал. Бланк голови НДМ УНР в Румунії.

№7

12 жовтня 1921 р., м. Букарешт

Високоповажний Симоне Василевичу!

Дуже жалкую, що пишу цього листа, не одержавши тієї пошти, що везе Лебідь-Юрчик і тому не могу дати Вам вичерпуючої відповіді на всі ті питання, що Вас цікавлять. А головне не могу відповісти по заслугам на ті наклепи, які ходять відносно мене у Тарнові.

1. Справа Румунсько-Українського Товариства майже цілком закінчена. По мотивах практичним і технічним для нас є більш корисним не засновувати свого нового Товариства, що одібрало б не менш півроку на організаційну працю, а прилучити свою працю і кошти до існуючого і відомого Товариства, яке зобов'язалося б прийняти назву Румунсько-Українського. Таке Товариство разом з банком ми знайшли, всі попередні переговори закінчили і тепер залишається одержати затвердження наших умов Урядом і

внесення грошей. Товариство може почати працювати через тиждень після того, як привезені будуть сюди гроші. Доклад в цій справі зо всіма матеріалами вже давно у мене виготовлений і я вже давно його привіз би, аби мав візу. Вчора я її наприкінці одержав і їду до Вас в Тарнів через кілька днів, побачившись і улаштувавши справи з Лебідь-Юрчиком.

2. Справу Чер[вон]ого Хреста ми відкладаємо трохи через те, що хочемо її зв'язати з організацією Українського громадського комітету⁵⁷. Нам уявляється тут, що це буде краще в такій спосіб вирішити питання організації Чер[воного] Хреста, що б поруч з нею існував Громадський комітет. Це думка не тільки Місії, але і широких кіл нашого громадянства тут, також як і наших інтернованих і збігців. Вони всі прийматимуть участь через своїх представників в цьому Комітетові, а тоді організація Чер[воного] Хреста буде мати дійсну і реальну підтримку. Підготовча робота по скликанню установчих зборів цього Комітету вже ведеться і незабаром вони скликані, Комітет заснується і ми проведемо його статут через Румунський Уряд, для того, аби він мав всі права юридичної особи і існував цілком легально, при усяких політичних умовах нашої справи.

3. Відомі про те, що більшовики можуть повести наступ на Бессарабщину теж і ми мали. Ці відомості я навіть вставив в свою ноту, яку я подав Румунському Уряду від імені У.Н.Р., в відповідь на ноту Чичеріна і Раковського. Але з самих авторитетних джерел ми знаємо, що румуни, хоч і приймають всі міри перестороги проти нападу більшовиків на Румунію, але не вірять в можливість війни. Настрій їх з цього боку цілком спокійний, бо мабуть вони мають запевнення, що війни не буде з боку тих чинників, перед котрими тепер більшовики стоять навколішки і без підтримки яких вони не продержалися б зараз ні одного місяця. Тому ні військові, ні політичні розмови в сучасний момент з румунами на тему можливої війни з більшовиками не тільки їх не цікавлять, а навіть трохи начебто дратують. Недавно ми одержали з Міністерства Війни офіційну пораду втримувати наших збігців і інтернованих від ворожої агітації проти більшовиків. Так само настрій Румунських військових кіл є зовсім мирний, бо військо не хоче воювати. Керуюча партія Авереску, як і його Уряд теж рішуче проти війни і гідні скоріш віддати тимчасово Бессарабщину, ніж воювати за неї. Правда, в деяких бессарабських колах ходять чутки, що румуни готовлять навіть наступ на Правобережжя

і майже згодні сформувані для цього Українські частини, але не під проводом військових представників У.Н.Р. До Вас ці чутки можуть дійти вже в редакції такій, що румуни готові сформувані Українські частини, але не під проводом проф[есора] Мацієвича і ген[ерала] Дельвіга. Але в цьому буде стільки правди, скільки її є в брехнях Галіпа, що Франція підтримає справу У.Н.Р. тільки тоді, коли на чолі її не стоятиме Петлюра.

Тепер дозволю собі перейти до тих справ, про які мені оповідав І.А. Чопівський. Він передавав мені на підставі фактичних відомостей, що сучасний прем'єр звернувся до Міністра З.С. з листом, в якому він знаходить мене не підходящим для посту голови Місії в Румунії. Мотивами цього виставляється 3 причини. 1) що я затримав візу Лебідь-Юрчику, який їхав до Румунії в справі негайного державного значення і не відповідав на телеграми Міністерства З.С. в цій справі, 2) що Румунський Уряд не рахується зі мною, а шукає через своїх Варшавських представників інших шляхів порозуміння з У.Н.Р. 3) що Румунські торговельні кола ігнорують Місію, а звертаються безпосередньо до Уряду.

Я заявляю, що ці всі мотиви не мають ні жодних фактичних підстав.

1) Візу я почав клопотати Лебідь-Юрчику зараз же, як одержав про це повідомлення Міністерства. На телеграми Міністерства давав відповіді телеграфно, що віза клопочеться і буде надіслана по її одержанні. Візу ми одержали на підставі особливого довір'я до Місії, бо в той час обміну нотами між більшовиками і Румунами зовсім не давали віз Українцям. При чому і віза була дана на 10 днів. По одержанню візи Лебідь-Юрчик був повідомлений телеграфно негайно. На все в ділах Місії є д о к у м е н т і тому Ви можете зрозуміти, скільки є правди в такому наклепі. Дійсно віза була отримана з великим запізненням, але я не знаю, чи де-небудь даються нам візи швидко. Візу на Польщу я чекаю більш, як 1½ місяця. Тому я не можу прийняти на свій рахунок, що дякуючи сучасному важкому нашому становищу, нам затримують візи.

2) Не знаю, про яке відношення до мене Румунського Уряду говорить п[ан] прем'єр⁵⁸. Я можу в доказ поважного відношення Румунського Уряду до мене навести, що Міністрі всіх Урядів, які за цей час були в Румунії, Президенти Парламенту і вищі генерали завжди приймали мене з повним респектом⁵⁹, завжди дуже чемно відповідали на мої візити і задовольняли мої інтервенції в тій мірі, в якій це було

можливо по загальній політичній ситуації. Всім моїм політичним розмовам з представниками Рум[унського] Уряду завжди велись записи, копії яких надсилалися до Міністерства. Припускаю можливість того, що хто-небудь з провокаційною метою, як це було колись з Казановою, міг пустити чутку про негативне відношення до мене Рум[унського] Уряду. Коли це так, то я ясно бачу тут мету прислужитися большевикам на випадок позитивного закінчення переговорів Румунів з ними, з тим аби легше було ліквідувати нашу Місію, бо я своїми давніми зв'язками і тою повагою, з якою представники Уряду до мене ставились завжди, являються перешкодою для цієї ліквідації.

3) Припускаю, що деякі торговельні кола не хтять зі мною мати діла. Але хіба я обов'язаний мати діло зо всіма. Навпаки я лічу і [з]обов'язан мати діло тільки з тими, як заслугують довір'я і йдуть назустріч нашим інтересам. Маю підозріння, що ті добродії, які звернулися безпосередньо до Уряду, були вже у мене в кабінеті, але я їх майже вигнав звідтіля, бо вони, на мій погляд, могли нас втягнути в дуже небезпечну політичну і фінансову авантюру. А нам зараз більш, як коли, треба триматися особливо обережно.

Таким чином, як Ви бачите, я на підстав фактичного аналізу тих мотивів, які наведені в листі п[ана] прем'єра, не можу не бачити в ньому нічого іншого, як користуючись зовсім непевними відомостями, а може навіть і чутками, наміру звільнити мене з моєї посади в спосіб дуже нечестний.

Ви добре розумієте, що з самого початку моєї праці в Румунії і до останнього часу я залишався тут тільки по вашому бажанню і по бажанню поважних кіл нашого громадянства. Ви пам'ятаєте, скільки раз я Вас прохав, аби Ви мене визволили від цього дипломатичного обов'язку. І досі моє прохання про демісію знаходиться в ділах Прем'єр-Міністра. Але не дивлячись на те, що за останні часи умови праці тут утворилися зовсім неможливими, я залишався на своєму пості, не одержуючи 6 місяців утримання, знову таки керуючись національними і державними інтересами, бо завжди мав і зараз маю можливість одержати заробіток приватного характеру, з гарантією спокійного життя.

Таким чином, мене зовсім не може ображати і непокоїти, що п[ан] Пилипчук і його однодумці знаходять мене невідходящим для державної праці в їхньому розумінню справи. Для мене досить морального задоволення, що мав повагу і довір'я всіх Урядів У.Н.Р., які стояли в зв'язку, або спира-

лися на консолідоване Українське громадянство. Я тільки сподівався, що до того часу поки Ви стоїте на чолі нашого державного Центру⁶⁰, а в Уряді працює А. Ніковський, я міг би рахувати на більш чемне і пристойне відношення до мене персонально, а разом з тим до тої категорії старших національних діячів, до якої я маю честь належати з своїх молодих літ. Я сподівався і гадаю, що мав право на це, що Ви і Ніковський, вважаючи мене діячем невідходящим до сучасного курсу нашого Центру, по товариські попередите мене про це для того, аби я зробив сам відповідні висновки.

І будьте певні, що тим самим Ви мене визволили б з дуже важкого становища і розв'язали мені руки для вільної Української праці.

Бажаю Вам всього кращого, поспіху в Вашій праці.

З правдивою пошаною і щирим привітом

К. Мацієвич.

ЦДАВОВУ, ф.3696, оп.2, спр.7, арк.239-241. Машинопис.
Оригінал. Бланк голови НДМ УНР в Румунії.

1 Капустяньський Микола Опанасович (1879-1969) – військовий діяч, генерал-хорунжий Дієвої армії УНР. Учасник Російсько-японської і Першої світової воєн, Української революції 1917-1921 рр. У 1919 р. – в. о. начальника штабу Дієвої армії УНР, інтернований польською владою, 1920 р. – представник Генерального штабу УНР при польському Генеральному штабі, генерал-хорунжий. 1923 р. виїхав до Парижа. Член Української військової організації, Проводу українських націоналістів, керівник військового штабу ПУН. З 1945 р. перебував на еміграції у Німеччині. Помер у Мюнхені.

2 Нізієнко Олександр Федорович (1894-1965) – військовий діяч, полковник. Закінчив курси Військової академії Генерального штабу. Учасник Першої світової війни, 1919 р. – начальник відділу штабу 8-го Катеринославського Коша Дієвої армії УНР, у складі якого у квітні 1919 р. був інтернований у Румунії, у грудні того ж року – у Польщі, 1920 р. – начальник штабу 4-ї бригади 2-ї дивізії Армії УНР. У міжвоєнний період жив у Польщі, у роки Другої світової війни – у Німеччині, після війни – в Австралії.

3 Галлер Юзеф Владислав (1873-1960) – військовий діяч, генерал. Народився поблизу Кракова. Перебував на австрійській військовій службі. У 1914 р. організував у Галичині польський Легіон Східний. Учасник Першої світової війни. У 1918-1919 на кошти країн Антанти сформував та озброїв у Франції 80-тисячну польську армію з метою боротьби проти більшовиків, проте у 1919 р. польський уряд направив її на польсько-український фронт. У 1920 р. – генеральний інспектор Добровольчої армії, 1921-1926 рр. – генеральний інспектор артилерії Війська Польського.

З 1926 р. у відставці. Перебував в опозиції до Ю. Пілсудського. У 1939 р. емігрував до Франції, потім – до Великобританії. У 1940-1943 рр. – член польського еміграційного уряду.

4 У правому верхньому кутку листа чорним олівцем написано: *Догол[овного] От[амана]*.

5 Насправді *Капустянський*.

6 *Феденко Панас Васильович* (1893-1981) – громадсько-політичний діяч, історик, публіцист. Народився на Катеринославщині. Член Української Центральної Ради. Делегат Конгресу Трудового Народу. Член ЦК УСДРП. З 1921 р. на еміграції у Чехословаччині, потім у Німеччині. Професор Українського високого педагогічного ін-ту ім. М. Драгоманова та Українського вільного ун-ту. Помер у Мюнхені.

7 Текст у дужках закреслено олівцем синього кольору.

8 *Врангель Петро Миколайович* (1878-1928) – військовий діяч, генерал, барон. Учасник Російсько-японської і Першої світової воєн. З 1918 р. – на командуючих посадах у Добровольчій армії, з квітня 1920 р. – головнокомандуючий Збройними Силами Півдня Росії. 1923 р. зазнав й очолив Російський загальновійськовий союз. Помер у Брюсселі, похований у Белграді.

9 *Гнилорибов Михайло Миколайович* (1884 – ?) – військовий діяч, генерал-майор. Закінчив Миколаївську юридичну академію. Учасник Першої світової війни, Білого руху. Командир кінного загону, Донської козачої дивізії. 1920 р. емігрував до Польщі, де вступив до 3-ї армії – частини загальної Російської армії генерала Врангеля, що перебувала у Криму. 1922 р. повернувся в Росію, де згодом був заарештований і розстріляний.

10 Про кого йдеться, встановити не вдалося.

11 *Офензива* – наступ.

12 *Гурко* – військовий діяч. У 1919 – майор, польський військовий аташе у Берні, потім – Бухаресті.

13 *Сапіга (Сапега) Єфстахій* – польський політичний і державний діяч, князь. З червня 1920 р. по червень 1921 р. – міністр закордонних справ Польщі.

14 Йдеться про радянсько-польські переговори у Ризі.

15 *Скоропадський Павло Петрович* (1873-1945) – державний і військовий діяч, гетьман України (1918). Учасник Російсько-японської і Першої світової воєн. У 1917 р. – командир 34-го армійського корпусу, почесний отаман Українського вільного козацтва. 29.IV.1918 р. на Всеукраїнському хліборобському з'їзді у Києві проголошений гетьманом України. 14.XII.1918 р. зрікся влади і виїхав до Німеччини. В еміграції – провідник українського гетьманського (монархічного) руху. Загинув під час бомбардування у Німеччині.

16 *Галіп Теодот* (1873-1943) – громадсько-політичний діяч, адвокат, письменник, публіцист. Народився на Буковині. До Першої світової війни працював адвокатом, очолював Українську радикальну партію Буковини, організатор Союзу Січей на Буковині, редактор часописів "Громадянин" і "Січ", депутат Буковинського крайового сейму, у 1918-1921 рр. – член Української Національної Ради у Станіславі, дипломатичної місії УНР на мирних переговорах у Парижі та Римі, 1921-1939 рр. – адвокат у Хусті. Автор наукових, поетичних і прозових творів.

17 Про кого йдеться, встановити не вдалося.

18 Йдеться про Українську демократично-хліборобську партію, створену у червні 1917 р. у Лубнах на селянському з'їзді. Її лідери – В. Липинський і С. Шемет.

19 *Протофіс* – аббревіатура від початкових слів: промисловість, торгівля, фінанси, сільське господарство. Об'єднання представників буржуазії за часів П. Скоропадського – Союз промисловості, торгівлі, фінансів і сільського господарства.

20 Весь абзац перекреслено олівцем по діагоналі.

21 Імовірно *Гулий-Гуленко Андрій Олексійович*.

22 *Вакації* – канікули.

23 *Бенеш Едвард* (1884-1948) – чехословацький політичний і державний діяч. Один із засновників Чехо-Словацької Республіки. 1918-1935 рр. – міністр закордонних справ, 1921-1922 – прем'єр-міністр, 1935-1938 і 1946-1948 рр. – президент ЧСР. Член чехословацької делегації на Паризькій мирній конференції. Творець Малої Антанти.

24 *Стамбулійський (Стамбулінський) Олександр Стоїменов* (1879-1923) – болгарський політичний і державний діяч, агроном. З 1904 р. – головний редактор газети "Земедельско знаме", 1907 р. – лідер Болгарського селянського народного союзу, 1919-1923 рр. – прем'єр-міністр Болгарії.

25 *Братіану (Бретіану) Іон І. Костянтин* (1864-1927) – румунський політичний і державний діяч. З 1909 р. – лідер Націонал-ліберальної партії. 1909-1911, 1914-1919, 1922-1927 рр. – голова Ради Міністрів Румунії. 1918 р. – один з організаторів окупації румунськими військами Бессарабії і Буковини. Глава румунської делегації на Паризькій мирній конференції.

26 *Брашов* – місто у Центральній Румунії, адміністративний центр жудеця Брашов. Промисловий і культурний центр. З 1921 р. у місті існував табір для інтернованих вояків Армії УНР, в якому у червні того року перебувала 461 особа, в тому числі 140 старшин.

27 *Текучіо* – нині місто Текуч на північному сході Румунії, де у 1921 р. перебувала частина інтернованих українських вояків.

28 *С.-ф.* – есефи, члени Української партії соціалістів-федералістів.

29 *Комунікат* – офіційне повідомлення.

30 Йдеться про пресові бюро при посольствах і надзвичайних дипломатичних місіях УНР у різних країнах.

31 *Раут* – офіційний прийом, святковий звання вечір.

32 *Ревель* – офіційна назва міста Таллін у 1219-1917 рр.

33 Про кого йдеться, встановити не вдалося.

34 *Шульгин Олександр Якович* (1889-1960) – громадсько-політичний і культурний діяч. Народився на Полтавщині. Закінчив Петербурзький ун-т. Член Української радикально-демократичної партії (пізніше – УПСФ) та її Центрального Комітету, Української Центральної Ради та її Малої Ради. У 1917-1918 рр. – генеральний секретар міжнародних (пізніше – міжнародних) справ. За гетьманату працював у МЗС, посол Української Держави у Болгарії, 1919 р. – член української делегації на мирову конференцію у Парижі, 1920 р. – голова укр. делегації на першій асамблеї Ліги Націй. У 1923-1927 рр. – професор Українського вільного ун-ту та Українського високого педагогічного ін-ту ім. М. Драгоманова

у Празі, потім – міністр закордонних справ і голова Уряду УНР в екзилі. Автор праць з історії української державності.

35 Йдеться про часопис "Народний Голос", що виходив у Чернівцях спочатку у 1909-1915 рр. за редакцією Л. Когута, а потім – у 1921 р. Відновлений часопис редагував спочатку Л. Когут, потім – К. Мацієвич, згодом – І. Созанський.

36 Імовірно йдеться про генерал-лейтенанта Леонтовича Євгена Олександровича (1862 – після 1937). Закінчив Одеське реальне й Єлисаветградське військове училища, Академію Генштаба. У 1899-1902 – військовий агент у Сербії, Болгарії, Чорногорії. Учасник Першої світової війни, воював на Південно-Західному фронті. Командував кавалерійськими дивізією і корпусом. Нагороджений 3 орденами. З 1917 р. перебував у Добровольчій армії, формувал добровольчі частини в Одесі. Літом 1919 р. – у штабі Військ Південно-Західного краю. В еміграції у Румунії (Бессарабії), орієнтувався на великого князя Миколу Миколайовича.

37 Кравець Олександр – урядовець, скарбник Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Румунії.

38 Спочатку була написана дата 6 жовтня 1921 р., потім виправлена (закреслена) на 6 вересня 1921 р.

39 Слово "поспіх" у даному контексті означає успіх.

40 Йдеться про Надзвичайну дипломатичну місію УНР у Румунії (1919-1923).

41 Експозитура – представництво, агентура.

42 Імовірно Білоус Олексій Федорович (1868-1929) – громадський і державний діяч, лікар, доктор медичних наук. Закінчив Сумську Олександрівську гімназію, Харківський ун-т. З 1911 р. – губернський лікарський інспектор Астраханської губернії. У 1919 р. в уряді Б. Мартоса очолював Міністерство народного здоров'я, 1920 р. працював у складі Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії. 1922 р. – один з організаторів Спілки українських лікарів. 1924-1927 рр. працював на Закарпатті. Помер у Парижі.

43 Йдеться про членів Української партії соціалістів-революціонерів.

44 Про кого йдеться, не встановлено.

45 Мазуренко Семен Петрович (1879-?) – громадсько-політичний діяч. Учасник революції 1905-1907 рр., організатор Всеросійської селянської спілки. Перебував у засланні. 1917-1919 рр. – один з лідерів УСДРП, керівник делегації УНР на переговорах з Радою Народних Комісарів Радянської Росії. 1920 р. повернувся в Україну. Був репресований.

46 УКП – Українська комуністична партія.

47 Мазуренко Василь Петрович (1877-1937) – громадсько-політичний діяч, економіст, інженер. Член студентських громад, РУП, УСДРП, Всеросійської селянської спілки, Українського національного союзу. 1917 р. – товариш генерального секретаря торгу і промисловості, 1918 р. – товариш міністра фінансів, 1919 р. – міністр фінансів, радник дипломатичної місії УНР в Італії, згодом – в Австрії. 1922 р. повернувся в Україну. Працював у Технологічному ін-ті та Комітеті стандартів у Харкові. 1931 р. засуджений у справі "Українського національного центру".

48 Гувер Герберт Кларк (1874-1964) – державний і громадський діяч, 31-й президент США (1929-1933). Закінчив Стенфордський ун-т. З 1917 р. – голова продовольчого управління США. Член Верховної еко-

номічної ради і голова АРА – благодійної організації, що надавала продовольчу допомогу країнам Центральної і Східної Європи. З 1921 р. АРА допомагала Радянській Росії у ліквідації голоду. Міністр торгівлі.

49 Дністровський лиман – мілка затока у гирлі річки Дністер, що виникла внаслідок затоплення морем пригірлових частин річкової долини і повного (або часткового) закриття гирла ріки.

50 Друга греко-турецька війна 1919-1922 рр. – національно-визвольна війна турецького народу проти інтервенції країн Антанти, що здійснювалася силами грецької армії. Вважається невід'ємною частиною війни за незалежність Туреччини. Закінчилася повним розгромом грецьких військ та греко-турецьким обміном населенням.

51 Імовірно Соколовський Юрій Юрійович (? – 1922) – земський діяч. Завідувач агрономічного відділу Полтавської губернської земської управи, член партії конституційних демократів. У 1918 р. – міністр харчових справ у кабінеті Ф. Лизогуба. У складі дипломатичної місії (разом з В. Прокоповичем і К. Мацієвичем) їздив до Румунії. Помер на еміграції, у Белграді.

52 Чичерін Георгій Васильович (1872-1936) – радянський державний діяч, дипломат. Закінчив Петербурзький ун-т. Працював у державних архівах. З травня 1918 р. по липень 1930 р. – нарком закордонних справ РСФРР. У 1921 р. разом з Х. Раковським подав ноту уряду Румунії, в якій звинуватив румунську владу у підтримці українського руху в цій країні і визнання нею Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Румунії на чолі з К. Мацієвичем.

53 У 1921 р. президентом Ради Міністрів Румунії був Іонеску Думитру Гіде Іон Таке.

54 Лебідь-Юрчик Харитон (1877-1945) – економіст. Народився на Поділлі. У 1917-1921 рр. – директор департаменту державної скарбниці, заступник міністра фінансів УНР, доцент Українського державного ун-ту у Кам'янці-Подільському, згодом – на еміграції у Польщі. Автор наукових праць з економіки.

55 О.О. – Ольга Опанасівна Петлюра (у дівоцтві Більська), дружина Симона Васильовича.

56 Леся – донька Симона Петлюри.

57 Йдеться про створення Громадсько-допомогового комітету української еміграції в Румунії. Його ініціатором виступила Надзвичайна дипломатична місія УНР у цій країні. Розпочав свою роботу Комітет у вересні 1923 р. Див.: Власенко В.М. Перша конференція української еміграції у Румунії (до 85-річчя з дня заснування Громадсько-допомогового комітету української еміграції у Румунії) // Українознавство – 2008. Календарщорічник. – К., 2007. – С.172-178.

58 Пилипчук Пилип Каленикович (1869-1940) – громадсько-політичний і державний діяч, інженер, дипломат. Закінчив Петербурзький політехнічний ін-т. Член Української громади у Петербурзі. Доцент теоретичної механіки Київського політехнічного ін-ту. З 1917 р. – член УПСР, в. о. директора департаменту Генерального секретаріату торгу і промисловості, з грудня 1918 р. по квітень 1919 р. – міністр шляхів УНР, з серпня 1919 р. – голова Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Польщі, 1921 р. – член Ради Республіки, з серпня 1921 р. по січень 1922 р.

– голова Ради Народних Міністрів і міністр фінансів УНР. З 1925 р. жив у Луцьку, очолював місцеве Товариство ім. Лесі Українки.

59 *Респект* – повага.

60 *Державний Центр УНР в екзилі* – сукупність законодавчих і виконавчих владних органів, які протягом 1921-1923 рр. діяли в еміграції на основі IV Універсалу Української Центральної Ради, актів Конгресу Трудового Народу, Директорії УНР та Ради Народних Міністрів УНР. Виконавчі органи – Президент (з 1921 р. – головний отаман С.В. Петлюра), Рада Міністрів, законодавчі (передпарламенти) – Рада Республіки (з 1921 р. – головний отаман І.А. Феценко-Чопівський), Українська Національна Рада.

1922 рік

№1¹

16 серпня 1922 р., м. Букарешт

Високоповажний Симоне Василевичу!

З цим листом до Вас заявиться Ной Самойлович Беноні², редактор часопису "Букарештські Новості", який прохав мене дати йому можливість побачити Вас під час його поїздки до Польщі.

Н.С. Беноні по своїм політичним і громадським поглядам уявляється переконаним і щирим націоналістом і тому з великою прихильністю і повагою ставиться до нашого Українського руху. Деякий час він був під впливом тих брехливих відомостей, які сплилися біля У.Н.Р. на ґрунті жидівських погромів і провадив боротьбу з "петлюрівцями", рахуючи їх погромщиками. Коли він познайомився з нашою Місією і тими матеріалами, які маються у нас по справі погромів, то він цілком змінив свої погляди і розпочав працю по організації Українсько-жидівського зближення. Як наслідок цієї спільної з нашою Місією праці в Румунії організувався Українсько-жидівський Комітет, заступником голови якого тепер і перебуває Н.С. Беноні.

До Вас має спеціально п[ан] Беноні прохання дати йому можливість поговорити з Вами на тему Українсько-жидівських відношень, як в минулому, так і в майбутньому. Само по собі зрозуміло, що ця бесіда появиться, як на це Ви погодитеся, в формі інтерв'ю в "Букарештських Новостях". Для нашої справи тут це матиме надзвичайно велике значення, бо ще і досі серед великої кількості жидівської еміграції вона органічно зв'язується з погромами. Місія наша робить все для того, аби перебороти цю брехливу і неправдиву інерцію, але певне Ваше слово буде мати вилючний авторитет і зміцнить нашу позицію.

Н. Беноні подасть Вам відомості про наші спільні плани боротьби за визволення і відбудову нашої батьківщини. Дуже хотілося б мати Ваші критичні уваги з приводу них і Ви

можете висловити їх цілком одверто п[ану] Беноні, бо ми з ним в цьому напрямкові не маємо ніяких таємниць.

Користуючись випадком, аби повідомити Вас, високоповажний Симоне Василевичу, про деякі наші новини. Справа Корнієнка³ посувається, але мляво з причини вакацій. Все ж таки я не гублю надії довести її до бажаного нам кінця. Знову пройшли у нас чутки про згромадження большевицьких військ на Румунському кордоні. Були навіть прикордонні сутички. Але тим часом ніяких ознак можливості озброєних ускладнень не примічається. Відношення до нас більш-менш прихильне, але цілком пасивне по принципу "сидить собі спокійно, ми вас не чіпаємо, а ви до нас не лізьте". Тим часом я роблю все ж таки заходи, якусь активність розвинути і дуже можливо, що тепер, під впливом політичних комбінацій, які складуться внаслідок Лондонської Конференції⁴, мені пощастить чого-небудь і добитися. Дуже важливо для нас мати Ваші персональні директиви в справі ген[ерала] Тютюнника⁵, бо ми зовсім не знаємо відношення ні Вашого, ні Уряду до цієї акції, а вона нас інколи вражає великими несподіванками, дуже неприємного характеру і навіть образливого персонально для Вас.

Збираюся в скорому часі приїхати до Польщі для персонального докладу Вам і Уряду. Обставини можуть скласти так, що вимагатимуть від нас негайного рішення і треба умовитися, що тоді робити⁶.

З правдивою і щирою пошаною
Сердечно відданий Вам К. Мацієвич.

ЦДАВОВУ, ф.3696, оп.2, спр.7, арк.268-268зв. Машинопис.
Оригінал. Бланк голови НДМ УНР в Румунії.

1 Зверху по центру листа написано синім олівцем: ч.2.

2 Беноні Ной Самойлович – журналіст. З 1921 р. жив у Румунії. У 20-х рр. ХХ ст. – редактор газети "Бухарестские новости" і літературно-художньо-гумористичного журналу "Неделя", співпрацював з російським письменником Аркадієм Тимофійовичем Аверченком, друкувався у бухарестській газеті "Наша речь".

3 Імовірно Корнієнко Іван – громадсько-політичний діяч української еміграції у Румунії на початку 20-х рр. ХХ ст. Член філії Українського товариства прихильників Ліги Націй у Бухаресті.

4 Лондонська конференція – форум представників країн Антанти і колишнього Четверного союзу, що пройшов 21.02-14.03.1921 р. у Лондоні. Розглядалися "східне" і репараційне питання. Друге питання для Німеччини було остаточно вирішено з прийняттям плану Дауеса на Лондонській конференції 1924 р.

5 Тютюнник Юрій Йосипович (1891-1930) – генерал-хорунжий армії УНР. Народився на Звенигородщині. З 1913 р. – на військовій службі. Учасник Першої світової війни, Української революції 1917-1921 рр., I і II зимових походів Армії УНР. У червні 1923 р. під час переправи через Дністер був заарештований. Погодився співпрацювати з радянською владою. 1929 р. заарештований вдруге, 1930 р. розстріляний.

6 Підкреслено синім олівцем.

1923 рік

№1¹

17 квітня [1923], м. Букарешт

Високоповажний Симоне Василевичу!

Дуже радий був одержати Вашого листа і дізнатися, що відомості, які ми подаємо з Румунії зробили на Вас таке гарне враження. Само по собі зрозуміло, що в листах всі справи виглядають краще і веселіш, як це має місце в дійсності. Ми почуваємо тут, так само як і скрізь багато неприємного і гіркого, а також зазнаємо багато перешкод.

Кажучи цілком одверто наше становище тут і особливо становище Місії дуже скрутне. В політичному відношенні з нами майже не рахуються. Переговори, що почалися з Совітською Росією, провадяться і мабуть до чогось позитивного в скорому часі дійдуть. В економічному відношенні Місія ледве дихає і доводиться підтримувати її існування різними штучними заходами. А підтримувати ми її мусимо, бо це підіймає віру і настрої тутешнього громадянства і зберігає авторитет Українського Уряду. Крім того, і саме громадянство бажає продовження діяльності Місії, бо рахує існування її необхідним для захисту його інтересів і організації національної праці. На випадок все ж таки зачинення Місії, ми зараз переводимо велику організаційну роботу для того, аби замість неї залишити нові якісь центри і установи, що не допустили б розпорощення нашої еміграції.

Відповідаю Вам тепер на всі пакти Вашого листа.

1) Ідею самооподаткування я подавав в останньому листі до д-ра Лукасевича², як таку, що має співчуття серед нашої Румунської колонії. Наше громадянство вже привичайлося до неї, бо ми чимало наших справ проводимо за рахунок оподаткування і добровільних даток наших громадян. Свято незалежності України, бюлетені, деяка благодійна допомога і т. и., все це робиться за рахунок громадських коштів. Місія лише розпочинає справу своїм внеском, а всі останні видатки лягають на самооподаткування, так

Листи Костя Мацієвича до Симона Петлюри (1920-1923 рр.)

що ідея ця зустрине, я гадаю, цілком свідоме відношення. Сподіваюся, що ми свій іспит зрілості і національної вихованості, якщо діло дійде до нього, витримаємо.

Повинен з свого боку зауважити на те, при яких умовах взагалі ця ідея може стати життєздатною. На мій погляд треба ясно і рішуче розмежувати діяльність нашого державного Центру³ і діяльність тих установ, що мають утримуватися за рахунок оподаткування. Державний Центр може одержувати лише підтримку на якісь конкретні справи, наприклад, на "Українського Монітора"⁴. Установи ж, які провадять оподаткування і використовують його, повинні бути цілком незалежними і стояти за межами якого то будь підозріння в тому, що вони зв'язані певною політичною орієнтацією. Особливе важне тут перебування Централі. Вона не може бути в країні, де неможлива цілком незалежна позиція відносно всіх Українських земель.

На мою думку, аби Громадський Комітет⁵ в Празі міг бути реформований на ґрунті чесної правдиво-національної коаліції, то він би повинен уявити з себе таку еміграційну Централю. По своєму становищу тут я почуваю, що ні в Румунії, ні в Польщі, ні в Австрії така Централя не може бути цілком незалежною, як в думках, так і зв'язаній з ними акції. Ця загальна акція відповідно цим специфічним умовам кожної місцевості може бути модифікованою. Але в засаді і в ідеях вона мусить бути цілком вільною і нічим не зв'язаною.

З другого боку, не менше значення матиме з яких кіл і від кого вийде ідея самооподаткування для здійснення її в ширшому розмірі. Я не знаю, як її буде прийнято в інших країнах, але у нас, оскільки я знайомий з настроями нашого громадянства, можна бути певним, що, коли пропозиція податку буде цілком зв'язана з нашим сучасним Урядом, з цього абсолютно нічого не вийде. Ухляяться від податку усі гетьманці, всі прихильники Чеського Комітету і немала кількість прилучених до нас повстанців. Замість об'єднання ця пропозиція внесе тільки розходження. Зараз наша головна сила тут в нашій толерантності і єдності. З нашого Свята Незалежності Ви бачите, що ми вміємо тримати в купі всіх українців-націоналістів. Без цього всяка праця уявляється, на мій погляд, остільки дрібною, остільки не маючою перспектив, що краще за неї не братися. Ми повинні знати міру вихованості нашого громадянства і, Боже борони, дати привід йому говорити, що оподаткування призначається на утримання "Петлюрівських

Міністрів". Нам тут пощастило зберегти авторитет і нашого Уряду, і Місії, але я певен, що коли б ми замість того, аби переводити за рахунок оподаткування окремі галузі праці, перевели на нього утримання Місії, то з цього нічого б доброго не вийшло. Навлаки, ми загубили б і свій авторитет і викликали б серед громадянства розбіжність і роз'єднання.

Це – з приводу взагалі ідеї самооподаткування. В зв'язку з цим дозволю собі звернути Вашу увагу також на деякі питання, зв'язані з діяльністю і організацією нашого Уряду. Повинен одверто Вам признатися, що авторитет його стоїть за останні часи дуже невисоко. Починаючи з того, як у нас в Уряді після першого Київського Кабінету В. Прокоповича почалися хронічні "міністерські кризи", які нарешті привели до такого скандального кабінету, як кабінет Пилипчука, з Ковалевським⁶, міністром хліборобства і Павленком⁷, військовим міністром, авторитет нашого Уряду безудержно котивсь до низу. Тепер навіть тут і в Болгарії, де він підтримувався весь час нашими персональними впливами, цей авторитет падає. Нам все ж таки пощастило охоронити ідею Державності У.Н.Р. як ідею поважну і цінну з боку приємності влади. Я гадаю, що це можливо б було зробити і серед Чеської колонії, зараз найбільш мабуть численної, інтелектуально найбільш сильної. Але для цього, як і взагалі для підтримки авторитету нашого Уряду треба, що б він персонально відповідав тим новим умовам, при яких зараз йому доводиться працювати. Зараз Уряд мусить керувати цілком вільними і незалежними від нього людьми, а не урядовцями, як це було колись. Тому сила його може бути в моральному і інтелектуальному рівню. Повинен він також мати якісь свої незалежні кошти, аби почувати себе вільним від ласки еміграції. І нарешті корисно було б на якійсь час зовсім законспірувати його діяльність і вичекати моменту, коли все перегорить і ідея У.Н.Р. знову набере сили і значення актуальності.

2) Щодо "Трибуни України"⁸, то я писав д-ру Лукасевичу, що ми не від того, аби її підтримати матеріально. Поки що ця підтримка складатиметься з виплати грошей за ті примірники, що ми одержуємо. Свій часопис ми повинні розпочати, бо ми маємо свої терени, а потім Ви самі добре знаєте, яку велику організуючу силу уявляє свій орган. В деяких питаннях ми можемо бути більш незалежними і одвертими, порівнюючи з "Трибуною України", в деяких відношеннях наш орган може відігравати більш об'єднуючу роль, як більш нейтральний відносно Чеської колонії⁹, Га-

личан і т. и. А головне, ми маємо, здається, можливість улаштувати свій часопис в той спосіб, щоб він сам себе оплачував. Тим часом, знову і вам я можу засвідчити, що як справа не піде, то ми в значній мірі свій видавничий фонд передамо "Трибуні України". Через це ми не витратимо з нього ні одного франка, до того часу, поки не запевнимосся, що може організуємо щось міцне і стале.

3) П.п. Дельвігу і Чайківському¹⁰ ваші бажання передам і якщо одержу щось від них, то зараз Вам надішлю.

4) Ми взагалі тут переводимо послідовну і систематичну організаційну працю. В центрі всієї організації стоятиме наш Кредитовий Кооператив¹¹. Велика наша помилка, що ми завжди запізнюємося. Аби ми не сподіваємось на Уряд, розпочали цю працю ще тоді, коли я підіймав це питання в Уряді і прохав субсидії в українській валюті на організацію Банку, що в ті часи легко можна було зробити, то досі ми мали б [нерозбірливо] міцний економічний осередок, що вся наша сучасна праця проходила б значно легше. Тим часом мусимо тепер, хоч з великим запізненням, а виконувати свої плани. Крім Кредитового Товариства маємо улаштувати Українське Співоче Товариство¹², яке може теж, як показав нам невеличкий наш опит, дещо заробляти. Хочемо також налагодити в маленькому розмірі Народний Український Університет¹³, з вивченням своєї мови, чужих мов і різних викладів загальноосвітнього характеру.

Зараз ми переживаємо чергову велику кризу з помешканням, яке для нас всіх має надзвичайне значення. До цього часу ми все таки тримали стиль якогось дипломатичного представництва. Боюся, що на цей рік нам доведеться відступитися від цього і перейти на щось більш демократичне. А взагалі дійсно рук не опускаємо, бадьорості і віри в свою справу не губимо і працюємо по силі-можливості для неї. Найбільш неприємним осадком нашої еміграції уявляється Кишинів, де недобитки повстанської організації утворили таку важку атмосферу специфічно-українського розкладу, що з ними нічого ніяк не управимось. Раніш би ми їх приструнили б через Румунську владу, при сучасних же умовах і це для нас уявляється неможливим. Але і там здається становище поліпшується.

Бувайте здорові. Бажаю Вам всього кращого. Дуже радий, що здоровля О.О. покращало. Щиро вітаю її і Лесю.

З правдивою пошаною відданий Вам К. Мацієвич.

Р.С. Одночасово питання самооподаткування я ставлю на громадське обговорення і згодом подам його результати. Сподіваюся, що зможемо навести Вам досить цікавих і нагальних уваг¹⁴.

ЦДАВОВУ, ф.3696, оп.2, спр.7, арк.298-300. Машинопис. Оригінал.

№2

2 травня [1923], м. Букарешт

Високоповажний Симоне Василевичу!

Дуже радий був отримати від Вас листа, та ще з такими радісними і втішними відомостями. Як все те, що Ви пишете, та дійсно збулося, то я з погляду нашої боротьби, вважаю це нашою найбільшою перемогою. При чому перемогою справжньою, яка б вінчала боротьбу, що провадила наша людина. Наше найбільше нещастя полягало в тому, що ми все одержали, до повстання проти Гетьмана, майже даром. Валилася Росія, а ми підбирали те, що падало нам при цій оказії. Так, майже нічого не роблячи самі, ми одержали "державу". Між тим справжня боротьба за державність розпочалася лише після повстання, коли нашій армії довелося мати діло з справжнім ворогом, і не соціальним, а національним і політичним. Досі в цій боротьбі ми мали лише поразки і найбільшою серед них було скасування самостійності Радянської України. Коли тепер большевики повертають її знову, та ще й з таким додатком, як українська армія, повертають, знаючи, що в Європі нема нікого, хто б за нас заступився б, то означає таку перемогу нашого народу, якої ми ще досі не зазнавали. Може і справді наш народ стає нацією в справжньому розумінні цього слова.

Відповідаю тепер, згідно Вашому бажанню, на ті точки нашого попереднього листа, які Ви мені поставили під увагу.

1) Подорож А. Левіцького¹⁵ до Праги може мати поважне значення в напрямку вияснення настроїв різних кіл нашого громадянства. Я боюся тільки того, що А.М. має нахил розглядати всі справи під поглядом суцільно персональним і тому дуже часто відходить від об'єктивності, яка тепер має першорядне значення. Цілком припускаю, що якась пере-

Листи Костя Мацієвича до Симона Петлюри (1920-1923 рр.)

вірка цінностей повинна бути, але мені уявляється, що з гаслами цього порядку у нас зловживають. Особливо зловживають пустими і нікчемними закидами про руйнування державності. Неможливо руйнувати те, чого не було фактично. Українська державність була лише прокламована. Існувала вона фактично лише короткий час при німцях і тому лічити це державністю було б дуже сміливо. Весь час була боротьба за державність, то успішна, то ні. Між тим всі наші критики тільки і роблять, що грають цими словами. Здається я вже писав Вам, що, на мою думку, зараз наступив час праці по об'єднанню наших сил. Це об'єднання повинно йти по лінії громадській так само, як це мало місце перед повстанням¹⁶. Треба утворити якийсь Український загальний комітет, який би розпочав збирання людей на ново. Ніяка реконструкція нашого Уряду не зможе його поставити знову на чільне місце нашого руху тому, що зараз ніхто не може серйозно ставитися до нас, як до Державної організації. Пишу Вам це все цілком одверто і гадаю, що Ви зрозумієте мої слова правдиво, не як полеміку, а як щирі і патріотичні спостереження. Мої слова мають для Вас тим більше значення, що моя Місія ще і досі в становищу такому, якого не мали наші представництва інші у свої кращі часи. Повинен зауважити, що і для Європи зараз такий Комітет матиме більший авторитет, як наш Уряд. Але це зовсім не означає, що ми маємо зліквідувати У.Н.Р., нічого подібного. Ми повинні тимчасово висунути, як головний наш аванпост якусь іншу організацію, яка б провадила збирання наших людей до праці. Ви мабуть і самі почуваете, що наш Уряд того зробити не може. Дуже багато зараз до нього всяких претензій і закидів. Тому всякі проекти встановлення Директорії, зміни кабінету і т. и. ніяк справи не допоможуть. На мій погляд, треба тимчасово будувати щось нове, старе залишити в резерві, коли настає його час. Коли б такий Комітет зорганізувався, то з ним наш Уряд міг вступити в якісь договірні відношення, але тоді б коли б він виявив би вже якусь силу. Наша помилка була завжди, що ми договорювалися з "нереальними одиницями", як наші партії, що склалися з наших же урядовців. Боюся, що і тепер А.М. поведе в такому ж напрямкові переговори. На мій погляд треба раніш творити силу, а потім з нею трактувати. Що стосується персональних змін Уряду, то я гадаю, що тут треба мати на увазі головне завдання часу, щирість і твердість нашої національної і державної лінії. В такому напрямкові і треба щось зробити.

2) В справі наслідків рішення Ради Амбасадорів¹⁷ і зміни галицької політики моя думка зводиться до того, що цей момент є дуже підходящий для ліквідації наших непорозумінь і встановлення єдиної національної тактики і політичної акції. На мій погляд, "трудова" група в Галичині стала на правдивий шлях об'єднання всіх українців, суцільних в Польській державі, для спільної політичної, культурної і економічної праці. Це завдання цілком реальне і актуальне, якому ми повинні і спочувати¹⁸ і допомагати. Що ж стосується до еміграції як галицької, так і нашої наддніпрянської, то її становище тепер, на мою думку, зрівнялося і ми всі разом можемо стати на ґрунт єдиної України і провадити спільну політику Соборної України, користуючись прикладом Польщі після останнього розділу в 1791 році¹⁹. Само по собі зрозуміло, що всі галицько-Петрушевицькі проекти з приводу якихось нових представників не мають а ні жодного резону і підстав окрім бажання грати якусь роль, яку вони після того, як галичани приймуть участь в політичному житті Польської Держави, зовсім втратили. На мій погляд, справи зараз ясно і виразно поділяються проміж двох головних завдань: 1) органічної праці на теренах і Польщі і на Україні з тією різницею, що в Польщі ця праця повинна мати напрямок парламентарний, а у нас революційний і 2) політичної роботи по об'єднанню еміграції на ґрунті ідеї Соборної України. Об'єднувати ці дві галузі міг би якійсь еміграційний Комітет, як Вищий орган національної волі. Само по собі зрозуміло, що в склад цього Комітету повинні входити представники Парламентської групи польської і представники з України большевицької. Такий би комітет міг і провести в життя ідею самооподаткування на загальні українські справи і я певен мав би з цього великі кошти. А головне таким би чином ми б мали всю Українську акцію, підпорядковану одному національному і певному центрові. Тільки так я розумію справу перестроювання нашої організації і тільки в такому напрямкові нам як державному центрові є рація працювати і відступати від своїх позицій. Мене не лякає те, що дехто з слабодухих переходить в латинство. Це річ звичайна в такі часи, але я певен воно не матиме великого розповсюдження. Галичани народ впертий і вони поправляються після своєї поразки швидко і знову розпочнуть органічну працю, до якої вони такі здібні і до якої заохотять і наших волиняків і холмщаків²⁰. Не знаю, як Ви з цього приводу думаєте? Мені здається, що тепер нам нема ніякого резону не підняти знову голосно гасло "Со-

борної України". Інша річ, якими шляхами і з чією допомогою ми будемо йти до цієї мети. Я гадаю, що виключеною є тільки згода з Московською реакцією. Всі останні комбінації для нас відчинені. Знову також залишається відчиненим питання, з якого осередку "Самостійної України" повинна піти праця по утворенню України Соборної. Лише один принцип повинен бути незмінним: ніхто не може [зрадити] праці свого ж брата.

При такій концепції наші представництва залишаються так, як вони і були з цим додатком тільки, що вони будуть підтримані авторитетом такого національного Комітету. В більшості і представники Комітету мусять бути все ті ж самі У.Н.Р.-ці, бо ми ж таки дечому навчилися і при звичайних вести працю в державному масштабі на дипломатичному полі. Значить нам нема погрози загубити свій вплив. Між тим це дасть вихід новим силам і течіям, які тепер нічого позитивного не роблять, а тільки критиканствують. Боюся, що як ми цього не зробимо, то ми залишимося за межами нової активності. Я балакав на загальні теми з нашими простими громадянами і вони дуже незадоволені інтелігентською ворожнечею нашою. Такі самі чутки йдуть і з України.

3) Ген[ерал] Ронд²¹ був тут по таким самим справам, як і М.²² в Варшаві. Кажуть, що йому навіть пощастило затримати указ про скорочення армії, яке малося тут перевести. Зараз після його від'їзду в Болгарських большевицьких часописах появилися алярмистські²³ чутки про військову румунсько-французьку згоду і про військові плани відносно большевиків. В зв'язку з цими відомостями розпочалося метушіння в Московському чорному таборі²⁴ і пішли кружляють якісь відомості про організацію російських батальйонів то в Сербії, то в Франції. Почалися розповсюджуватися чутки про об'єднання всіх антибольшевицьких сил і в тим числі і сил У.Н.Р. під головним проводом Мик[оли] Мик[олайовича]²⁵, який начебто погодився з К[ирилом] В[олодимировичем]²⁶. Гадаю, що всі заходи Франції з висилкою до межуючих з Совдепією країн мають лише превентивне значення в цілях забезпечення себе від можливих наслідків союзу Совдепії і Німеччини, який починає набувати значення реального і дуже важливого факту. Не знаю, чи це правда, але мені один добродій дуже освічений говорив, що славнозвісне бюро "військових винаходів", перенесене з Німеччини до Петербургу і працює в такому самому масштабі, як це було за часи війни в Ессені²⁷. При

таких умовах Франції далі ухилитися від зносин з більшовиками було б дуже небезпечно, а ще більш небезпечно приймати заходів перестороги проти зростаючої німецько-більшевицької небезпеки. Але я сумніваюся, щоб вона поклала які б то будь надії на російський чорний стан. Добре вона знає його бойову військову вартість. Чув я також, що і Англія також не від того, щоб підтримати грошово антибільшевицьку акцію, але це мабуть тільки в цілях збільшення заворушень в Росії. Що ж стосується Румунії, то вона триматиметься твердого і рішучого невмішування в діла по за Дністром. Гадаю, що такий настрій і в Польщі.

4) Наші безпосередні відомості з України дуже випадкові. Ніяк не можемо налагодити певного і постійного зв'язку. Трудно тепер це зробити, та і боїмось тамошніх людей підвести під чека. Тим часом дещо прибуває. Перш всього звертає увагу поширення агітації російських монархістів, які користуються для цього прикриттям Всеросійського селянського союзу, до якого начеб то входять і наші селяни. Розповсюджують вони відозви Кирила [Володимировича], а за останній час і М[иколи] М[иколайовича], при чому проголошують об'єднання всіх антибільшевицьких сил з прилученням до цієї спілки і нашої організації. Ми опростестовуємо ці чутки і брехні, але, мені здається, треба щоб і Ви щось зробили в цьому напрямкові. Тим більш це треба зробити, що ніколи російські табори всякого кольору не ставилися до нас так вороже, як тепер. Навіть деякі наші монархічні кола, які раніш проводили переговори з росіянами, мусили останніми часами зірвати зносини з ними. Відомості про зріст національної свідомості і поширення церковного національного руху ми теж маємо. Але повинен зазначити, що поруч з тим одночасно приходили чутки про запеклу боротьбу більшовиків зо всіма проявами національного життя. Мали ми також відомості про повстання на Васильківщині, Чигиринщині, біля Конотопу і на Полтавщині. Але який характер вони мали і як розвиваються далі ми не знаємо. Сподіваємося в скорому часі дещо мати більш певного і тоді я зараз же дам Вам знати. Здається, до самого останнього часу збереглися організації військово-повстанського характеру і якщо це правда, то наша справа там зараз має гарні вигляди на майбутнє.

4)²⁸ У нас працюють начеб то по дорученню ген[ерала] Т[ютюнника] такі люди: 1) пор. Г-к²⁹, який зараз тимчасово виїхав начеб то до Польщі, але де він дійсно знаходиться я не знаю. Останній лист від нього прийшов з

Варшави. 2) полк[овник] Пирогів³⁰, який дійсно приїхав з листами від ген[ерала] Т[ютюнника] і з приводу якого він мені персонально писав. 3) полк[овник] Очередько³¹, що приїхав недавно з Болгарії. Він теж мав уповноваження від Т[ютюнника]. Окрім цих трьох мається ще кілька старшин, що працюють в порозумінню з вище названими. Зовсім несподівано на Великодні Святки отримав я листа від ген[ерала] Т[ютюнника], який начеб то показував, що він приїхав до Кишинева. Я зараз йому написав запрошення прибути до Букарешту для побачення і переговорів, але він вже, по словам його співробітників, вже повернувся, знову до Польщі. Були також чутки мною не перевірені про те, що до Румунії мав прибути його якийсь новий уповноважений, називали фамілію Добротворського³², Охрименка³³, але, здається, цих добродіїв досі тут нема. Що роблять представники ген[ерала] Т[ютюнника] я не знаю, бо вони не лічать себе підпорядкованими Місії і мені ніяких справоздань не дають. Здається, що вони нічого серйозного не роблять. Йшли якісь чутки, непевні чутки про їх зносини з росіянами, але прошу не брати ці відомості під увагу, бо я персонально лічу їх звичайними українськими словесними блудами.

5) Що стосується наших організаційних тут заходів, то загальний їх напрямок, а також і наші здобутки в цьому відношенні Ви можете бачити з долучаємих до цього бюлетенів³⁴, мушу додати, що тези мого доповіді не були оголошені серед ширших кіл нашого громадянства. Ми їх обговорювали лише в стислому зібранні довірочних людей. Тим часом програм, зазначений в них, виконується послідовно. В центрі всього ми поставили нашу Філію У.Т.Л.Н.³⁵, до якої після з'їзду мабуть додамо ще Комітет³⁶. Філія і Комітет мають провадити громадсько-політичну працю по об'єднанню громадянства, а також культурно-просвітню і допомогую. Економічне Товариство "Згода"³⁷ має завданням утворити з себе економічний осередок нашої еміграції. Поруч з ними працюють Жіночий Комітет³⁸, який об'єднує Українське жіноцтво на ґрунті благодійних і культурних завдань, Співоче Товариство "Дума"³⁹, що має метою розповсюджувати наші співи, давати концерти і т. и. Програм останнього концерту Вам надсилаю. Повинен признатися, що це все посувається по волі, організаційна праця зустрічає великі перешкоди, але ми сподіваємося їх всі перебороти. Ініціативу всій праці веде Місія, яка поки що має можливість підтримувати потроху всі ці організації до того часу, поки

всі вони встануть на свої власні ноги. Може тоді вони в свою чергу допоможуть Місії. Треба одверто признатися, що живеться нам тут дуже важко і з матеріального боку і з боку морального, але тим часом ми не падаємо духом і не опускаємо рук, а стараємося знайти якісь шляхи до поліпшення нашого становища. Особливу Вашу увагу звертаю на наш почин організації Економічного Товариства. Аби такі організації утворилися скрізь: в Польщі, Чехії, Німеччині, Франції, Австрії та інших країнах, а потім об'єдналися в якусь союзну організацію, то з цього б вийшло досить поважне діло. Ми в своєму Товаристві маємо капіталу коло 20 тис. леїв. Багато з ними зробити не можна, але коли б ми мали зв'язки з Польським Товариством, Чеським, то це б автоматично збільшувало б капітал і можливості як наші, так і цих Товариств.

Здається відповів Вам досить докладно на всі Ваші запити і всі пакти Вашого листа. Для "Трибуни України" знову напишу два нариси. Один з приводу нашої еміграції до Аргентини і Америки, а другий в справі сучасного міжнародного становища, на тему відомого пророчества гр. Вітте⁴⁰, що Європа може стати васалом Америки, коли не одумається і не припинить своє постійне ворогування. Дуже радий, що О.А.⁴¹ одужала. Широ вітаю її і маленьку Лесю. Вітаю і Вас і бажаю всього кращого.

З широку повагою відданий Вам К. Мацієвич.

Р.С. Дуже велика втрата від'їзд А. Лукашевича⁴². Хіба ж не можна було би його затримати при нашій справі. Чому наші люди так вороже ставляться до д-ра Лукашевича?

ЦДАВОВУ, ф.3696, оп.2, спр.7, арк.301-302зв. Машинопис. Оригінал.

8-го липня 1923 р., м. Букарешт

Високоповажний Симоне Василевичу!

Поспішаю Вам відповісти на той уступ Вашого останнього листа, який торкається питання про реконструкцію нашого державного Центру.

Як раз з цього приводу я розпочав писати листа О.Х.⁴³, котрому надсилаю свої нові статті для "Трибуни України"⁴⁴.

Незабаром я Вам напишу ширшого листа з приводу всіх питань, які Вас цікавлять і подам вам нові інформації. Тепер же обмежуюсь лише стислим викладом своїх думок по справі, що має для Вас актуальне і негайне значення.

Після моєї думки, реконструкцію нашого Уряду треба перевести не тільки в спосіб скорочення державного апарату, але і пристосування його до сучасних обставин. Мені уявляється, що раз назавжди треба залишити цю смішну і недостойну гру в "міністерські кризи", яка може служити темою лише для гумористичних видань. Тр[еб]а залишити також гру в ці опереточні політичні угруповання типу різних "союзів", то парламентарно-селянських, то демократичних конституційних і т.и. Ніякого реального ґрунту всі ці угруповання не мають і перебудувати наш Центр можливо і варто лише на персонально-діловому принципі. Повинно також ліквідувати гру в міністрів, в кабінети з відповідними штатами.

На чолі невеликої активної групи У.Н.Р. мусите стати Ви персонально, як фактичний працівник і керівник державного Центру. В допомогу собі Ви маєте взяти по своєму вибору авторитетних і фахових співробітників, які користуються заслуженою повагою серед ширших кіл нашого громадянства в числі, що відповідатиме потребам дійсної праці. На мою думку, таких "дорадників" має бути не менше 4-х. Один з них провадитиме справи військового характеру, другий – справи фінансово-економічні, третій керуватиме працею політичною міжнародного характеру і четвертий завідуватиме питаннями політики нашої внутрішньої, української. Кандидатами на пости цих дорадників я міг би назвати: ген[ерала] Юнакова⁴⁵, П. Чижевського⁴⁶/Лукашевича, Василька⁴⁷, Яковліва⁴⁸/, Токаржевського⁴⁹ і Прокоповича⁵⁰. Якщо по умовам сучасного моменту Вам треба мати також в складі цих дорадників А. Левицького, то Ви

можете залишити його, як свого заступника, але не доручаючи йому ніякої окремої галузі праці. Ми ж добре знаємо з Вами, що А.Л. чоловік дуже здібний для виконання різних "політичних" справ, тим часом не любить працювати систематично над органічною роботою.

По опису нашого листування я бачу, що воно мені дає в 10 раз більше, як існування всіх Ваших Міністерств разом взятих. З того часу, як ми розпочали знову регулярно листуватися, наш державний Центр є в курсі всіх Румунських подій, а наша Румунська колонія знає, що робиться в нашому державному Центрові, які плани він має, які відомості він одержує і яку працю провадить. До того часу ми всі мали сумніви, чи існує наш Державний Центр взагалі, чи може зовсім припинив всяку працю.

Опит нашого листування мені також дає вказівки, в якому напрямкові повинна провадитися на далі праця реконструйованого Уряду. На мій погляд вона має провадитися в тонах і звичаях нашого листування, яке має пів-інтимний характер. Раз назавжди треба залишити ці міністерські прикази, накази і предписання. Ніякого абсолютно значення це все не має, бо дисципліна зараз має триматися на ґрунті взаємного поважання і довір'я, а не бюрократичного розпорядку. Я собі уявляю, що коли всі Ваші зазначені мною дорадники будуть працювати в тому ж напрямкові, що й Ви, себто персонального зближення з своїми співробітниками, що мешкають по різних країнам, то наш Державний Центр може й заживе новим гарним життям.

Поділяючи цілком Ваші думки з приводу того, що має робити наш Державний Центр після його реконструкції, я в самому стислому виді подаю Вам свої думки з приводу діяльності кожного з Ваших дорадників. В військовій справі окрім праці літературно-наукової мені уявляється дуже важливим систематичне переведення організації нашої армії по типу мобілізаційних списків кадрового її складу. Фінансово-економічна праця окрім завдання добувати необхідні кошти для Центру, його установ, – має бути скерована на студіювання цих питань, а також і на організацію українських фінансових і комерційних підприємств, зв'язаних з нашим Центром. В сфері міжнародній найбільшу увагу треба звернути на пропаганду, а в нашій внутрішній політиці на утворення Єдиного Національного Фронту.

Цілком зрозуміло, що цьому реформованому Центру Ви залишите всі старі назви: Директорії, Кабінету Міністрів і т.

и. Але це виключно для історії і на той випадок, аби пощастило знов виплисти на поверх нашого українського моря, в момент нового піднесення масового національного руху.

Моя схема дуже добра в тому відношенні, що проти зазначених людей ніхто не може сказати нічого злого. Окрім того вона має великі переваги з того боку, що може уявляти з себе ядро справжнього національного Центру, характеру загального. Бо коли, скажемо, Ви потім до нього, з нашою допомогою, приєднаєте Мазепу, Залізняка⁵¹, Кедровського⁵², Подгорського⁵³, а згодом може й д-ра Охримовича⁵⁴ та інших, то таким шляхом може бути покладена міцна база Єдиного Національного Центру, до якого мусять приєднатися і Празькі проводирі⁵⁵.

На цьому поки що і закінчую свого листа, бо хочу його обов'язково надіслати Вам. Згодом напишу ширшого, але для нього мушу зібрати ще відповідні матеріали і відомості.

З щирою пошаною відданий Вам *Кость Мацієвич*.

P.S. Намічаються тут у мене деякі [прямі] акції в Парижу, але про них напишу Вам пізніш, та і [треба] писати через вірного чоловіка, а не через пошту.

ЦДАВОВУ, ф.3696, оп.2, спр.7, арк.303-304. Машинопис. Оригінал.

№4

19-го липня 1923 р., м. Букарешт

Високоповажний Симоне Василевичу!

Ви мабуть вже одержали мого листа, якого я надіслав Вам зараз же після отримання Вашого з метою, якнайскоріше подати Вам свої міркування в справі реконструкції нашого державного Центру. Тепер відповідаю Вам на всі питання, що Вами були порушені і які маю зараз можливість освітлити більш-менш докладно.

1/ В справі можливого мого професорування в Львівській Політехніці я теж не маю і не роблю собі з нього ніяких ілюзій. Дивлюся я на це головним чином з погляду національного обов'язку і гадаю, що після того, як Галичина стала на ґрунт Єдиної України наш обов'язок підтримувати їхнє прагнення до органічної праці всіма нашими силами.

Я певен того, що через якийсь час Польський Уряд мусить легалізувати Українські Високі Школи в Галичині, а тоді вони матимуть більш важливе національне значення, як ті, що знаходяться в Чехії⁵⁶. Маючи на увазі, я прийняв посаду в Львівській Політехніці, дивлячись на це, як на реєстрацію сил, що мають імпонувати Польському Урядові в отриманню легалізації. Цілком зрозуміло, що переїзжати до Львова я не збираюся до того часу поки справа ця не виясниться та й після того я волів би краще жити в Букарешті і лише виїзжати до Львова для викладів. Так само я маю на увазі улаштуватися і з Подебрадами⁵⁷, в разі [якщо] моє закінчення туди відбудеться. Цими днями я отримав листа від В.П. Тимошенка⁵⁸, який доглядає там мою справу з відомостями невеселого характеру. Академія переживає велику кризу в зв'язку з наступленням прийому нових слухачів і невиясненням з боку Чеського Уряду справи побільшення бюджету. Дякуючи цьому справи з закликанням нових професорів дуже затягаються. Крім того моя наука викладається лише на 4-му семестрі, себто в самому кращому випадкові моя праця буде потрібна лише з першого Січня. Цілком зрозуміло, що на професорську колегію Агрономічної Школи, що має одного тільки агронома, не лише було б закликати мене і раніш. Як пише Тимошенко для агронома в Сільсько-Господарській Академії праця найшлася б завжди, але що Ви маєте робити з браком коштів... і може ще деякими мотивами, про які краще не згадувати.

2/ Що стосується до М.А. Славинського, то, на мою думку, після одержаних мною листів з Праги, його справді краще звідтіль перенести. Якщо маєте можливість це зробити в Варшаві, то чим скоріш це відбудеться, тим буде краще. З свого боку я готовий, щомісяця надсилати йому якусь товариську допомогу, яку Ви можете встановити по згоді з іншими його товаришами. Само по собі зрозуміло багато я не в силах дати при всьому моему щирому бажанню, але яких кілька місяців, поки він не улаштується в Варшаві я радий допомогти чим можу.

3/ В справі реконструкції Державного Центру я вже надіслав Вам майже всі мої міркування і тепер дуже радий констатувати, що вони зовсім не розходяться з постановами Пражської наради⁵⁹. Учасники наради в Празі не оцінили тільки значення постійної і безпосередньої участі Вашої в праці Державного Центру. На мій погляд вона має бути пристосована до праці "Кабінету Міністрів", а не до якоїсь фіктивної Державної національної Ради. У мене під

Листи Костя Мацієвича до Симона Петлюри (1920-1923 рр.)

великим сумнівом залишається питання, чи варт[о] взагалі цю Раду засновувати. В наших умовах, коли ми не маємо можливості вільно з'їхатися, така Рада буде уявляти з себе чистішу фікцію. Та й потреби в ній нема ніякої. Скажіть, на милість божу, про які закони і для кого ми тепер можемо мріяти і чи не буде це з нашого боку простісінким марнуванням часу зараз, при сучасних умовах провадити законодатну працю. Не дасть також ця рада і нічого позитивного в напрямкові об'єднання нашого громадянства, бо всі хто залишиться за її межами будуть нею незадоволені і будуть її ганьбити, а це спричиниться ще до більшого розпаду нашої еміграції. На мою думку, якийсь об'єднуючий орган, незалежно від нашого центру, треба утворити, але його краще організувати шляхом громадським і в порядку громадської ініціативи. Наша рада неминуче перейде на політичне представництво різних "мерців" типу партій і союзів, що мають програми і лідерів, але не мають зовсім членів. Об'єднуючий орган мусить бути утворений на ґрунті представництва, обраного еміграційними з'їздами та різними фактично існуючими і працюючими інституціями, як то громадськими комітетами, філіями Товариства Ліги Націй і т.и. Таке об'єднання почне свою працю з чисто ділових питань і потім зможе перейти і на політичні справи. Головне ж наше завдання оживити діяльність нашого Уряду, хоч би в тому напрямкові, як це Ви почали робити. Повірте, що ми на містах знайдемо шляхи використати всякий Ваш почин і всяку Вашу інформацію. Тим часом, коли Ви знайдете потрібним таку Раду заснувати, то я, як чоловік колегіальний, подам для неї всю ту допомогу, якої від мене б потребувало. Дуже цікаво мені знати розмови Л.⁶⁰ з ширшими колами нашого громадянства в Празі. Нарада послів відбиває лише невелику його частину і при тому найменш впливову в Празі і серед Чеської еміграції. Чи бачився Л. з іншими колами і що вони йому сказали. Цікаво мені між іншим знати позицію групи Мазепи. Чи вона теж стоїть за "єдиний національний трудовий фронт" без "петлюрівців". Чи маєте Ви з ними якісь зносини. Боюся, що без порозуміння з ними нам дуже важко буде продовжувати свою працю.

3/⁶¹ Надзвичайно Ви нас втішили всіх надсилкою копії кийвського листа. Перш всього радісно було довідатись, що його автор живий і здоровий і по старому незломно працює. Діагноз його фактично на певне правдивий, але мені він уявляється занадто "місцевим" і без оцінки більш іс-

торичної. На мою думку всі ці большевицькі вагання з національною справою остільки важливі і симптоматичні, що вони мають своє значення, незалежно від того, чи можуть большевики щось реального зробити в напрямкові українізації, чи ні. Ви маєте рацію, коли говорите, що основний висновок, – напручення нашої праці по творенню цінностей культурних і політичних, але до цього додати тр[еб]а, – в постійному зв'язку з теренами. Необхідність цього зв'язку так б'є в вічі, що у нас дня не проходить, що б не заявлявся який-небудь охотник їхати за Дністро по своїй волі і по за "амністією". Оце мусів перервати писання листа Вам, що б сказати кілька слів двом дуже гарним хлопцям на прощання. Тому Ваша вістка про те, що Вам пощастило надіслати на Україну більшу кількість своїх людей нам прийшлася дуже по серцю. Дай Боже їм успіху.

4/ Я не дуже то задоволений своєю попередньою статтею, бо її можуть зрозуміти в тому напрямкові, що ми наче б то підслужуємося полякам. Між тим моя думка зовсім не така і зовсім вільна від такої орієнтації. Треба буде ще раз вернути до цієї теми і тоді висловитися більш свobodно і одверто. Доки що послав О.Х.⁶² одну свою статтю на тему про економічні завдання нашої еміграції. Ширшу статтю про економічну гегемонію Америки і її наслідки для нашої справи ще виправлю і надішлю трохи згодом. Планую також досить величезну розвідку про відродження нашого українського хліборобства, але не маю під рукою необхідних статистичних матеріалів і ніяк не спроможуся їх дістати. Хочу ще звернутися до О.Х. може він мені їх доставить, або коли має, то пришле на якийсь час. Большевицькі матеріали я роздобув. Маю навіть нову мапу України з новими поділами на губернії і повіти. Вся мапа на Українській мові і досить гарно зроблена. Як у Вас нема, то можемо для Вас зробити копію. "Табор"⁶³ щиро вітаємо і наші військові його підтримають. Генералу Дельвиґу написав і передав Ваше побажання, а сотн[ику] Чайковському переказав персонально. Ген[ерал] Дельвиґ дуже дякує за підвищення і збирається сам написати Вам, але він на протязі останнього місяця був хворий і тільки тепер почав одужувати. Мав плевриту і мусів навіть оперуватися. Зараз вже виходить і почуває себе не зле. Організація "Табору" є своєчасна, бо нам треба шукати шляхів рятувати свою армію. Період існування її за дротами кінчається і [у] Вас і у нас. На протязі двох, або трьох місяців табори будуть зліквідовані. Та й там у нас залишилося не більше 60 чоловік,

а всі останні на вільних роботах. До цього часу ми тримали на роботах військову організацію, але вона в значній мірі підтримувалася існуванням "табору", куди надсилалися всі провинивши проти дисципліни і там їх знову приводили до порядку. Тепер це кінчається і я гадаю повинно виробити якісь плани "демобілізації" і перерахування в запас з складенням мобілізаційних списків. Во всякім разі ми бачимо, що на далі нам доведеться перейти на організацію "вільних цілком робочих груп" з загальним центровим бюро праці при Місії, чи при Філії Т.Л.Н. Скажіть, чи обмірковуєте Ви в центрі всі ці справи, чи полишаєте їх на вільну руку місцевих установ. Во всякім разі якийсь загальний розказ в справі армії повинен бути, бо інакше всі наші військові розійдуться без зв'язку проміж себе і цим скористуються інші організації. Само по собі зроблено повинно бути щось просте і нескладне. Ми ставимо це питання на обговорення нашої військової групи і її резолюції я Вам передам.

5/ В справі "Згоди"⁶⁴ я ще раз звертаю Вашу увагу на велику і надзвичайну вагу для нас цього питання. Власне я гадаю, що реконструйований наш центр в галузі фінансовій повинен твердо і міцно стати на принцип трудовий і кооперативний і залишити шлях проїдання поступаючих до Державної скарбниці грошей. Гроші мають даватися лише в позичку і на закладення продуктивних підприємств. Без цього наш центр ніколи не виб'ється в люди, а завжди мусить залежати від випадкових прибутків. Я не вірю в можливість і реальність тих договорів, про які думає і на які сподівається П.І.⁶⁵, бо тепер закордонні капіталісти не мають ніяких підстав нам вірити. Тому діяльність нашої фінансової організації повинна направлена бути на те, щоб нам якось стати на свої ноги. Шляхом до цього можуть бути аналогічні організації нашої "Згоди", яким наш уряд повинен допомогти кредитами і самооподаткування. Але і це останнє легше може бути переведено, аби ми мали б цілу сітку фінансових і комерційних установ.

6/ Само по собі зрозуміло, що в Галичині ще не швидко дійде до сталого і міцного настрою, але що мене особливо тішить, це признание краєм і найважливою його партією, що Галичині нема іншого шляху, як з Україною. Петрушевицька концепція про самостійну Галичину і про якусь Галицько-Волинську Державу не мають прихильників в краю і уявляються тільки витвором невеличкої купки емігрантів. В цьому напрямкові нам треба працювати і на цьому ми можемо порозумітися з Галичанами, що почали

працювати дома на свій страх і ризик, не оглядаючись на Відень, чи тепер на Берлін. Що ж стосується непорозуміння з поляками, то я певен, що вони мусять швидко зліквідуватися. Найбільш цьому допоможе неминучий крах політики правиці. По всім даним вона має збанкрутувати в той, чи інший спосіб. Вони могли б виграти справу в спосіб Муссоліні⁶⁶, але для цього треба... мати Муссоліні, ворога Гешефтів і торгівлі за державний рахунок. Між тим на польському обрії Муссоліні щось не видно, а скоріш він буде заповнений тими "карлами", про яких говорив Пілсудський. Дуже б мені було цікаво мати його промову цілком, бо ми тут читали її в рефераті. Якщо можливо, то веліть її надіслати мені, все одно на якій мові. Велике значення в розвитку подій у Вас матиме позиція большевиків і повинен засвідчити, що оскільки вона вже назначилась, большевики виявили знову великі політичні здібності, розуміння національного інтересу "Єдиної Росії", який полягає в ослабленні Польщі і вони все зроблять для того, щоб словесно і всякими дрібними уступками виявить своє задоволення новим польським курсом, роблячи все для того, щоб поглибити внутрішні протилежності в самій Польщі і притягати до себе симпатії польських меншостей. Через те то і появивсь новий курс в національній справі. Будемо бачити, що воно буде і як складуться далші умови відношень большевиків та інших чинників до Української справи.

7/ На одному з останніх засідань нашої Управи Ф.У.Т.Л.Н. ми обговорювали справу можливої з нашого боку допомоги Українській пресі. Вашому "Сурмачу"⁶⁷ ми вирішили давати щомісячну грошову допомогу, яка разом з допомогою Місії виноситиме приблизно 200 тис. п[ольських] м[арок]. Що стосується "Трибуни України", то для неї ми ухвалили тверду передплату в розмірі 25-ти примірників. Відносно цього часопису я радив би Вам вжити такий спосіб. Складіть її кошторис, вирахувавши те, що Ви маєте своїх коштів на неї, доходів від п[е]редплати, і решту дефіциту розподіліть на всі громади і установи, які б хотіли підтримувати видання "Трибуни". Я певен того, що наша громада прийняла б виплату, яка їй б належала, але при умові, що ми бачили б вироблений план існування часопису і бажання підтримати його з боку інших громад. Мені здається, що таким шляхом Ви б мали дійсно забезпечений для регулярного виходу періодичний орган.

8/ В справі нашої закордонної політики я поділяю думки, висловлені на Празькій нараді, але боюся, що тут ніякої

активності ми тепер проявити не зможемо. Головна річ в тому, що нас тепер рахують зовсім не впливовим чинником і з нами майже не рахуються. Тому всякі наші залицяння в той, чи інший бік матимуть завжди характер трохи комічний. На мою думку, наша реальна закордонна політика повинна сконцентруватися в Товаристві Ліги Націй, а також в праці наших установ по пропаганді нашої ідеї серед різних кіл тої чи іншої країни. Ця пропаганда має провадитися через пресу, через різні громадські і політичні організації і т. и. При сучасному нашому становищу нам в більшій мірі є рація використовувати опозиційні групи, ніж урядові коли. Окрім всього у мене є багато сумнівів відносно того, де ми маємо шукати собі підтримки. Я не маю фактів і доказів, але моє політичне почуття говорить мені, що централізація Росії провадиться в значній мірі під впливом Франції. В цій останній оскільки ще залишається рутини і сліпої традиції в закордонній політиці, що вона сподівається ще і досі мати єдину Росію на своєму боці проти Німеччини, не розуміючи того, що ці країни стихійно тягнуться до самого тіснішого об'єднання і союзу. Одно, що могло припинити цей стихійний рух, або зменшити шкоду союзу, це відокремлення України і Кавказу. Офіційна ж французька політика прагне до порозуміння Польщі з єдиною Росією проти Німеччини, головним чином за кошт України, Литви і Білорусі. Само по собі зрозуміло, що ця політика має скрахувати⁶⁸, але до цього пройде чимало часу. В таких умовах триматися нам безоглядно Антантської політики нема ніякої рації і краще на якийсь час нам в ці комбінації не вплутуватися, що б не вийшло так і з нами, як з Петрушевичем. На мою думку, спасіння наше прийде від Америки, яка, після остаточної розвали європейської господарки, візьме рішучу перевагу по всіх справах. Дай, Боже, що б це тільки скоріш прийшло.

9/ Надсилаю Вам наші інформації. На превеликий жаль не могу ще раз надіслати нових інформацій з за Дністра. Мають вони прийти за кілька днів, але я не хочу їх чекаати і затримувати через це цього листа. Як бачите, ми тут продовжуємо свою працю, і бадьорості не губимо. Важко нам житється, але тим часом якось поки що переборюємо всі наші пригоди. Сподіваємося все ж таки на щось краще і особливо на скорий поворот на батьківщину, коли там візьмуть перевагу справжні українські течії. Чи не знаєте Ви, що це за д[обро]дій Чубарь⁶⁹, якого призначено замість Раковського. Чи маємо ми тут якась придбання, чи може ця

зміна вийде ще на гірше. Я, по правді сказати, сподівався, що замість Раковського, буде Мануїльський⁷⁰ або Фрунзе⁷¹.

Бувайте здоровенькі. Бажаю Вам всього кращого. Вітаю О.О. та Лесю і сподіваюся, що Ви всі перебуваєте в доброму здоров'ї.

З щирою пошаною відданий Вам К. Мацієвич.

ЦДАВОВУ, ф.3696, оп.2, спр.7, арк.305-306зв. Машинопис. Оригінал.

№5

5 серпня [1923 р.], м. Бухарешт

Високоповажний Симоне Василевичу!

Всі Ваші листи, як то від 15/7, 21/7 і останній 1/8 я отримав і щиро дякую Вам за Ваші турботи та бажання тримати нас в курсі справ, що відбувається в нашому Державному Центрі.

Поспішаю Вам відповісти на більш негайні точки Ваших листів.

1) Наша Місія подала дійсно ноту протесту в справі постанови Ради Амбасадорів від 14 березня. Нота ця складена в дуже чемній формі і написана так, що ні в якому разі не може служити приводом для яких то будь непорозумінь з Варшавськими колами. Перш всього, вона передає протест не Уряду і не Місії, а громадянства і Місія від себе нічого не додає. Вся вона є переповнена симпатією до Польської Державності, яку такими рішеннями штовхають на небезпечний шлях. Нарешті нота ця не викликала ніякого незадоволення в наших Бухарештянських колах, а з боку Американської і Італійської амбасад ми одержали дуже чемне повідомлення, що наша нота буде доведена до відома відповідних Урядів. Гадаю, що обов'язок нашого громадянства полягав у тому, щоб своє відношення заманіфестувати та і наш Уряд не брав ніяких зобов'язань мовчати і все приймати до відома. Гадаю, що ця нота буде своєчасно лічитися в дипломатичному активу нашого Уряду і ми будемо на неї посилатися як на факт нашого відношення до рішення від 14-го березня. Сподіваюся, що не маю необхідності писати Вам більш одверто. Коли будемо бачитися,

Листи Костя Мацієвича до Симона Петлюри (1920-1923 рр.)

то тоді поговоримо, а поки що на цьому обмежимося, щоб більше не повертатися до цієї справи. Майте на увазі, що ми маємо відповідальність і перед історією, а не тільки прикрі суперечки тимчасового значення.

2) Конференція в Сінаїю⁷², здається, не мала ніякого іншого значення, як підготовки до чергової сесії Ліги Націй⁷³, розв'язання деяких питань, зв'язаних з Угорщиною, а також обміркування загальної ситуації Європи в зв'язку з подіями у Німеччині. Ми про неї мало знаємо і пройшла вона порівнюючи тихо і незаметно. В газетах багато писалося, що Румунія повинна взяти на себе ініціативу по розв'язанню суперечок і непорозумінь, які існують проміж Польщі і Чехії, але здається нічого більш-менш рішучого в цьому напрямкові не відбулося і представник Польщі конферував⁷⁴ з різними представниками по другорядним питанням.

3) Відносно Німеччини і ми думаємо, що там діло не обійдеться без великих заворушень, які можуть привести її до розпаду на кілька ворогуючих "держав", з яких одна буде монархічна (Баварія), а інші різного соціалістичного толку. Мабуть знайдеться місце і для німецького большевизму. Я не дуже то печалюся цим, бо Німеччина нам останніми часами наробила стільки шкоди, що жалувати нам її нічого. Гірш буде, коли за Німеччиною і інші європейські Держави покотяться у прірву. А це може статися дуже легко внаслідок катастрофи з Німеччиною.

4) У нас тут зараз вакації⁷⁵ в повному розцвіті і відсутність якої то будь праці в установах. Оскільки ми можемо спостерігати, у нас ніяких тривожних симптомів не почувается і мирні настрої панують скрізь. Недавно були повідомлення в часописах про приїзд большевицького уповноваженого для виплати грошей за товари, одержані з Румунії і для заказів нових. Вчора зовсім несподівано приходить один старшина, який мав їхати з робочою групою на роботи і питає, чи є сенс тепер їхати? Він чув від деяких наших старшин, що зараз прибули з України якісь старшини забирати людей туди, бо там наша влада, на кордоні скрізь наша сторожа і в Українських руках вже Вінниця. Швидко кордон зовсім буде відчинений. Коли йому на це було сказано, що це неправда, бо в Місії про це нема ніяких відомостей, то відповідь була, що це все і робиться так, щоб Місія не знала. По провірці виявилось, що ці чутки розповсюджував старшина, співробітник Гуцуляка⁷⁶, який і вербує людей на той бік. Ми слідкуватимемо за тими до-

бродіями, але я певен, що це старі вигадки, про які я Вам писав раніше і вся акція іде з відомого Вам джерела.

5) Цілком поділяю Ваш лист до А.Л.⁷⁷ і дуже буду радий, коли все відбудеться так, як в ньому написано. Цікаво мені знати персонально склад нового Уряду. В цьому полягає вся сила реформи, щоб підібралися люди щирі та працюючі, які зовсім не здатні до інтриг і непотрібної амбітності. Бо коли і в такому незначному колі заведеться "політична боротьба", то тоді справі нашій остаточний кінець.

6) Дуже дякую Вам за такі вичерпуючі інформації про становище нашої справи в Чехах. Припускаю, що наші "с.-р.-и."⁷⁸ могли навіть підписати умову про федерацію в майбутньому, але певен, що це тимчасова політична словесність і що ніхто з них про неї і не думає. Між тим цей словесний компроміс дав нашій справі величезні позитивні наслідки. Тому я тримаюся тієї думки, що краще не перешкоджати їм робити своє діло і надалі, бо праця їх буде використана для наших ідей і нашої боротьби. Коли вони мають довір'я Чеського Уряду, то не нам це довір'я підривати. Вони мають рацію: Чехи суть безсумнівні прихильники ідеї російської федерації, до якої і вони радо пристануть і тому наважитися вимусити їх вести політику "самостійності" зовсім даремна річ. Це утрудняє наше загальне становище, бо тоді наш громадський центр не може утворити[ся] там. З другого боку, і це корисно, бо всякі заходи про відновлення Директорії уявляються чистішим словесним блудом. Дадуть їм Чехи Директорію. Ну а на Директорію, яка викине гасло федерації ніхто з Празьких провідирів не піде. Одне діло дати нишком обіцянку підтримувати ідею федерації, а друге проголосити її гаслом Українського Уряду. Ні, з цього боку ніякою небезпеки нам не загрожує. Взагалі я вважаю наше становище з внутрішнього боку досить певним і все залежатиме від нас самих і можливості добути гроші. Які у Вас з цього боку плани? Може б ми могли теж в цьому якось допомогти. Я тут дещо міркую і підготовляю, а тим часом сиджу без гроша, заліз в борги і переживаю дуже важке становище з справою помешкання. Аби мені якось з ним улаштуватися, то тоді б вільніше можливо було б провадити інші справи.

7) Наша Емігрантська Конференція⁷⁹ відбудеться 15-16-17 вересня. Скликається вона з офіційного дозволу Румунського Уряду, за відповідальністю Місії та моєю персональною. Програм та Статут цієї Конференції Вам надсилаю. Між іншим на цій Конференції буде порушена і вирішена

справа з оподаткуванням на національні справи. Наш проект оподаткування дуже простий: хто має заробіток до 15 тис. леїв річно вносить в Національний Фонд 50 л., 15-25 тис. л. вносить 100 л., 25-50 т. – 200 л., 50-100 т. – 500 л. Більше 100 тисяч леїв вносить 1000 л. Фонд цей має бути осередкований в нашому Кооперативному Банкові⁸⁰ до того часу, поки утвориться загальний Центр для керування Національним Фондом. Сподіваємося, що наша Конференція пройде організовано і дасть нам міцні підвалини нашого громадського життя. Зараз ми провадимо енергійну працю по її підготовці, не дивлячись на вакаційний період.

8) Дуже мені шкода, що справа з Українським Університетом в Польщі приймає такий непевний характер. Це була б велика перемога нашої справи, аби Український Університет в Львові був удержавлений, або хоч легалізований. Тим часом, я певен, що справа ця мусить вирішитися позитивно і дуже можливо, що Ліга Націй візьме в ній ініціативу, з якою місцева влада мусить рахуватися. Це ж справді сором для всього світу, щоб в 20 столітті існували таємні Високі Школи.

Останніми часами щось ми не маємо ніяких відомостей і нових інформацій з України. По не перевіреному чуткам там все таки щось зріє і щось готується. Сподіваємося в скорому часі мати досить певні відомості і тоді зараз подам Вам їх до відома. Якщо ж Ви маєте щось в цій справі нового, то, будь ласка, поділіться з нами.

Бувайте здоровенькі. Бажаю Вам всього кращого. Вітаю щиро О.О. та Лесю.

З правдивою пошаною відданий вам Кость Мацієвич.

ЦДАВОВУ, ф.3696, оп.2, спр.7, арк.307-308зв. Машинопис. Оригінал.

№6

Bucarest, 3 жовтня 1923 р.

Високоповажний Симоне Василевичу!

Вибачте великодушно, що так довго не писав Вам. Так сутужно приходилося весь останній час, що зовсім не було вільної години на те, щоб засісти, та почувуючи себе на самоті, подати Вам вістку про наші справи. Перш за всьо-

го ми міняли помешкання, що в наших умовах ціла трагедія: грошей нема, треба їх десь добувати, треба і саме помешкання знайти, переїхати, улаштуватися, купувати меблю. Слідком за тим зах[в]орів, а там наспіла конференція. Треба було готувати доклади, головувати на самій конференції, після неї одбути кілька нарад, приводити в порядок постанови, організувати працю Комітету, наново обібраного і о то кілька днів наче прийшли ми до норми і спокійної праці. Зараз же і пишу Вам.

1) Як Ви і сподівалися, наша Конференція відбулася більш спокійно і може більш діловито, ніж Варшавська⁸¹. Вся вона проходила під знаком внутрішнього миру і забуття взаємних непорозумінь та незгод. Настрій на ній панував вдумливий і суто патріотичний з свідомістю тих завдань, які кожний на себе бере і обов'язується виконувати. Не було а ні жодних спроб демагогії і якихось обвинувачень з бажанням знайти якогось винного в усьому. А себе проголосити суддею праведним. В своїй першій промові я зразу заявив, що коли конференція піде по шляху гробокопательства, коли вона займеться тільки тим, щоб ляяти один одного, на сором нам і на радість нашим ворогам, то нам би краще було б не збиратися, або відразу розійтися. Це дало тон і конференція на цей шлях не стала ні на один момент. Постанови конференції прикладаю при цьому листі і на них зупинятися не буду. Подам Вам свої враження, як безпосередній учасник всієї її праці. З'їхалося на конференцію до 50 делегатів. З них 31 представники різних груп і невеличких окремих колоній, 5 представників наших українських організацій, всі останні запрошені Місією персонально, як представники тих чи інших політичних течій, поглядів. В цих запрошеннях ми керувалися думками і порадами зробленої анкети. Запросили особисто всіх, хто виявляв в своїй поведінці опозицію або Місії, або нашому Урядові. Дякуючи цьому не було у нас ні одної місцевості, ні одної групи або течії, яка б не мала на конференції свого представника. Не було лише представника з Чернівець, але Михальський⁸² був там перед конференцією і розмовляв з тамашньою колонією, так що ми мали з ними погодження в справі дальшої праці. Мушу підкреслити, що конференція була організована дуже добре: всі докладчики були підготовлені, тези докладів всіх були роздані всім членам разом з початком конференції, всі прибувші члени мали помешкання і більшість харчі. Дякуючи цьому програм був вичерпаний до кінця, після трьох днів напруженої

праці. Під час конференції ми організували урочисту панахиду по гетьманах Мазепі та Орлику, з'єднавши її з панахидою по всіх полеглих за незалежну Україну і з відкриттям монументу тим, хто помер на території Румунії тепер. Фотографії з цього нашого свята я при цьому долучаю. Проїшло воно надзвичайно урочисто: службу правив болгарський батюшка, співав наш хор і коли після служби я говорив промову про те, що прапор Мазепи і Орлика підняло наше покоління і що вони тепер можуть спати на чужій землі спокійно, бо ми тепер цього прапора не опустимо до того часу, доки Україна буде Вільною і Незалежною і прийме до себе прах своїх Великих синів, то більша частина з'їзду плакала. Другим незабутнім моментом конференції було проголошення "Слави" Петлюрі. Я сказав останню промову, хор проспівав "Ще не вмерла Україна" і тут підіймається Х. Ємельянів⁸³ і по своїй ініціативі проголошує "Славу" Петлюрі. Вся конференція підіймається як один чоловік і слава лунає кілька хвилин... Потім "Не пора" і говорить промову Румун, наш хазяїн, а після неї Румунський Гімн і "Заповіт" і конференція скінчилась. Перед конференцією кружляли чутки, що дехто підійме питання про діяльність окремих членів Місії, про те саме майно, про яке Ви пишете, але навіть натяку на це не було і з Дельвігом обібрані одностайно в члени Комітету, а всі останні співробітники Місії поважною більшістю голосів. Як це не дивно всякі такі хамські плітки завжди у нас зв'язуються з одним добродієм, який може більш як хто використовував Місію, але перебуває в хронічній до неї опозиції, не маючи ні жодного впливу. Ми на своїй конференції поставили справу далеко обережніше, як це зроблено у Вас. Наш кошторис на перший місяць лише 12 тис. леїв і ми ці гроші з податку матимемо. Знову з оподаткуванням ми теж поведимося дуже обережно і на перший раз взяли мінімум. Правда були пропозиції побільшити ставки в 2-5 разів, але я рішуче протривав цьому і моя думка взяла перевагу. Зате я певен, що податок буде виплачений, а не залишиться на папері. Ми також пішли трохи далше Вас в справах загального характеру, ухваливши постанови про загальний емігрантський центр. З мого погляду це необхідна умова успіху справи оподаткування. Без якоїсь дальшої перспективи національного характеру ніхто платити не буде.

2) Познайомився я по "Сурмачеві", що прислав мені Є.К.⁸⁴, з Варшавським з'їздом і бачу, що його головна помилка полягає в тому, що він по багатьох питаннях вда-

ривсь в деталі, вироблення статутів, регулямінів⁸⁵ і т.и. Це не є завдання таких установ, як з'їзд. Він повинен давати лише директиви і встановлювати принципи, передаючи все останнє виконавчим органам. З протоколів не видно, який характер мала опозиція, але те, що вона відмовилася від участі, не гарний симптом. Тим часом нарешті це все згодом вирівняється, якщо комітет буде працювати гаразд. Це звичайна українська вдача робити опозицію тим, щоб кидати працю тоді, коли щось "не по мені". Надія тут на те, що "без мене не обійдуться" і прийде коза до воза! В таких питаннях краще не звертати уваги на таких добродіїв а робити вперто і систематично своє діло. Всіх не об'єднаєш і я нашій опозиції ще рік тому назад сказав, що "Ви собі як хочете, а ми своє діло маємо робити". Ну і на протязі року всі майже позаписувалися в Т.Л.Н.⁸⁶ і залишилося за його межами кілька хуліганів. Не знайшов я також в Вашому з'їзді нашої рішучості забути про всякі субсидії і сперти свою організацію лише на свої власні заробітки. Між цим в цьому повинна полягати головна підвалина всієї реформи. Ми ставимо справу так, що кожен член комітету має свій окремий заробіток, одержуючи від Комітету лише додаткову платню. Послуги комітету в справі відшукування праці, допомоги юридичної кожним громадянином тепер мають сплачуватися, так що секції праці і юридична матимуть свої доходи, які збільшать засоби оподаткування.

Нарешті лічу своїм неприємним обов'язком звернути Вашу увагу на те, що обидва з'їзди віднесли з великою повагою до Вас і зовсім не згадали про існування Уряду. Це ознака того, що його значення, як "центра" все продовжує падати. Треба з цим якось змагатися і ми, маючи це на увазі, ухвалили ряд постанов в справі організації "Національного Комітету", який має бути організованим виборними всіх з'їздів. Я бачу, що на з'їздах проходять всі "У.Н.Р.-овці". Так чи не можна таким шляхом утворити новий "У.Н.Р.", що матиме авторитет загального обрання? Мені здається, що до цього йде... Яка Ваша думка в цій справі? При такому повороті справ питання про грошові засоби дуже легко улаштувалося, між тим зараз фінансування нашого Центру стає все більш і більш проблематичним. Не знаю, чи маєте Ви якісь перспективи в цьому напрямкові, але всі вони уявляються досить хиткими і ненадійними. Цілком зрозуміло, аби наш Центр мав свої кошти, це було б дуже добре. Звідкіль тільки їх дістати? Субсидій добути тепер майже неможливо. Америка на У.Н.Р. нічого не дасть.

Багатих людей, які б погодились підтримати наш Центр або гарантувати нам позичку, ми не маємо. В пошуканню цих коштів я тут робив різні спроби і заходи, але поки що нічого певного з цього не виходить.

3) Ці заходи і дали привід чуткам про продаж мною майна Запорізького корпусу. На превеликий жаль ці чутки не відповідають дійсності. Ніяких надій на те, щоб це майно можна було б нам визволити і продати нема. Яку підставу і ґрунт мають ці чутки? Справа полягає в тому, що серед цього майна мається деяка його частина, яка згідно розпорядженню Румунського Уряду в 1921 році була видана Місії на руки з тим, аби його надіслати нашому війську. Так як в той час, коли був дан дозвіл, наша армія вже була за Збручем, то не було [...] ніякої рації надсилати його до Польщі. Воно залишилося в Румунії і юридично на руках Місії зо всіма паперами. Я мав маленьку надію, що може хоч це майно можливо буде продати. Доручив я цю справу одному інженеру, представнику великої електричної фірми і сотн[ику] Чайківському. Справа ходила лише про розвідку, чи можна його продати. І як я сподівався вияснилось, що продати його не можна. Ось і все. Не писав ні Вам, ні кому іншому про це, щоб не подавати безпідставних надій на те, що можна одержати якісь кошти. Цілком зрозуміло, що аби пощастило справу поставити так, що продаж був би можливий, то я зараз Вас про це повідомив. Так само і гроші були б надіслані по Вашим вказівкам. Я знаю дуже добре того добродія, який писав з цього приводу до Праги членам Чеського Комітету. Хамська душа, яка не розуміє того, що продаючи державне майно можна гроші не вкрасити, а передати до державної скарбниці. Власне в цьому і полягає хамський зміст цих донесень "Празькому начальству", бо трудно собі уявити, що навіть цей хам вважав за краще залишати наше майно в руках чужинців, ніж продати його на користь української справи і продати в той мент, коли всі українські інституції сидять без грошей. Тим часом я і надалі робитиму спроби якісь частини цього майна видерти і продати. Надій на це дуже мало, але може випадково щось і пощастить зробити. Дуже тільки прохаю Вас не оголошувати цього, бо чому передчасно подавати надії.

4) З цілковитою увагою я поставивсь до справи організації спортивного Центру. Говорив з цього приводу з представниками нашого громадянства і нашої військової організації. Скрізь відчувається дуже прихильне і щире відношення. Можу Вас запевнити, що в той чи інший спосіб

ми зможемо підтримати Вашу ініціативу і Ваші плани. Цілком можливо, що підтримка ця складатиме щомісячну нашу субсидію на цю мету. Не можу тільки я зараз визначити розміри нашої субсидії і терміну, з якого ми її почнемо надсилати. Це виясниться на протязі цього місяця, коли остаточно зорганізується наш Комітет і визначаться кошти, які він матиме. Допомога ця має надаватися з тих двох третин податку, які підлягають компетенції Комітету, бо остання третина є цілком заброньована і має бути передана Національному Комітетові тоді, коли він організується.

5) На превеликий жаль не пощастило нам в справі старшин, що мали вступити до Румунської Вищої Військової Школи. На нашу заяву з цього приводу ми отримали дуже чемний, але категорично негативний відказ. Мотивується це тим, що не мається вільних вакансій, а також коштів на збільшення [кількості] слухачів в Академії, але дійсна причина відмовлення полягає зовсім в іншому. Справа, як ми довідалися, не була вирішена персонально Міністром Війни, а він докладав з приводу неї в Раді Міністрів і це вона нам відмовила. Цілком зрозуміло, що тут причини політичного характеру і найбільше значення мали переговори, які провадяться проміж Румунією і Совітами. З другого боку, і наше становище не таке, щоб ми могли комусь імпонувати. Дозвіл був даний ще в початку 1921-го року. З того часу наше становище тут дуже підупало. Тепер же після того, як табори наші зліквідовані, під великим сумнівом для румун існування нашої армії і наших старшин. Дуже нам прикро, що не довелося дати можливість нашим старшинам продовжити свою освіту, але, здається, справу треба вважати остаточно вирішеною, хоч наші вакансії залишаються на папері начебто за нами і ми зберігаємо право ще раз звернутися з аналогічною заявою, але не раніш слідуєчого року.

6) Чули і ми про такі провокаційні повстанчі відділи, що організуються большевиками для виловлення справжніх повстанців. Була і у нас зроблена така спроба, але наші люди дуже скоро їх розшифрували і тому для нас ця політика є цілком не страшна. Що стосується акції ген[ерала] Т[ютюнника], то і вона на якийсь час майже припинилася. Ті особи, що працювали з ним, було розійшлися по різних місцях "К.-Р.", але там їм не пощастило і вони мусили там ставати на працю і таким чином стихнути. Їхньої розкладової роботи ми тут не почуваємо, хіба щось заскочить від Вас... Між іншим повинен Вам повідомити (цілком дові-

рочно), що я одержав власноруч нині лист з Харкова від ген[ерала] Т[ютюнника]. Лист має характер і зміст листа вимушеного і направлений на вихваляння радянської влади і на докази того, що нам треба повертатися до дому. У мене є відомості, що автор його сидить в Харкові в тюрмі і є засуджений на 20 років каторги. Зваживши це і знаючи, що життя цього чоловіка є постійно під загрозою, я вирішив йому відповісти в надії, що моя відповідь зробить його більш цінним і він не буде так "втікати", як втікав Заболотний⁸⁷. В своїй відповіді я дав дуже прозорі натяки на те, що аргументація Г. на мене впливає і я готовий і далі його слухати в надії, що він мене може і переконає. Свою відповідь я складав по згоді з ген[ералом] Д[ельвігом], а також де з ким [з] моїх довірочних тут людей, маючи на увазі, що мій лист може бути використаний і для моєї політичної компрометації. У мене залишаться його точна копія, так що фальсифікувати його не можна. Яка Ваша думка з цього приводу? Радий Вам би надіслати копії обох листів, але не знаю, як це зробити. Багато робиться тут російськими колами для нашої деморалізації розповсюдженням чуток про можливі з їх боку виступи. Дехто вірить і тоді лає нас за то, що ми нічого не робимо. Як це не дивно в масі наші люди вірять в можливість інтервенції. На конференції мені доводилося балакати з свідомими людьми і вони теж ще від цієї думки і таких надій не позбавилися... Діти та й годі. Між іншим росіяни страшенно злостилися з приводу нашої конференції і наших національних маніфестацій. Я тепер дуже приятелюю з кн[язем] Юревичем⁸⁸, який є родич Поклевського-Козла і через нього ми дещо знаємо про російський табор з перших рук.

7) Книжки отримав і пустив в продаж по 25 леїв за примірник. Вже більша частина розпродана і в скорому часі розійдуться і останні примірники, тоді гроші зараз же Вам надішлю. Не знаю, чи залишиться що не будь для Болгарії. Якщо залишиться, то тоді попрошу ще надіслати. Книжка гарна і дуже корисна для освідомлення і зрозуміння еміграцією своїх завдань. Шкода, що мало в ній одведено місця економічним питанням. Я ним надаю найбільше ваги. На мій погляд, еміграція повинна поставити собі завдання розбагатіти і вернути[ся] назад з коштами. Через це, на мою думку, еміграція до Америки має першорядне значення. Між іншим я теж може на якийсь час поїду до Америки, коли матиму шіфтс-карту⁸⁹ туди і назад, а також субсидію на подорож по Америці. Ця подорож організуєть-

ся при допомозі одної дуже багатой емігрантської контори. Шіфтс-карти вони згоджуються дати, спиняються перед субсидією, а без неї я не поїду, бо це б значило залежати від наших земляків. Справу цю обробляє мій компаньйон по подорожу, представник жидівської організації, що ставиться дуже прихильно до нашої справи. Коли поїду, то я там організую справу переїзду туди наших емігрантів. Виясниться це на протязі якогось місяця, не більше. Шанси все ж таки маються.

8) Переговори⁹⁰ весь час провадяться, але вони мають поки що дуже обмежений зміст. Справа, оскільки відомо, йде про навігацію по Дністру і про охорону кордонів проти "банд", а також про торговельні зносини з дозволу уряду деяким головнo італійським фірмам. Політичного великого значення ці переговори не мають і Румунська делегація складається головним чином з фахівців, а не політичних діячів. Оскільки я розумію, і для того, щоб за маніфестувати свою готовність до переговорів і свої мирні настрої. Треба признати, що ні та, ні інша країна не мають зараз ніяких реальних інтересів поспішати з заключенням договору. Між тим, такі питання, як Бессарабщина та Золотий запас ніяк не можуть бути вирішеними в спосіб, задовольняючий обидві сторони.

9) Цілком погоджуюсь з Вашою характеристикою сучасного міжнародного становища і останні події дали доказ того, що зараз нема ні одної країни, яка б не боялася рішучого конфлікту. Тому і Греко-Італійський і Сербо-Італійський епізоди не могли розвинути в щось більш поважне, зв'язане з збройними виступами. На мій погляд, зараз в Європі маються лише два серйозних моменти, розвиток яких може привести до великих і несподіваних наслідків, – це наближаючі цивільна війна в Німеччині з можливим комуністичним Урядом в Берліні і неминучий дуже гострий конфлікт Туреччини з Росією. Обидва ці клубки можуть мати надзвичайне значення для нашої справи. Розпад Німеччини, король в Баварії і Радек⁹¹ в Берліні може загострити польсько-російські відношення, спроба Турків [нерозбірливо] мусульман Кавказу і Закавказу, викличуть Англію на більш активну політику і в нашій справі. Може тоді знову повернуться старі часи Орлика⁹² і його старих комбінацій, для яких мається зараз відповідний ґрунт. Цілком поділяю і думки, і зміст, і характер останньої ноти Токаржевського в справі визнання "Союзу Світських Республік". З великою охотою таку ноту подам

нашому представникові [в] Польщі. Взагалі я як і раніше являюсь великим песимістом щодо нашого міжнародного становища. Нами ніхто зараз не цікавиться і ми самі не уявляємо ніякої сили на міжнародній арені, щоб могла б претендувати на якийсь інтерес. Вся наша можлива сила на Україні і тому я з такою увагою відношуся до того, що там робиться. Між іншим по нашим відомостям "Українізація" на цей раз поставлена не на сміх, а провадиться досить систематично. Про це пише мені і ген[ерал] Г., про це говорять і наші люди, що повернулися з того боку. Але може найбільшим доказом того, що на цей раз справа повернулася серйозно, являється доказ того, що російська емігрантська преса підняла з цього приводу страшенний галас. Навіть "сменовеховці"⁹³ занепокоїлись. От тобі і "собірателі" Русі, які на ділі провадять "расчлененіє" Росії! Тішить мене цей галас надзвичайно, бо він ще раз показує, що нам можливо мати діло лише з большевиками і тільки з ними рахуватися. Все останнє серед російських кіл сволоч, з якою ніяких розмов не може і не повинно бути. Повинен зауважити також і на те, що рішучість, з якою провадиться українізація, справляє дуже гарне враження на наших людей на тим боці, особливо учителів, які починають себе почувати в рідній землі. Шутка сказати – в Одесі раптово українізовані всі трудові школи і всі гімназії, що залишилися в Одесі. Я лічу, що зараз всім вчителям-галичанам, яких вигонять [з] дому, треба їхати туди. Чи маєте Ви які[сь] відомості з України нові з цього приводу? Як маєте, то поділіться.

10) Не знаю, чи посвятив Вас В.К.⁹⁴ в ті плани, які має наша колонія з цього приводу. Ми його закликаємо переїхати до Румунії для історичних дослідів, зв'язаних з перебуванням тут наших славних Гетьманів⁹⁵, розшукування їх могил, може залишених ними реліквій, на що маються вказівки. Результати цієї праці ми маємо на увазі видати, як окрему монографію, як наш знак вшанування великих земляків, що працювали тут раніш нас. На працю і на прожиття ми сподіваємося дати В.К. невеликі кошти але такі, що задовольнять його. Я в цьому заклик В.К. переслідую ще і те, що він мене визволить від частини обов'язків громадського характеру, які тепер на мене накладаються, за відсутністю тут у нас людей певного громадського національного стажу. Як Ви ставитесь до такого проекту?

Ми тут зараз переживаємо сумні часи "гоненій" на біженців. Як звичайно наша публіка збільшує всі чутки у

десять разів і утворює паніку, що всіх мають викидати за Дністро. Воно і справді наше становище стає гіршим, але сподіваємося якось улаштуватися. Ми подали кілька заяв, снаряжаємо делегацію і маємо надію, що нас як політичних емігрантів залишать в покою. Жидів дійсно виселяють, але їх тут і набралася велика сила.

Бажаю Вам всього кращого. Бувайте здорові. Вітаю О.О. і Лесю. Ще раз прошу вибачити, що так довго не писав. Нашу ноту з відповіддю на Ваше привітання Ви мабуть вже одержали.

З правдивою повагою відданий Вам К. Мацієвич.

ЦДАВОВУ, ф.3696, оп.2, спр.7, арк.334-334зв; 427-428. Машинопис. Оригінал. Бланк голови НДМ УНР в Румунії.

№7

24-го жовтня [1923], м. Бухарешт

Високоповажний Симоне Василевичу!

Мав написати Вам пізніш, бо хотів зібрати деякі відомості з приводу поставлених питань, але тепер поспішаю повідомити про нашу найбільшу новину, яка тут нас всіх зовсім [приголомшила], що ми не можемо ніяк прийти до себе.

В понеділок на минулому тижневі заарештовано сотн[ика] Я. Чайківського, а в понеділок на цьому тижневі, себто 22-го його дружина викинулася з третього поверху того будинку, де вони жили і вбилася на смерть, залишивши три листи: чоловікові, родичам і Королівському прокурору. Чайківського посаджено до військової тюрми і слідство провадиться військовою владою.

Цілком зрозуміло, що все слідство по такому важкому ділу провадиться в великій таємниці але дещо, дякуючи часописам пройшло і до публічності. Подаю Вам всі зібрані відомості в стислому виді.

Арештування Чайківського було зроблено в зв'язку з такими ж самими арештами великої кількості старшин, переважно інших національностей, уявлявши з себе одну кампанію, що мала провадити і провадила шпійонську працю на користь большевиків, болгар і венгрів. Ця шайка мала також на увазі переводити також і контрабанду, головним чином, проміж Румунією та Болгарією. Відносно того, як

виявлено участь Чайківського в цій організації маються дві версії. По одній його видав пійманий на Угорському кордоні агент, що їхав до нього з секретними дорученнями, був забраний Румунською владою і почав видавати. Цей агент начебто галицький українець. Фамілія його мені не відома, але мабуть при дальшому слідстві виявиться, хто це такий, як він існує в дійсності. Друга версія така, що кореспонденція Чайківського в той час, як він перебував на відпустку в Бессарабщині, була перехоплена і там знайдено докази його співучасті в цій міжнародній, більшовицького характеру, банді. Коли його арештували, то при ньому знайшли по одній версії 300 доларів і 10 англійських фунтів, 100.000 німецьких марок, по другій доларів начебто було 60.000. не знаю, це правда, але факт безсумнівний, що в нього знайдено величезні гроші.

Чайківського заарештовано в понеділок і тільки в четвер п. Чайківська прийшла до мене і повідомила про це, при чому з своєю звичайною манерою розмову повела в тому напрямкові, що це Місія, яка не платила йому грошей, штовхнула його на такий шлях. Я після такої заяви сказав, що нам нема чого з нею говорити і що замість подяки нам за те, що ми вивчили Чайківського, він поступив з нами, як Іуда і що нам тепер тут ніхто не буде вірити ні жодному слову. Аби Місія не складалась з людей, відомих Румунському Урядові своєю чесністю, то вона б ризикувала б бути зачинею і висланою до большевиків. Особливо ганебна роля Чайківського в справі Комітету⁹⁶, коли він добивавсь обрання в його члени тоді, як провадив одночасно свою каїнову працю... другий раз вона була в мене в суботу 20-го жовтня і все говорила про "смерть", що для неї залишається тільки покінчити з собою. Я їй на це сказав, що я і все громадянство вважає її відповідальною за вчинок чоловіка, що це вона його штовхнула на таке лихе діло і вона тепер повинна покутувати свій гріх і доглядати його в тюрмі, бо він після того, що зробив, може тільки на неї надіятися, з нас ніхто йому не допоможе. Він для нас не існує. Це була наша остання розмова. Я її більше не бачив, бо в неділю не був в Бухарешті, а в понеділок вона себе забила. Зробила це декоративно: вбрала квітами ліжко, поставила перед себе фотографію чоловіка і хтіла відчинити собі вени шаблею Чайківського, але чи не стало сили це зробити, чи уміння, тому поранена вона виплигнула з вікна на цементовий двір і розбилася на смерть.

Ми всі певні, що це справді вона була тут найбільш активним діячем. Він чоловік був не мудрий, тип звичайного армійського офіцера, з службовою дисципліною із службовою вихованістю. Він би на це не пішов, злякався би перш всього відповідальності. Вона ж зовсім інша, з непокірною вдачею і з нахилом до авантюри. Треба сказати, що трудно Вам уявити, скільки я зазнав лиха, неприємностей, великих прикостей через цю пару. Не було ні одного тут виступу проти Місії, який би не був зв'язаний з Чайківськими. Всяка сволота, що провадила свою ганебну роботу і розклад серед нашої еміграції завжди була зв'язана з цією парою. А скільки вони розпускали про мене персонально всякої гидкої і брудної брехні... Це ж "свої люди", що повідомляли про продаж майна Запорізького корпусу, були вони. Нарешті єдиний протест проти Місії на конференцію⁹⁷ привіз з Кишиневу Чайківський. Я тільки вірний своєму принципіві не виносити сміття з хати, мовчав і нікому не розказував цього. Та й що б воно допомогло, коли б я почав все це розказувати. Багато серед наших таких гадів... Але не мало і таких перед чесністю і порадністю [яких] стоїш в задивованню. Я знаю, що моїх двох ближчих співробітників теж ця банда обхажувала всякими засобами. Вони інколи не знали, чи будуть завтра обідати, але на такі заклики відповідали твердо: підете добродії до "сігурації"⁹⁸, як не залишите нас в покою. Чайківська видала якогось урядовця з одного з тутешніх посольств. Його начебто арештували. Боюся, щоб вона чого не будь не набрехала і про нас. Від такої людини всього можна чекати, але гадаю, що ми всією своєю поведінкою і своєю чесною лінією застраховані від брехливих наклепів. Гірше справа з Комітетом. Ми тільки що його легалізували, тільки розпочали працю і на тобї, – завідуючий секцією "фізичного виховання" попадається в зносинах з більшовиками. Ми пишемо прохання, щоб нас не висилали за Дністро, а тут член Комітету веде акцію на користь тих, хто за Дністром. Хто ж тепер нам повірить? Просить залишити їх, щоб провадити працю Чайківського. Правда ми зараз же викинули його з свого складу, але це не рахується.

Тим часом мусимо якось і це лихо пережити і переболівши своє діло робити.

Справа Т[ютюнни]ка дуже і дуже важлива. До неї треба віднести з великою увагою. Зараз я ще нічого сталого не можу Вам з цього приводу написати, бо хочю поговорити з нашими громадянами і прислухатися до їх міркувань, а по-

тім і сам мушу подумати і розмислити. Дуже можливо, що нам зовсім доведеться припинити політичну акцію і перейти лише на культурну та економічну працю.

Відносно "Заграв"⁹⁹ та Д-ва¹⁰⁰ мені уявляється, що Ви на помилковому шляху. Він не має ніяких зв'язків з більшовиками, як не мав їх і Т[ютюнник] до того часу, поки працював з Д. Я майже певен, що Д. тримає курс на своїх старих приятелів, які вже один раз були на Україні і яким треба за всяку ціну зламати нашу концепцію самостійної України з Києва. Мабуть звідтіль у нього і гроші, якщо він їх має.

Що таке за добродій ген[ерал] Нельговський¹⁰¹ і звідкіль він у нас взявся?

Згодом напишу Вам знову і тоді більш докладно розвину свої думки з приводу поставлених Вами питань, а поки що так збитий з рівноваги всіми нашими місцевими подіями, що не можу більш ні про що думати і щось інше міркувати. Так важко на душі, що кудись би забіг далеко, де навіть не чути було б людського, особливо українського голосу...

Бувайте здорові. Бажаю Вам всього кращого. Ваш К. Мацієвич.

ЦДАВОВУ, ф.3696, оп.2, спр.7, арк.410-412. Машинопис. Оригінал.

1 Цьому листу передувала записка К. Мацієвича до Є. Лукасевича, написана на звичайному папері із штампом НДМ УНР у Румунії від 18 квітня 1923 р., такого змісту: "Високоповажний та любий Євмене Кириловичу! Прошу ласкаво передати цей лист, куди слід. А потім чекаю від Вас відомостів і листа. Витаю Вас і [...]. Ваш К. Мацієвич". ЦДАВОВУ, ф.3996, оп.2, спр.7, арк.297.

2 Лукасевич Євмен Кирилович (1871-1929) – громадсько-політичний діяч, лікар, дипломат. Народився у Галичині. Навчався у Львівському і Віденському ун-тах, закінчив Цюрихський ун-т. У 1917-1918 рр. – організатор Українського Червоного Хреста, 1918-1919 рр. – голова Української дипломатичної місії у Швейцарії. З 1920 р. жив у Варшаві, де видавав газету "Українська трибуна" (1921), журнал "Українські медичні вісті" (1926), сприяв виданню журналу "Трибуна України".

3 Державний Центр УНР в екзилі – сукупність законодавчих і виконавчих владних органів, які протягом 1921-1922 рр. діяли в еміграції на основі IV Універсалу Української Центральної Ради, актів Конгресу Трудового Народу, Директорії УНР та Ради Народних Міністрів УНР. Виконавчі органи – Президент (з 1921 р. – головний отаман С.В. Петлюра), Рада Міністрів, законодавчі (передпарламенти) – Рада Республіки (з 1921 р. – керівник І.А. Фещенко-Чопівський), Українська Національна Рада.

- 4 "Український монітор" – друкований орган ДЦ УНР в екзилі.
- 5 Український громадський комітет у ЧСР – громадська організація українських емігрантів, що діяла у 1921-1925 рр. у Празі. Виник з ініціативи М. Шаповала та Н. Григорієва.
- 6 Ковалевський Микола Миколайович (1892-1957) – політичний і державний діяч, кооператор, публіцист. Член УПСР, голова Всеукраїнської селянської спілки, редактор газети "Нова воля". Член Української Центральної Ради. З грудня 1917 р. – міністр продовольчих справ, за часів Директорії – міністр земельних справ в урядах С. Остапенка, Б. Мартоса, І. Мазепи. З 1920 р. – в еміграції в Австрії, Польщі, Румунії.
- 7 Імовірно Павленко Віктор Олексійович (1886-1932) – генерал-хорунжий Армії УНР. Народився на Харківщині. Закінчив Чугуївське піхотне юнкерське уч-ще, Севастопольську авіаційну школу. 1917 р. – член Українського генерального військового комітету, командувач Київської військової округи, 1921 р. – в. о. військового міністра УНР. Перебував в еміграції. 1928 р. повернувся в СРСР. Жив на Кубані. Помер від голоду під час Голодомору 1932-1933 рр.
- 8 "Трибуна України" – неперіодичне видання Українського центрального комітету у Варшаві 1923 р., фактично неофіційний орган ДЦ УНР в еміграції. Раніше виходило під назвою "Українська трибуна" і "Українська справа". Редагував О.Х. Саліковський. Брав участь у виданні Є.К. Лукасевич. На його сторінках друкувалися статті С. Петлюри і К. Мацієвича.
- 9 Йдеться про українських емігрантів у Чехо-Словаччині.
- 10 Чайківський Яків – сотник, перекладач. Уродженець Бессарабії. У 1921-1922 рр. навчався у Вищій військовій школі Румунії. 1923 р. на I Конференції української еміграції у Румунії був обраний до складу Громадсько-допомогового комітету, очолив секцію з фізичного виховання. Того ж року був заарештований румунською владою за підозрою у контрабанді та зв'язках з більшовиками.
- 11 Йдеться про створення у Бухаресті Українського ошадно-позичкового товариства "Згода".
- 12 Йдеться про Українське співоче товариство "Дума" у Бухаресті, яке було засновано навесні 1923 р.
- 13 К. Мацієвич був ініціатором відкриття у Бухаресті Українського народного університету, прочитав з цією метою публічну лекцію, проте ця ідея не була реалізована.
- 14 Абзац дописано синіми чорнилами.
- 15 Лівіцький Андрій Миколайович.
- 16 Йдеться про повстання проти гетьмана П. Скоропадського у листопаді 1918 р.
- 17 Йдеться про Раду послів, яка 14 березня 1923 р. у Парижі визнала Східну Галичину за Польщею.
- 18 У даному контексті слово "спочувати" означає співчувати або сприяти.
- 19 Автор помилився, насправді 1795 р.
- 20 Йдеться про українців Волині і Холмщини.
- 21 Ле Ронд – французький генерал, який на початку 1920 р. у Верхній Сілезії очолював виконавчу владу, що займалася організацією і проведенням плебісциту щодо приєднання цієї території до Польщі.

- 22 Про кого йдеться, встановити не вдалося.
- 23 Алярмістські – тривожні, неспокійні.
- 24 Йдеться про монархічні кола російської еміграції.
- 25 Микола Миколайович (молодший) (1856-1929) – перший син Великого князя Миколи Миколайовича (старшого) і Великої княгині Олександри Петрівни. Народився у Петербурзі. Закінчив Миколаївську академію Генерального штабу. Учасник Російсько-турецької і Першої світової воєн. Після зречення Миколи II від престолу – Верховний головнокомандуючий російською армією. Серед білої еміграції вважався претендентом на російський престол. З 1919 р. жив в Італії, 1922 р. – у Франції.
- 26 Кирило Володимирович (1876-1938) – великий князь, двоюрідний брат царя Миколи II. Народився у Царському Селі. Закінчив кадетський корпус і Миколаївську морську академію. Учасник Російсько-японської і Першої світової воєн. У 1917-1923 рр. виступав за відродження монархії в Росії. У серпні 1924 р. проголосив себе імператором Всеросійським на ім'я Кирило I.
- 27 Імовірно йдеться про конструкторське бюро фірми Круппа в Ессені, що займалося розробкою нових видів озброєнь напередодні і в роки Першої світової війни. У 20-х рр. XX ст. воно здійснювало спільні німецько-радянські військові проекти. Ессен – нині місто земельного підпорядкування на заході Німеччини, у федеральній землі Північна Рейн-Вестфалія.
- 28 У автора порушена нумерація пунктів листа.
- 29 Про кого йдеться, встановити не вдалося.
- 30 Пирогів Юрко Опанасович (1894 – після 1930) – полковник Армії УНР. Народився у Житомирі. З грудня 1917 р. – вартовий старшина Генерального секретаріату військових справ, 1919 р. – начальник штабу 12-ї Селянської дивізії Дієвої армії УНР. Учасник I Зимового походу. Служив у 4-й Київській дивізії Армії УНР. Восени-взимку 1921 р. у складі загону генерала Нельговського брав участь у партизанському рейді по Радянській Україні. У червні 1923 р. разом з Ю. Тютюнником виїхав до УСРР. Працював у кооперації на Поділлі і Херсонщині.
- 31 Очередько (Очеретько) Митрофан Михайлович – полковник Армії УНР. У 1910 р. – підпоручик 71-го піхотного Білевського полку. Штабс-капітан. У 1919-1920 рр. – начальник відділу штабу Київської групи Дієвої армії УНР, начальник штабу Збірної Київської та 4-ї Київської дивізій Армії УНР. Учасник I Зимового походу. У 1921 р. – начальник відділу розвідки Партизансько-повстанського штабу Ю. Тютюнника. Учасник II Зимового походу. 1923 р. повернувся в Україну. Працював викладачем фізкультури в одній з київських шкіл.
- 32 Добротворський Йосип Михайлович (1894 – після 1932) – підполковник Армії УНР. Народився на Поділлі. Закінчив Борисоглібську гімназію і 4-ту Московську школу прапорщиків. Учасник Першої світової війни. У березні 1918 р. – комендант Української Центральної Ради у м. Жмеринка, 1919 р. – в. о. начальника штабу 4-ї пішої і 5-ї Селянської дивізій Дієвої армії УНР, 1920 р. – начальник оперативного відділу Збірної Київської дивізії Дієвої армії УНР. Учасник I і II зимових походів, 1921 р. – начальник цивільного управління Партизансько-повстанського штабу Ю. Тютюнника. У червні 1923 р. (за іншими даними 1924 р.) повернувся в Україну. Працював у кооперації у Харкові. 1931 р. заарештований у

справі "Українського національного центру". Наступного року засуджений до 5 років ув'язнення.

33 Про кого йдеться, встановити не вдалося.

34 Йдеться про бюлетені Пресового бюро Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Румунії.

35 Філія Українського товариства прихильників Ліги Націй у Бухаресті на чолі з К. Мацієвичем. Див.: З історії виникнення Філії Українського Товариства Ліги Націй у Бухаресті (до 85-ліття з дня заснування громадської організації української еміграції в Румунії) / Передмова, упорядкування і коментарі В.М. Власенка // Сумська старовина. – 2007. – №№XXI-XXII. – С.79-103; Власенко В.М. Кость Мацієвич на чолі Філії Українського товариства Ліги Націй у Бухаресті (1922-1925) // Український вимір. 36. матеріалів Міжнар. наук. конф. – Вип.6. – Ніжин, 2007. – С.82-85.

36 Йдеться про Громадсько-допомоговий комітет, який створено у вересні 1923 р. на I Конференції української еміграції у Румунії. Голова Комітету – К. Мацієвич.

37 Українське ощадно-позичкове товариство "Згода", що виникло у травні 1923 р. у Бухаресті з ініціативи НДМ УНР у Румунії. Голова правління – В. Трепке, голова наглядової ради – К. Мацієвич.

38 Союз українських жінок-емігранток у Румунії, що був заснований НДМ УНР у березні 1923 р. у Бухаресті.

39 Співоче товариство "Дума", що виникло у квітні 1923 р. у Бухаресті. Голова – професор, композитор М. Бойченко.

40 Вітте Сергій Юлійович (1849-1915) – державний діяч, граф. Закінчив Новоросійський ун-т в Одесі. 1870 р. заснував Південно-Західну залізницю. З його ім'ям пов'язаний економічний підйом Росії 90-х рр. XIX ст. Голова Ради міністрів царської Росії з жовтня 1905 по квітень 1906 рр. Ініціатор Маніфесту 17 жовтня 1905 р. Титул графа одержав за вдале виконання дипломатичної місії – укладення влітку 1905 р. Портсмутського договору, вигідного для Росії.

41 Ольга Опанасівна – дружина С. Петлюри.

42 Імовірно Лукашевич Андрій (1883-1930) – громадсько-політичний діяч, інженер, доктор наук. У 1915-1917 рр. – голова Торгово-промислового комітету Півдня Росії у Харкові. За гетьманату – товариш (заступник) міністра шляхів, 1919-1920 рр. – радник, 1921 р. – голова НДМ УНР у Польщі. З 1921 р. по травень 1923 р. – голова Українського Центрального Комітету у Варшаві. Друкувався у журналі "Трибуна України", "Економічному збірнику". Брав участь у роботі економічного семінару Українського наукового ін-ту у Варшаві. Член Спілки інженерів і техніків українців-емігрантів у Польщі.

43 Саліковський Олександр Хомич (1866-1925) – громадсько-політичний і державний діяч, журналіст. Народився на Вінниччині. Закінчив Кам'янець-Подільську духовну семінарію. У 1906-1907 рр. видавав "Киевский голос", 1912-1913, 1916-1917 рр. (разом з С. Петлюрою) – журнал "Украинская жизнь". У 1917-1918 рр. – голова Української ради у Москві, губернський комісар Київщини, член Української Центральної Ради та її Малої Ради, товариш генерального секретаря внутрішніх справ, 1918-1919 рр. – редактор щоденної газети "Трибуна", неперіодичного видання "Нова Україна", з жовтня 1920 р. – заступник голови Ради міні-

стрів УНР. З 1921 р. жив у Варшаві, де був редактором і видавцем часописів "Українська трибуна" (1921-1922), "Трибуна України" (1922-1923), тижневика "Українська справа".

44 К. Мацієвич опублікував на сторінках часопису "Трибуна України" декілька статей, зокрема, "Без догмату" (1923, №2-3), "Економічні завдання української еміграції" (1923, №5-7).

45 Юнаків (Юнаков) Микола Леонтійович (1871-1931) – генерал, історик. Народився на Харківщині. Закінчив юнкерське уч-ще, Академію Генерального штабу. Під час Першої світової війни – командуючий армією, з 1918 р. служив у війську гетьмана П. Скоропадського та Армії УНР. 1920 р. був військовим міністром. На еміграції жив у Польщі. Помер у Тарнові.

46 Чижевський Павло Іванович (1860-1925) – громадсько-політичний діяч. Народився на Полтавщині. Навчався у Київському ун-ті, потім – у Швейцарії. Перебував у засланні. Депутат I та II Державної думи. Член ТУП, потім – УРДП. 1917 р. – член Української Центральної Ради, 1918 р. – голова торгівельної делегації УНР у Швейцарії. На еміграції у Польщі належав до уряду УНР в екзилі.

47 Василько Микола Миколайович (1868-1924) – громадсько-політичний діяч, дипломат, барон. 1898-1918 рр. – депутат буковинського крайового сейму, австро-угорського парламенту. Співзасновник Української національної ради ЗУНР. З 1919 р. – посол УНР у Швейцарії, потім – у Німеччині.

48 Яковлів Андрій Іванович (1872-1955) – громадсько-політичний діяч, юрист. Належав до УПСФ. Закінчив Юр'ївський ун-т. 1917-1918 рр. – член Української Центральної Ради, посол УНР у Відні. 1919-1923 рр. – голова Дипломатичної місії УНР у Голландії та Бельгії. Професор, ректор Українського вільного ун-ту у Празі, професор Української господарської академії в Подєбрадах, директор Українського наукового ін-ту у Варшаві. Після Другої світової війни жив у Західній Німеччині і Бельгії, потім – у США. Помер у Нью-Йорку.

49 Токаржевський-Карашевич Ян Степанович (1885-1954) – дипломат, історик. Народився на Поділлі. Закінчив ун-т у Фрайбурзі. У 1911-1918 рр. працював у Полтавському губернському земстві, потім – на дипломатичній службі Української Держави і УНР: 1-й радник посольств у Відні і Царгороді, з 1920 р. – посол УНР у Туреччині, 1921 р. – товариш міністра, 1922-1924 р. – міністр закордонних справ уряду УНР в екзилі, з 1924 р. жив у Парижі, 1936 р. – Римі, 1948 р. – Лондоні. Автор праць з української історії та геральдики.

50 Йдеться про Прокоповича В'ячеслава Костянтиновича.

51 Залізняка Микола Кіндратович (1888-1950) – громадсько-політичний діяч. З 1905 р. – активний учасник національно-визвольного руху, 1907 р. – на еміграції. 1914 р. – співзасновник СВУ, потім – керівник Закордонного комітету УПСР. 1915 р. – член Загальної української ради у Відні, згодом заснував Українське інформаційне бюро у Стокгольмі. 1918 р. – консультант делегації Австро-Угорщини на мирних переговорах у Бресті. 1919 р. – повірений у справах УНР при уряді Фінляндії. У липні 1920 р. виїхав до Відня, наступного року – секретар Всеукраїнської національної ради, згодом переїхав до Праги, де працював професором

Українського вільного ун-ту. 1945 р. заарештований радянськими спецслужбами і засуджений до 15 років ув'язнення, де і помер.

52 *Кедровський Володимир Іванович* (1890-1970) – військовий і громадський діяч, дипломат. Народився у Херсоні. Учасник Першої світової війни. Делегат II Всеукраїнського військового з'їзду, член Українського генерального військового комітету, учасник протигетьманського повстання 1918 р. У 1919 р. – посол УНР у Туреччині, головний державний інспектор Армії УНР, 1920 р. – посол УНР у Латвії, Естонії та Фінляндії. З 1921 р. жив у Відні. На початку 20-х рр. – голова управи Українського товариства прихильників Ліги Націй. З 1926 р. – у США. У 1926-1933 рр. – співредактор щоденної української газети "Свобода", 1955-1963 рр. – керівник українського відділу американської радіостанції "Свобода".

53 *Підгірський Самійло Максимович* (1888-1945) – громадсько-політичний діяч. Народився на Ковельщині. Закінчив юридичний факультет Петербурзького ун-ту. Належав до УПСФ. 1917 р. – член Української Центральної Ради від Волинської губ., 1917-1920 рр. – редактор кількох волинських газет. 1923-1927 рр. – посол до польського сейму, голова Української парламентської репрезентації. Один із засновників Української партії національної роботи. 1928-1939 рр. – адвокат. Член УВО, потім ОУН, кандидат у члени Української Головної Визвольної Ради.

54 *Охримович Володимир Юліанович* (1870-1931) – громадсько-політичний діяч, журналіст, адвокат, доктор права (з 1897). Народився на Станіславщині (нині Івано-Франківська обл.). Один із засновників Української національно-демократичної партії. З 1907 р. – депутат австрійського парламенту. Восени 1914 р. під час російської окупації Галичини був заарештований і вивезений до Сибіру. У 1918-1919 рр. – член Української національної ради ЗУНР, 1921-1925 рр. – декан юридичного факультету Львівського таємного ун-ту. Віце-президент НТШ у Львові. Член Українського національно-демократичного об'єднання.

55 Йдеться про керівництво Українського громадського комітету у Празі.

56 Український вільний ун-т, Українська господарська академія, Український високий педагогічний ін-т ім. М. Драгоманова та Українська студія пластичного мистецтва, що виникли на початку 1920 рр. у ЧСР.

57 Йдеться про Українську господарську академію в Подєбрадах.

58 *Тимошенко Володимир Прокопович* (1885-1965) – економіст, громадсько-політичний діяч, доктор філософії (1927), професор. Народився у с. Базилівка Чернігівської губ., нині с. Крупське Конотопського р-ну Сумської обл. Навчався в Інституті інженерів шляхів сполучення та Політехнічному ін-ті в Петербурзі. Учасник Першої світової війни. У 1918 р. – товариш міністра торгу і промисловості. 1919-1920 рр. перебував у Франції, був економічним радником української делегації на Паризькій мирній конференції. З 1921 р. жив у Чехо-Словаччині. Професор Українського вільного ун-ту в Празі, Української господарської академії в Подєбрадах. 1928 р. переїхав до США. Професор кількох американських ун-тів. Помер у Пало-Альто в Каліфорнії.

59 Імовірно йдеться про нараду послів УНР в країнах Європи, яка відбувалася на початку літа 1923 р. у Празі. У ній взяв А. Лівіцький. Обговорювалися актуальні питання діяльності Уряду та ДЦ УНР в еміграції.

60 *Лівіцький Андрій Миколайович*.

61 У автора порушена нумерація пунктів.

62 *Саліковський Олександр Хомич*.

63 "Табора" – військово-науковий і літературний журнал, що виходив у 1923-1939 рр. спочатку у Каліші, потім – у Варшаві. Ініціатор видання – С. Петлюра. Редакція – генерали В. Куш (гол. редактор), П. Шандрук, М. Капустянський та В. Прокопович. Серед авторів – В. Андрієвський, С. Дельвіг, М. Капустянський, В. Куш, С. Кость-Костенко, І. Крип'якевич, Т. Омельченко, Г. Пороховський, В. Прохода, О. Ряст (С. Петлюра), В. Савченко-Більський, В. Сальський, П. Шандрук, С. Шрамченко та інші.

64 Йдеться про Українське ощадно-позичкове товариство "Згода" у Бухаресті.

65 Імовірно *Паливода Іван Симонович* (1885-1985) – громадсько-політичний діяч, художник. Народився на Полтавщині. Член УПСР. У січні 1919 р. – делегат Конгресу Трудового Народу, 1919-1920 рр. – міністр пошт і телеграфу УНР, жовтень 1920 – лютий 1921 рр. – головний начальник з евакуації і розміщення урядових інституцій. В еміграції закінчив Українську студію пластичного мистецтва у Празі, працював викладачем малювання, креслення, математики, природознавства, української мови в Українській гімназії у Ржевниціях. Член управи Українського громадського комітету у ЧСР, Чесько-українського комітету для уможливлення студій українським і білоруським студентам у Празі. Жив у Німеччині, США. Помер у Сомерсеті (США).

66 *Муссоліні Беніто* (1883-1945) – італійський державний і політичний діяч, диктатор, творець і провідник фашизму. 1919 р. заснував фашистську організацію (з 1921 р. Національна фашистська партія). Прем'єр-міністр Італії, з 1925 р. – диктатор (дуче), ініціатор завоювання Ефіопії, інтервенції в Іспанію під час громадянської війни, анексії Албанії. Співпрацював з А. Гітлером. 1945 р. захоплений і страчений італійськими партизанами.

67 Імовірно йдеться про "Український Сурмач" – таборний військово-політичний часопис української еміграції початку 20-х рр. ХХ ст.

68 *Скрахувати* – зазнати краху, збанкрутувати.

69 *Чубар Влас Якович* (1891-1939) – радянський і партійний діяч. Народився на Запоріжжі. Учасник революції 1905-1907 рр. З 1907 р. – член РСДРП(б). 1918-1923 рр. – член Президії ВРНГ РСФРР, одночасно (з 1920 р.) голова ВРНГ УСРР, з 1923 р. – голова РНК УСРР, 1934 р. – заступник голови РНК СРСР, 1937 р. – нарком фінансів СРСР. 1938 р. заарештований. 1955 р. реабілітований.

70 *Мануїльський Дмитро Захарович* (1883-1959) – радянський державний і партійний діяч. Член РСДРП(б) з 1903 р. У 1907-1917 рр. жив в еміграції, закінчив юридичний факультет Паризького ун-ту, працював журналістом. 1917 р. повернувся в Росію. З 1918 р. працював в Україні. Член делегації РСФРР на мирних переговорах з Українською Державою.

1919 р. – нарком земельних справ УСРР, 1921 – 1-й секретар ЦК КП(б)У, 1944-1953 – міністр закордонних справ УРСР.

71 *Фрунзе Михайло Васильович* (1885-1925) – радянський державний і військовий діяч. Народився у м. Пішпек (нині Бішкек). Член РСДРП(б) з 1904 р. За вбивство двічі (1909, 1910) засуджувався до смертної кари, перебував на каторзі. Учасник жовтневого перевороту у Москві, 1918 р. – військовий комісар Іваново-Вознесенської губернії, 1919 р. – командуючий 4-ю і Туркестанською арміями, Південною групою Східного фронту, усім Східним фронтом, 1920 р. – командуючий Туркестанським фронтом, Південним фронтом, організатор вигнання з Криму військ генерала П. Врангеля, уповноважений Реввійськради в Україні і командуючий збройними силами УСРР і Криму. З 1920 р. – член Політбюро ЦК КП(б)У, 1922 р. – заступник голови РНК УСРР, 1925 р. – голова Реввійськради і нарком військових і морських справ СРСР.

72 Йдеться про конференцію у місті Сіная (Румунія), що розташоване у 50 км від Брашова. Це колишня резиденція румунських королів.

73 *Ліга Націй* – перша міжнародна міждержавна організація, метою якої було збереження миру і розвиток міжнародного співробітництва. Заснована 10 січня 1920 р., припинила існування 18 квітня 1946 р. з утворенням ООН. Женева – місцезнаходження головних органів (асамблея, рада, секретаріат) Ліги Націй. Інтереси українського народу в установах Ліги Націй відстоювали Українське та Західно-Українське товариства прихильників Ліги Націй, які входили до всесвітньої асоціації товариства.

74 *Конферувати* – сперечатися, вести дискусії.

75 *Вакації* – канікули.

76 *Гуцуляк Д.* – громадський діяч, керівник місцевого осередку Філії Українського товариства прихильників Ліги Націй у м. Хотин.

77 *Лівичий Андрій Миколайович.*

78 *Есери* – члени Української партії соціалістів-революціонерів.

79 Йдеться про І Конференцію української еміграції у Румунії.

80 Українське ошадно-позичкове товариство "Згода" у Бухаресті.

81 І З'їзд (конференція) українських емігрантів у Польщі, що відбувся 15-18 серпня 1923 р., заснував Український Центральний Комітет – найчисельнішу і найповажнішу організацію української еміграції у Польщі. Перший голова УЦК – В. Прокопович (1923-1924), другий – М. Ковальський (1924-1939).

82 Імовірно *Маєр-Михальський (Майєр-Михальський) Денис* – доктор права, громадський діяч. Народився на Буковині. Завідувач пресового відділу Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії. Член управи ФУТЛН у Бухаресті, Громадсько-допомогового комітету української еміграції в Румунії

83 Імовірно *Ємельянів Федір* – сотник, громадський діяч, член Громадсько-допомогового комітету української еміграції у Румунії, представник комітету у м. Бендери.

84 *Лукаsevич Євмен Кирилович.*

85 *Регулямин* – регламент.

86 Йдеться про Українське товариство прихильників Ліги Націй.

87 Імовірно *Заболотний Семен* (1894-1922) – учасник повстансько-партизанського руху в Україні у 1918-1920 рр. Народився у с. Тридуби нині Кривоозерського р-ну Миколаївської обл. (за іншими даними у с.

Обжиле нині Балтського р-ну Одеської обл.). У 1919-1921 рр. – ватажок повстанського загону, що діяв у районі Балта-Ольгопіль проти більшовиків і білогвардійців. На початку 1920 р. мав у своєму загоні до 2000 повстанців. Здійснював спільні акції з Армією УНР.

88 *Юревич Іван* – князь, діяч української еміграції у Румунії. Член Громадсько-допомогового комітету української еміграції в Румунії з вересня 1923 р.

89 Шіфткарта (з нім. – der Schifftkarte) – карта або білет на корабель.

90 Йдеться про румунсько-радянські переговори.

91 *Радек (Собельсон) Карл Бернгардович* (1885-1939) – радянський політичний діяч. Закінчив історичний факультет Краківського університету. З 1902 р. – член Польської соціалістичної партії, 1903 р. – РСДРП, 1908 р. – лівого крила Соціал-демократичної партії Німеччини, 1917 р. – зав. відділом зарубіжних зв'язків ВЦВК, 1918 р. – член російської делегації на переговорах у Брест-Литовську, 1919 р. перебував у від'їзді до Німеччини для підтримки революції, 1919-1924 рр. – член ЦК РКП(б), був секретарем Комінтерну. З 1923 р. – активний прихильник Л.Д. Троцького. Неодноразово заарештовувався і виключався з лав РКП(б) і ВКП(б). 1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення.

92 Йдеться про гетьмана Пилипа Орлика.

93 *"Сменовеховці"* – представники ідейно-політичної течії, що виникла у 1920-х рр. серед російської еміграції. Назва походить від збірника статей "Смена вех", що вийшов 1921 р. у Празі, в якому були сформульовані основні ідеї цієї течії. "Сменовеховці" виступали за примирення і співпрацю з Радянською Росією, мотивуючи свою позицію тим, що радянська влада "переродилася" і діє нібито в інтересах Росії. Різновид в Україні – "поворотництво". Ідеологом течії був М. Устрялов. Антипод течії в еміграції – Російський загальновійськовий союз.

94 *Прокопович В'ячеслав Костянтинович.*

95 Йдеться про гетьманів Івана Мазепу та Пилипа Орлика.

96 Громадсько-допомоговий комітет української еміграції в Румунії.

97 І Конференція української еміграції у Румунії, що відбулася у вересні 1923 р. у Бухаресті.

98 Румунська спецслужба (сігранца).

99 *"Заграда"* – інша назва Української партії народної роботи, що діяла у Галичині у 1923-1924 рр. Заснована у квітні 1923 р. колишніми членами Української народно-трудової партії на чолі з Дмитром Донцовим. Програма партії проголошувала вищість національної ідеї над соціальною та гасло "Україна для українців". Керівництво партії – С. Підгірський (голова), О. Луцький, Д. Паліїв, К. Троян, Ю. Шепарович. Друковані органи – журнал "Заграда" і газета "Новий час". Після об'єднання у липні 1925 р. "загравістів", представників Української народно-трудової партії з волинською групою Української парламентської репрезентації утворилося Українське національно-демократичне об'єднання. Після цього група "Заграда" припинила існування.

100 *Донцов Дмитро Іванович* (1883-1973) – політичний діяч, публіцист, доктор права (1917), засновник теорії інтегрального націоналізму. Народився у Мелітополі. Закінчив юридичний факультет Петербурзького університету. 1905-1913 рр. – член УСДРП. 1909 р. виїхав до Австро-Угорщини.

Навчався у Віденському ун-ті. З 1914 р. – голова Союзу Визволення України. 1918 р. – директор Українського Телеграфного Агентства у Києві. Один з лідерів Української партії хліборобів-демократів. 1919-1921 рр. – шеф пресового бюро при Посольстві УНР у Берліні. З 1922 р. жив у Львові, редактор журналів "Заграда", "Літературно-науковий вісник", "Вісник", автор роботи "Націоналізм", 1939 р. – на еміграції у Румунії, Німеччині, Франції, США, Канаді.

101 *Нельговський Василь Олексійович* – генерал-хорунжий Армії УНР. Учасник Першої світової війни. Нагороджений Георгіївською зброєю й орденом св. Георгія IV ст. З 1918 р. – на українській військовій службі. Харківський губернський комендант. Учасник I Зимового походу, командир збірної бригади Київської дивізії, 1920 р. – помічник командира 4-ї Київської стрілецької дивізії Армії УНР, 1921 р. – командир окремої партизанської групи, яка у вересні перетнула радянський кордон й успішно партизанила на Поліссі до кінця листопада. Повернувся до Польщі.

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

- Австралія** – 57.
Австрія – 34, 38, 40, 60, 67, 76, 102.
Австро-Угорщина – 105, 109.
Албанія – 107.
Америка – 48, 76, 82, 85, 92, 95.
Англія – 6, 21, 22, 26, 29, 31, 44, 46, 74, 96.
Аргентина – 76.
Астрахань – 37.
- Баварія** – 87, 96.
Базилівка – 106.
Балкани – 39.
Балта – 109.
Белград – 38, 58, 61.
Бельгія – 105.
Бендери – 31, 108.
Берлін – 35, 36, 84, 96, 110.
Берн – 58.
Бессарабія – 6, 12, 22, 33, 35, 36, 59, 60, 102.
Бессарабщина – 41, 52, 54, 96.
Біла Церква – 5.
Білорусь – 85.
Болгарія – 6, 33, 39, 59, 60, 68, 95, 98.
Брашов – 46, 59, 108.
Брест-Литовськ – 39, 105, 109.
Брюссель – 38, 58.
Буковина – 32, 36, 58, 59, 108.
Бухарест (Букарешт) – 7, 9, 11, 13-15, 17, 20, 24, 28, 35-37, 39, 41-43, 45, 46, 48, 50, 51, 53, 58, 63, 64, 66, 70, 74, 77, 78, 80, 86, 98, 99, 102, 104, 107-109, 122-126.
- Варшава** – 9, 11, 13-15, 18, 19, 21, 25, 26, 32, 36, 46, 73, 75, 80, 101, 102, 104, 105, 107.
Васильківщина – 74.
Ватикан – 36.
Великобританія – 33, 35, 39, 58.
Верхня Сілезія – 102.
Відень – 13, 27, 32, 34-36, 39, 44, 47, 84, 105, 106.
Вільно – 35.
Вінниця – 7, 87.
Вінниччина – 104.
Волинь – 14, 32, 102.
Воронежчина – 40.
- Галац** – 24.
Галичина – 14, 22, 31, 34, 80, 83, 101, 106, 109.
Германія – 26.
Глухівщина – 34.
Гнезно – 36.
Голландія – 105.
- Дніпро (р.)** – 12.
Дністер (р.) – 7, 19, 21, 22, 25, 32, 52, 61, 65, 74, 82, 85, 96, 98, 100.
Дністровський лиман – 52, 61.
Добруджа – 39.
Дон – 33.
- Ессен** – 73, 103.
Естонія – 106.
Ефіопія – 107.
- Європа** – 6, 9, 21, 34, 61, 70, 71, 76, 87, 96, 107.
Єгипет – 33.

- Женева** – 27, 38, 108.
Житомир – 103.
Житомирщина – 32, 37.
Жмеринка – 19, 103.
- Закавказзя** – 6, 96.
Закарпаття – 60.
Запоріжжя – 107.
Західна Україна – 35.
Збруч – 93.
Звенигородщина – 65.
Знам'янка – 12.
Зулов – 35.
- Ізмаїл** – 35.
Іспанія – 107.
Італія – 11, 27, 32, 34, 60, 103, 107.
- Кавказ** – 85, 96.
Каїр – 33.
Каліфорнія – 106.
Каліш – 107.
Кам'янець-Подільський – 7, 13, 32, 61.
Канада – 110.
Катеринбург – 39.
Катеринодар – 4.
Катеринославщина – 33, 58.
Київ (К.) – 7, 9, 10, 13, 32, 33, 36, 38, 58, 61, 101, 110.
Київщина – 33, 36, 38, 39, 104.
Кишинів – 31, 49, 51, 75, 100.
Ковельщина – 106.
Конотоп – 74.
Краків – 32, 57.
Крим – 28, 37, 38, 58, 108.
Крупське – 106.
Кубань – 4, 23, 102.
- Латвія** – 106.
Литва – 85.
Лондон – 39, 46, 64, 105.
Лубни – 59.
Луцьк – 62.
Львів – 9, 25, 36, 80, 89, 106, 110.
- Мелітополь** – 109.
Мелітопільщина – 32.
- Міжано** – 26.
Могилів-Подільський – 12, 19, 32, 34.
Москва – 4, 28, 33, 104, 108.
Мюнхен – 9, 34, 57, 58.
- Ніжин** – 9, 104.
Німеччина – 6, 32-35, 38, 57, 58, 73, 76, 85, 87, 96, 103, 105, 107, 109, 110.
Новоархангельськ – 37.
Нью-Йорк – 9, 10, 105.
- Обжиле** – 109.
Одеса – 12, 24, 36, 39, 42, 60, 97, 104.
Одещина – 38.
Озерне – 35.
Ольгополь – 109.
Орел – 39.
- Пало-Альто** – 106.
Париж – 9, 15, 29, 32, 36, 42, 44, 46, 48, 57-60, 78, 102, 105, 119.
Петербург (Петроград) – 4, 33, 36, 61, 73, 103, 106.
Північна Америка – 7.
Північна Рейн-Вестфалія – 103.
Пішпек (Бішкек) – 108.
Подєбради – 5, 7, 33, 80, 105, 106.
Поділля – 14, 36, 103, 105.
Покуття – 36.
Полісся – 110.
Полтава – 3, 36.
Полтавщина – 33, 34, 37, 59, 74, 105, 107.
Польща – 6, 12, 16, 17, 19-22, 29, 32, 34-37, 40, 55, 57, 58, 61, 63, 64, 67, 72, 74-76, 84, 85, 87, 89, 93, 97, 102, 104, 105, 108, 110.
Правобережжя (Правобережна Україна) – 19, 54.
Прага – 5, 9, 10, 32, 33, 34, 36, 38, 46, 60, 67, 70, 80, 81, 93, 102, 105, 106, 107, 120.
Прут (р.) – 22, 52.
- Ревель** – 47, 59.
Рені – 24.
Ржевниці – 107.
Рига – 44, 58.
Рим – 58, 105.
Росія – 5, 6, 26, 35, 38, 39, 48, 58, 60, 61, 66, 70, 74, 84, 85, 96, 103, 104, 107, 109.
Румунія – 3, 5-7, 11, 12, 15-17, 19-22, 24, 26, 27, 31-37, 39, 41, 43, 45, 47, 50, 52-55, 57, 59-61, 63-67, 74, 75, 87, 91, 93, 94, 97, 98, 101, 102, 104, 108-110.
Русь – 97.
- Сан-Ремо** – 36.
Саратов – 4.
Севастополь – 39.
Сербія – 60, 73.
Сибір – 106.
Сіная – 87, 108.
Слобідська Україна – 34.
Соловки – 38.
Сомерсет – 107.
Софія – 45, 46.
Спа – 36.
Сполучені Штати Америки (США) – 6, 33, 34, 36, 38-40, 60, 105-107, 110.
Станіслав – 58.
Станіславщина – 106.
Стара Ушиця – 32.
Стокгольм – 105.
Східна Галичина – 6, 102.
- Таллін** – 59.
Тарнів – 7, 41, 42, 45, 49, 53, 54, 105.
Тбілісі – 32.
Текучіо (Текуч) – 46, 59.
Тирасполь – 12.
Тифліс – 37.
Трансільванія – 32.
Тридуби – 108.
Туреччина – 6, 39, 61, 96, 105, 106.
Туркестан – 37.
- Угорщина** – 6, 30, 87.
- Україна** – 6, 7, 9-13, 20-24, 27, 29, 32, 33, 36-40, 42-44, 46, 49, 51, 52, 58, 60, 68-70, 72-74, 76, 77, 78, 82, 84, 85, 87, 89, 91, 97, 101-105, 107-109.
Уманщина – 40.
Урал – 33.
Ушиця (Ушиця) – 12, 32.
- Фінляндія** – 28, 105, 106.
Фрайбург – 105.
Франція – 6, 26, 27, 32, 33, 35, 36, 38-40, 44, 46, 48, 55, 57, 58, 73, 74, 76, 85, 103, 106, 110.
- Харків** – 4, 10, 34, 95, 103, 104.
Харківщина – 102, 103, 105.
Херсон – 106.
Херсонщина – 30, 39.
Холмщина – 14, 102.
Хотин – 108.
Хуст – 58.
Хьюстон – 38.
- Царгород** – 27, 52, 105.
Царське Село – 103.
- Черкащина** – 38.
Чернівці – 7, 17, 60, 90.
Чернігівщина – 32.
Чехи (Чехія) – 76, 80, 87, 88.
Чехословацьчина (Чехо-Словацьчина) – 6, 32, 33, 38, 58, 102, 106.
Чигиринщина – 74.
Чорне море – 28.
Чорногорія – 60.
- Швейцарія** – 36, 101, 105.
- Югославія** – 38.
- Ясси** – 5, 24, 25.
- Bucarest** – 89.
- Ukraine** – 11.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- А**вереску – 21, 23, 30, 31, 35, 54.
 Аверченко А. – 64.
 Андрієвський В. – 107.
- Б**енеш Е. – 46, 59.
 Беноні Н. – 63, 64.
 Білоус О. – 51, 60.
 Бодрі А. – 48.
 Бойченко М. – 104.
 Братіану І. – 46, 59.
 Брусілов О. – 26, 37.
- В**айда-Воевода О. – 11, 21, 22, 32.
 Варивода – 16, 32.
 Василько М. – 77, 105.
 Винар Б. – 9, 39.
 Винниченко В. – 3, 5, 29, 39.
 Вітковський В. – 28, 38.
 Вітте С. – 76, 104.
 Власенко В. – 9, 10, 32, 61, 104.
 Врангель П. – 6, 26, 27, 29, 30, 37-39, 42, 46, 58, 108.
- Г**-к – 74.
 Галіп Т. – 44, 55, 58.
 Галкін О. – 25, 30, 37.
 Галлер Ю. – 41, 57.
 Гасенко Ю. – 22, 36.
 Геруа О. – 29, 39.
 Гітлер А. – 107.
 Гнилорібов М. – 42, 58.
 Головченко В. – 9.
 Горкіна Л. – 9.
 Греков (Греків) О. – 15, 34.
 Григоріїв Н. – 102.
 Грушевський М. – 3.
 Гувер Г. – 52, 60.
- Гулий-Гуленко А. – 24, 30, 37, 45, 47, 49-52, 59.
 Гурко – 44, 58.
 Гуцуляк Д. – 87, 108.
- Д**ауес – 64.
 Дельвіг С. – 13, 15, 16, 28, 30, 31, 33, 44-46, 48, 51, 55, 69, 82, 91, 95, 107.
 Демченко В. – 28, 39.
 Денікін – 21, 23, 35.
 Дмитрієв М. – 3.
 Добротворський Й. – 7, 75, 103.
 Доманицький В. – 9.
 Донцов Д. – 7, 109.
 Драгоманов М. – 33, 38, 58, 59, 106.
 Дроздовський – 38.
- Є**мельянов Х(Ф). – 30, 91, 108.
 Епик Л. – 9.
- Заболотний С. – 95, 108.
 Загородський О. – 30, 40.
 Залізник М. – 79, 105.
 Злупко С. – 9.
- І**нгулець – 18, 35.
- К**абанов В. – 9.
 Казанова – 6, 16-20, 33, 56.
 Капустянський М. – 41-43, 57, 58, 107.
 Кедровський В. – 79, 106.
 Кирило Володимирович кн. – 74, 103.
 Коанда К. – 6, 19, 35.
 Ковалевський М. – 68, 102.
 Ковальський М. – 108.
- Когут Л. – 60.
 Коренськов – 42.
 Корнієнко І. – 64.
 Корфеску – 18.
 Кость-Костенко С. – 107.
 Кравець О. – 49, 60.
 Крип'якевич І. – 107.
 Крупп – 103.
 Курдіновський Б. – 23, 36.
 Кутєпов – 38.
 Куц В. – 107.
- Л**ебідь-Юрчик Х. – 53-55, 61.
 Леонтович Є. – 49, 60.
 Леся – 8, 53, 61, 69, 76, 86, 89, 98, 121.
 Леся Українка – 62.
 Лизогуб Ф. – 61.
 Липинський В. – 3, 59.
 Лівіцький (Левицький, Л.А., Л.) А. – 6, 14, 19-22, 27, 34, 70, 71, 77, 78, 81, 88, 102, 107, 108.
 Ліпко П. – 30, 40.
 Лотоцький О. – 24, 36.
 Лукасевич Є. (Є.К.) – 66, 68, 76, 101, 102, 108.
 Лукашевич А. – 76, 77, 104.
 Луцький О. – 109.
- М**аєр-Михальський Д. (Михальський) – 90, 108.
 Мазєпа Іван – 7, 91, 109.
 Мазєпа Ісак – 6, 12-17, 23, 32, 79, 102.
 Мазуренко В. – 51, 60.
 Мазуренко С. – 51, 60.
 Макаренко А. – 27, 38.
 Макух І. – 16, 34.
 Мануїльський Д. – 7, 86, 107.
 Марголін А. – 13, 33.
 Мартос Б. – 14, 16, 24, 33, 60, 102.
 Матвієнко В. – 9.
 Мацієвич К. – 3-10, 15, 20, 24, 27, 31, 32, 41, 43, 45, 47, 50, 53, 55, 57, 60, 61, 64, 69, 76, 79, 86, 98, 101, 102, 104, 105, 117, 120, 122-126.
 Микола II – 103.
- Микола Миколайович кн. – 39, 60, 73, 74, 103.
 Мирний П. – 3.
 Михальчук В. – 10.
 Мішу Н. – 6, 19, 35.
 Моркотун С. – 6, 28, 38.
 Муссоліні Б. – 84, 107.
- Н**ельговський В. – 7, 101, 110.
 Нізієнко О. – 41-43, 57.
 Ніковський А. – 27, 30, 38, 41-43, 45, 46, 57.
- О**лександра Петрівна – 103.
 Ольга Опанасівна (О.О. Більська) – 8, 53, 61, 69, 76, 86, 89, 98, 104, 121.
 Омельченко Т. – 107.
 Омелянович-Павленко М. – 12, 13, 19, 21, 23, 30, 32, 49.
 Орлик П. – 7, 91, 96, 109.
 Остапенко С. – 36, 102.
 Очердько М. – 7, 75, 103.
 Охрименко – 7, 75.
 Охримович (Охримович) В. – 79, 106.
 Остроградський – 31, 37, 40, 51.
- П**авленко В. – 68, 102.
 Падеревський І. – 36.
 Паливода І. – 107.
 Паліїв Д. – 109.
 Патек С. – 15, 34.
 Петлюра С. (О. Ряст) – 3-7, 10, 11, 15, 17, 20, 24, 28, 32, 41-45, 48, 50, 53, 55, 62-64, 66, 70, 77, 86, 89, 91, 98, 101, 102, 104, 107, 118-126.
 Петрушевич – 21, 35, 85.
 Пилипчук П. – 6, 56, 61, 68.
 Пирогов Ю. – 7, 75, 103.
 Підгірський С. – 79, 106, 109.
 Пілсудський – 17, 35, 46, 58, 84.
 Піскун В. – 9.
 Плисюк В. – 9.
 Поклевський-Козел С. – 29, 39, 95.
 Попп Г. – 6, 17, 23, 35.
 Порохівський Г. – 107.
 Презан – 6, 13, 17, 18, 33.

Прокопович В. (В.К.) – 29, 30, 38, 61, 68, 105, 107-109.
 Прохода В. – 107.
 Пчілка О. – 3.

Радек К. – 96, 109.
 Радониц – 6, 14, 18, 33.
 Раковський Х. – 7, 28, 39, 51, 54, 86.
 Рклицький М. – 3.
 Ронд Ле – 73, 102.
 Ротмістров Г. – 3.
 Рудченко П. – 3.
 Русов О. – 3.

Савченко В. – 10.
 Савченко-Більський В. – 107.
 Саліковський О. – 102, 104, 107.
 Сальський В. – 107.
 Сапега (Сапіга) Є. – 44, 46, 47, 58.
 Свобода В. – 25, 37.
 Сергійчук М. – 10.
 Серкалей – 18.
 Сидоренко Г. – 24, 36.
 Скоропадський П. – 5, 6, 38, 39, 44, 46, 47, 58, 59, 102, 105.
 Скржинський (Скшинський) О. – 25, 37.
 Славінський М. – 13, 33, 80.
 Слащов – 38.
 Созанський І. – 60.
 Соколовський Ю. – 52, 61.
 Соловійова В. – 9.
 Стамбулійський (Стамбулінський) О. – 46, 59.
 Сталін Й. – 39.
 Стрілець В. – 9.
 Супрун Г. – 24, 36.

Табачник Д. – 9.
 Таке-Іонеску Д. – 6, 25, 37, 46, 61.
 Теліга О. – 10.
 Тимочко Н. – 9.
 Тимошенко В. – 80, 106.
 Тимошенко С. – 119.
 Тишкевич М. – 24, 36.

Токаржевський-Карашевич Я. – 77, 96, 105.
 Трепке В. – 22, 36, 104.
 Троцький Л. – 109.
 Трощинський В. – 9.
 Троян К. – 109.
 Тютюнник Ю. – 7, 64, 65, 74, 75, 94, 95, 100, 101, 103.

Удовиченко О. – 12, 16, 32, 34.
 Устрялов М. – 109.

Феденко П. – 42, 58.
 Фердинанд – 35.
 Фещенко-Чопівський І. – 13, 15, 20, 23, 32, 55, 62, 101.
 Фльореску (Флореску) – 12, 18, 19, 32, 47.
 Франклін-Б. – 44.
 Фрунзе М. – 7, 86, 108.

Чайківська – 99, 100.
 Чайківський Я. – 69, 82, 93, 98, 99, 100, 102.
 Чаянов О. – 9.
 Чикаленко Є. – 3.
 Чижевський П. – 77, 105.
 Чихоцький – 6, 13, 17, 18, 20, 23, 33.
 Чичерін Г. – 54, 61.
 Чубарь (Чубар) В. – 7, 85, 107.

Шадлун М. – 14, 16, 17, 33.
 Шандрок П. – 107.
 Шанявський О. – 4.
 Шаповал М. – 13-15, 33, 35, 102.
 Швець Ф. – 27, 38.
 Шевченко Т. – 33.
 Шемет – 59.
 Шепарович Ю. – 109.
 Шепель – 51.
 Шрамченко С. – 107.
 Шульгин О. – 48, 59.

Юденич – 37.
 Юнаків М. – 77, 105.
 Юревич І. кн.- 95, 109.

Яковлів А. – 77, 105.

ФОТОДОДАТОК

К. Мацієвич. 1930-ті рр.

Портрет К. Мацієвича. Початок 1920-х рр.

К. Мацієвич. Початок 1930-х рр.

С. Петлюра в 1917 р.

Головний Отаман військ
Директорії УНР С. Петлюра.

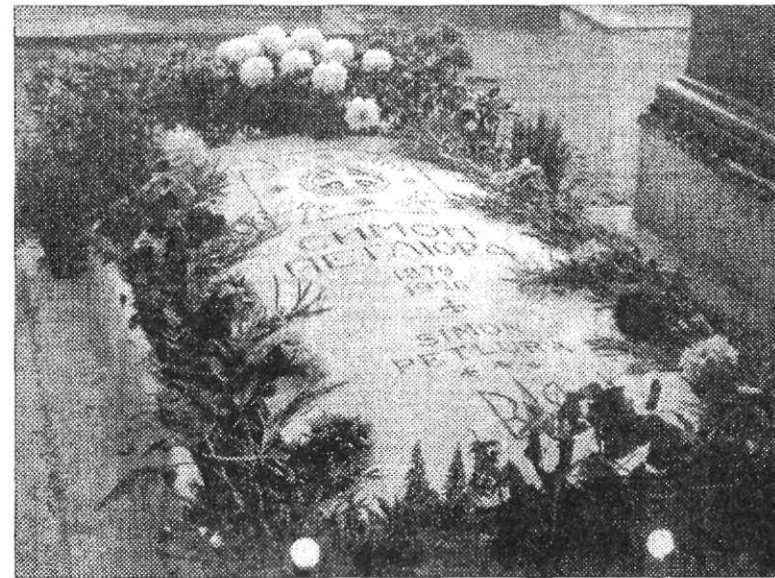
Портрет С. Петлюри, що
зберігається в Українській
бібліотеці імені Симона
Петлюри в Парижі.

С. Петлюра. 1922 р.

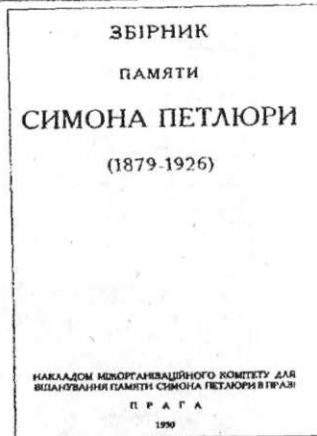
С. Петлюра. 1924-1925 рр.

Могила С. Петлюри. Автор проекту надгробної плити –
С.П. Тимошенко.

Обкладинка Збірника пам'яті Симона Петлюри. Прага, 1930 р.

Титул Збірника пам'яті Симона Петлюри.

К. Мацієвич.

На земській роботі.

I.

Гарний ясний день ранньої весни у Києві 1918 року. Довгою, суцільною смугою витягнулися натовп людей на Володимирській вулиці, що прийшли віддати пошану покійному І. С. Нечую-Левицькому, що таки дочекався відродження України і вмер незабаром після повороту Центральної Ради до Києва.

На похороні весь український Київ. Окрізь видно знайомі обличчя, але найбільшу увагу звертає на себе постать в сіро-рудій старій салдацькій шинелі з характерним голеним обличчям і синуватим волоссям...

Всім вже було відомо, що Симон Петлюра на час німецької окупації рішуче відмовився від будь-якої відповідальної участі в українському урядові до того часу, поки на Україні будуть панувати німці.

Процесія затрималась на якомусь повороті, багато людей згрудилось по обох боках вулиці на ходниках і людським потоком мене викинуто було близько того місця, де стояв він... Ми поодоровавшись, обмінялися кількома фразами з приводу небажчика і потім продовжували вже далі шлях до кладовища й назад.

— Між іншим, дуже радий вас тепер в цей момент бачити, бо хотів би де про що поговорити та порадитись. Справна полягає ось в чому. На якийсь час я мушу знову стати людиною «вільної професії»...

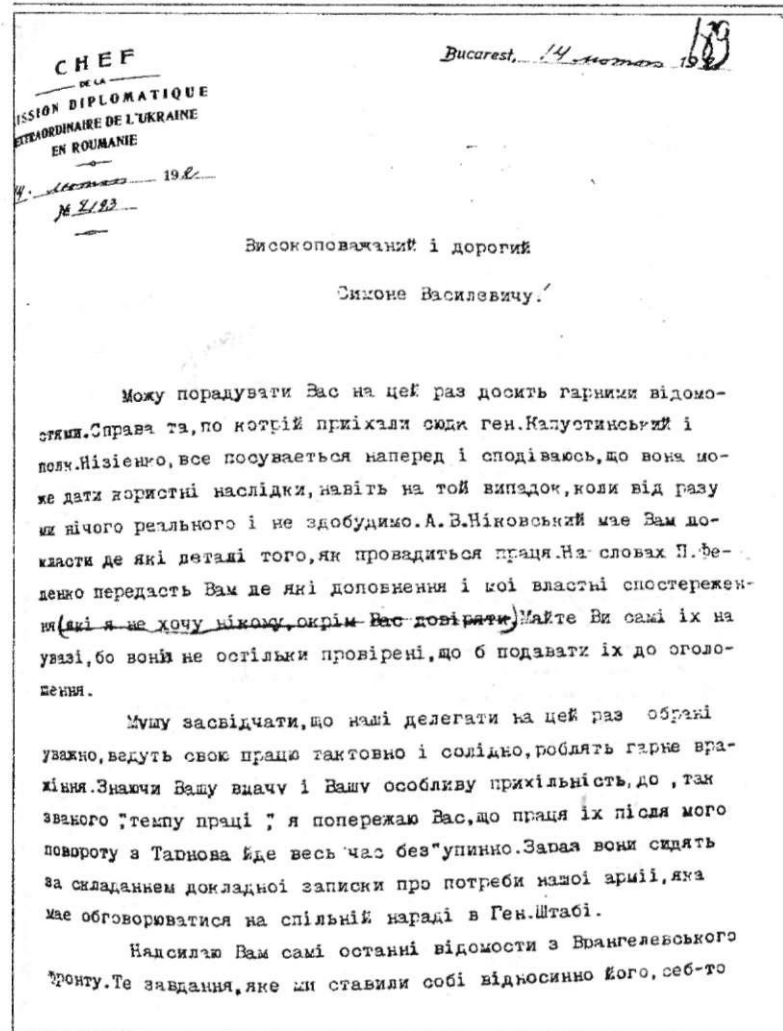
— Чув про це і цілком поділяю ваші думки про те, щоб не занегажуватись у сучасну комбінацію...

— Ну ось бачите, а мене за це жорстоко лають. А втім я переконаний, що ми мусимо мати людей і цілі групи діячів, які б стали осторожні від сучасної «орієнтації», бо це лише тимчасовий і дуже короткий момент в нашому відродженні, який може бути для нас і дуже небезпечним. Особливо це обов'язково для тих діячів, що мають зовсім інші концепції та перспективи щодо нашого майбутнього співробітництва та зв'язків з Європою. Дуже б радий був, аби ви й ваші товариші підтримали мою лінію та теж більш віддалились громадській організаційній праці, а не політично-урядовій роботі...

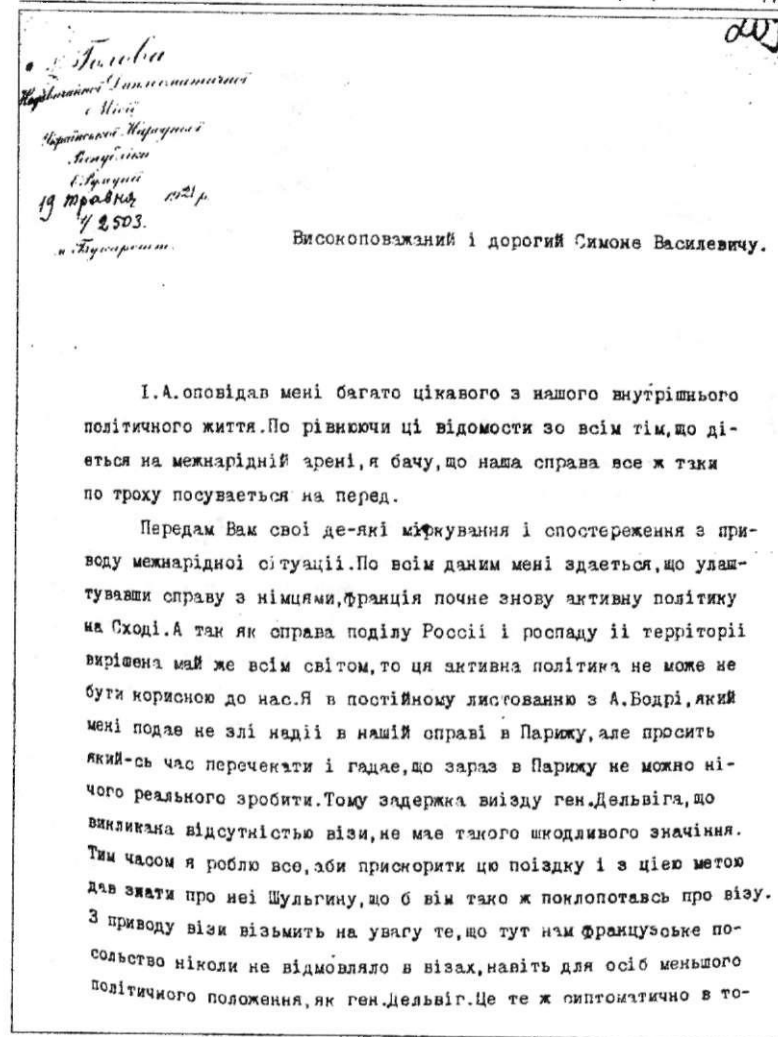

Дружина С. Петлюри Ольга Опанасівна та донька Леся.

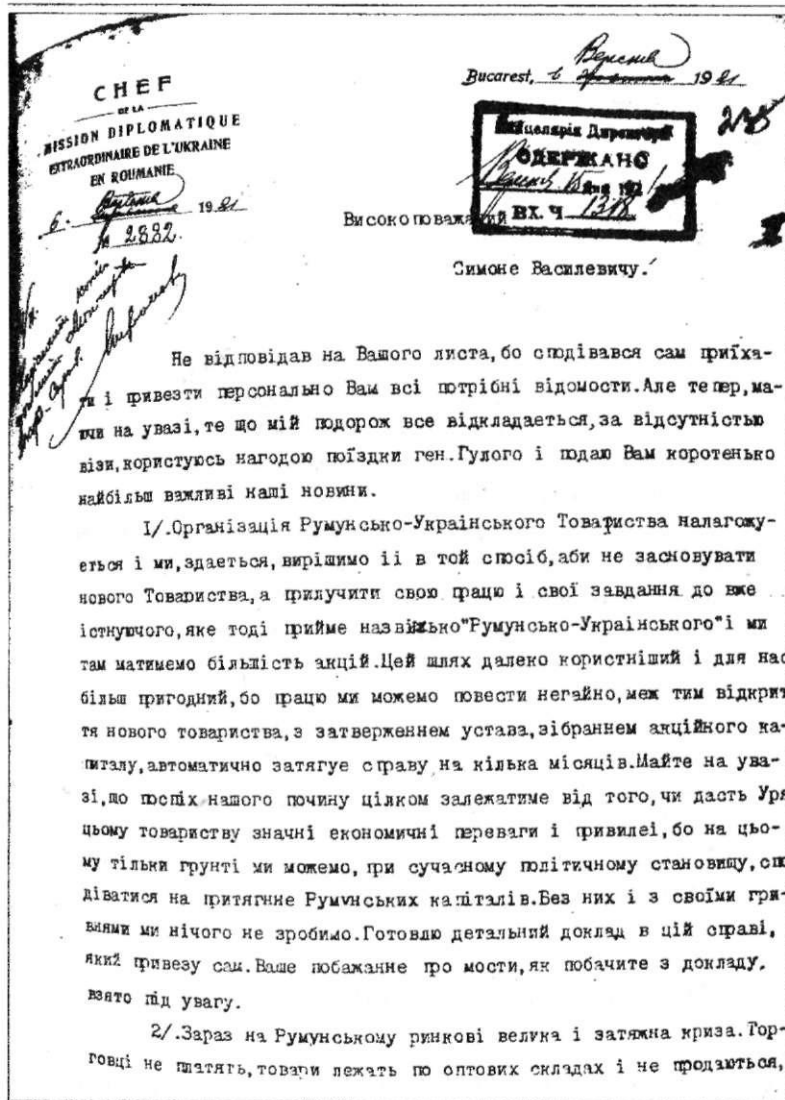
Перша сторінка спогадів К. Мацієвича про С. Петлюру у Збірнику пам'яті Симона Петлюри.

Перша сторінка листа К. Мацієвича до С. Петлюри від 14 лютого 1921 р. Бухарест.

Перша сторінка листа К. Мацієвича до С. Петлюри від 19 травня 1921 р. Бухарест.

Перша сторінка листа К. Мацієвича до С. Петлюри від 6 вересня 1921 р. Бухарест.

ЗМІСТ

ЛИСТИ ГОЛОВИ НАДЗВИЧАЙНОЇ ДИПЛОМАТИЧНОЇ МІСІЇ УНР В РУМУНІЇ ДО ГОЛОВИ ДИРЕКТОРІЇ УНР 1920-1923 рр.	3
1920 рік	11
1921 рік	41
1922 рік	63
1923 рік	66
ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК	111
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	114
ФОТОДОДАТОК	117

Документально-наукове видання

**Листи Костя Мацієвича до Симона Петлюри
(1920-1923 рр.)**

Упорядник, автор вступної статті,
коментарів і покажчиків В. Власенко

Відповідальний за випуск Наталуха А.С.

Здано до набору 5.09.2009 р. Підписано до друку 15.09.2009 р. Формат 60x84 1/16. Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Друк офсетний. Умовн.-друк. арк. 8,00. Облік.-вид. арк. 8,25. Тираж 300 прим. Вид № 1. Зам. 50.

Підготовка до друку та друк:
ФОП Наталуха А.С.

(Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців серія СМв № 034 від 28.04.09, видане Державним Комітетом телебачення та радіомовлення України)

У листах відомого українського громадсько-політичного діяча і дипломата Костя Адріановича Мацієвича до Голови Директорії УНР Симона Васильовича Петлюри читач знайде чимало цікавої інформації про погляди цих двох непересічних осіб на міжнародну ситуацію в Європі, діяльність зовнішньополітичного відомства УНР і його представництв у Польщі та Румунії, становище української еміграції в Румунії. Листи містять велику кількість маловідомого фактичного матеріалу, його аналіз, оцінки автора. Вони дозволять краще зрозуміти політичну і життєву позицію соратника С. Петлюри щодо майбутнього української еміграції та її боротьби за самостійну Україну.

Публікація розрахована на науковців, викладачів вузів і шкіл та всіх, хто цікавиться історією України першої половини ХХ століття.

